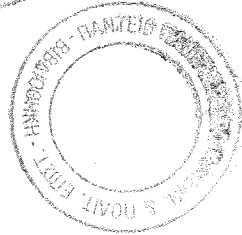

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ»**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΙ
ΜΠΛΕ

**ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΕ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ:

**Γιωτσίδη Βασιλική
Α.Μ. 398Μ030**

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:

**Σταλίκας Α., Αναπληρωτής Καθηγητής (Επιβλέπων)
Κορωναίου Α., Επίκουρη Καθηγήτρια
Σαρρής Ν., Καθηγητής**

ΑΘΗΝΑ 2000

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τον Αναπληρωτή Καθηγητή, κύριο Αναστάσιο Σταλικά, για την αμέριστη υποστήριξη και την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας. Επίσης, η πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συνεργασία και τη συμβολή όλων των επαγγελματιών που δέχτηκαν ευπρόσδεκτα να συμμετάσχουν στην έρευνα. Θα ήθελα να τους εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου και να ευχαριστήσω τόσο τους ίδιους όσο και τους φορείς τους για τη σημαντική συνεισφορά τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	1
Εισαγωγή	2
Κεφάλαιο 1: Πολιτισμός και Συμβουλευτική: λειτουργικοί ορισμοί στα πλαίσια της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας	
1.1. Πολιτισμός	9
1.2. Συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία	12
1.3. Διαπολιτιστική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία	16
✓ Κεφάλαιο 2: Οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μεταναστών και των προσφύγων: προσαρμογή και ψυχική υγεία	
✓ 2.1. Η επίδραση των κινήτρων μετανάστευσης	20
✓ 2.2. Η χώρα υποδοχής	24
✓ 2.3. Η διαδικασία του επιπολιτισμού	26
✓ 2.4. Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία της προσαρμογής	29
✓ Κεφάλαιο 3: Ο ρόλος των πολιτισμικών διαφορών στη συμβουλευτική και την ψυχοθεραπεία	
3.1. Το έργο του G. Hofstede	35
3.2. Κύριες πολιτισμικές διαφορές σύμφωνα με τον P. Laungani	44
3.3. Το έργο του E.D. Hall	47
Κεφάλαιο 4: Παραδοσιακά και νέα μοντέλα θεραπείας στα πλαίσια της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής	
4.1. Κριτική των κυρίαρχων παραδοσιακών μοντέλων θεραπείας	56
4.2. Θεωρητικά μοντέλα διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας ..	63
✓ Κεφάλαιο 5: Μέθοδος	
5.1. Δείγμα	74
5.2. Μέσα συλλογής δεδομένων	77
5.3. Διαδικασία συλλογής των δεδομένων	80
✓ Κεφάλαιο 6: Παρουσίαση ευρημάτων: πρόσφυγες και μετανάστες στην ελληνική πραγματικότητα	
✓ 6.1. Ψυχοκοινωνικές ανάγκες προσφύγων και μεταναστών	82
✓ 6.2. Ο ρόλος των πολιτισμικών διαφορών	90
✓ 6.3. Τρόποι αντιμετώπισης προσφύγων και μεταναστών	103
✓ Κεφάλαιο 7: Συμπεράσματα	112
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	119
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ	127

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το βασικό ερώτημα που μελετάται στην παρούσα εργασία είναι κατά πόσο οι θεωρητικές και πρακτικές αρχές της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας είναι απαραίτητο και μπορούν να εφαρμοστούν στο πλαίσιο της Ελλάδας, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών που ζουν στη χώρα, τα ιδιαίτερα πολιτιστικά τους στοιχεία και την επίδραση των πολιτισμικών διαφορών στη συμβουλευτική και τη θεραπευτική διαδικασία. Η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος βασίζεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην κριτική ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, αφού η παρουσίαση της μέχρι τώρα εμπειρίας σε χώρες όπου έχει ήδη εφαρμοστεί η διαπολιτιστική συμβουλευτική αναμένεται να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός γενικού πλαισίου αναφοράς για τα ελληνικά δεδομένα. Λόγω της έλλειψης προηγούμενης ερευνητικής εμπειρίας για το υπό μελέτη θέμα στη χώρα και προκειμένου να γίνει μια πρώτη προσέγγιση καταγραφής των αναγκών που φαίνεται να έχουν πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα αναφορικά με τη συμβουλευτική και την ψυχοθεραπεία, πραγματοποιήθηκε διερευνητική-περιγραφική έρευνα μικρής κλίμακας. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις με επαγγελματίες που εργάζονται με τις συγκεκριμένες ομάδες. Όπως προκύπτει από τη μελέτη, η εφαρμογή των αρχών της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας στην Ελλάδα φαίνεται πως είναι απαραίτητη. Παράλληλα, η εφαρμογή της στο συγκεκριμένο πλαίσιο της χώρας φαίνεται να καθίσταται δυνατή, αφού τόσο οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών όσο και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες σε σχέση με αυτές τις ομάδες έχουν πολλά κοινά με τα θέματα που εξετάζει η διαπολιτιστική συμβουλευτική. Έμφαση, ωστόσο, δίνεται και στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζονται σε σχέση με το υπό μελέτη θέμα στη χώρα μας, καθώς και στους τρόπους που θα συνέβαλαν στην κατάλληλη αντιμετώπισή τους, ενώ τονίζεται η ανάγκη διεξαγωγής περαιτέρω έρευνας.

Λέξεις-κλειδιά: πρόσφυγες, μετανάστες, πολιτισμικές διαφορές, διαπολιτιστική συμβουλευτική, διαπολιτιστική ψυχοθεραπεία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την εμφάνιση της ψυχοθεραπείας και της συμβουλευτικής ως αυτόνομων επιστημονικών κλάδων, έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις. Ένας από τους βασικούς τους στόχους ήταν η όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη παρέμβαση στα άτομα που απευθύνονταν στις αντίστοιχες υπηρεσίες. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια η εφαρμογή πρακτικών συμβουλευτικής έχει διευρυνθεί σε πολλούς και διαφορετικούς τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως στο χώρο της πρωτογενούς υγείας, σε κοινωνικές υπηρεσίες, στο σχολείο και στο χώρο εργασίας. Παρόλα αυτά, η σχετική βιβλιογραφία αναφέρει πληθώρα περιπτώσεων όπου οι παραδοσιακές προσεγγίσεις συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας έχουν αποδειχθεί αναποτελεσματικές με άτομα από φυλετικές και εθνικές μειονότητες (Bernal & Badilla, 1982. Casas et al., 1986. Ibrahim & Arredondo, 1986. Smith, 1982. Sue & Sue, 1990. Sue et al., 1982).

Σύγχρονες κριτικές υποστηρίζουν ότι οι πρακτικές της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας αρνούνται την επίδραση των κοινωνικο-πολιτικών και πολιτιστικών επιρροών στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του ατόμου (Hillmann & Ventura, 1992. Lago, 1994). Αντίθετα, υιοθετούν ένα ατομοκεντρικό μοντέλο, δηλαδή αντιμετωπίζουν το άτομο αποκλειστικά και μόνο σε σχέση με τον εαυτό του, χωρίς να συνεξετάζουν τον ρόλο του πλαισίου στο οποίο έχει ζήσει και αναπτύσσεται. Επιπρόσθετα, οι παραδοσιακές προσεγγίσεις των δύο αυτών κλάδων αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα στη βάση της ευρωπαϊκής και αμερικανικής ιδεολογίας. Κατά συνέπεια, αντανakλούν ένα πολύ συγκεκριμένο ιστορικό και

πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο επηρεάζει τόσο τις βασικές τους αρχές όσο και τον πληθυσμό στον οποίο μπορούν να ανταποκριθούν. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο McLeod: *«Στο σύνολο τους, η θεωρία και η πρακτική της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας έχουν εξυπηρετήσει τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες, ενώ έχουν αγνοήσει σε μεγάλο βαθμό τα προβλήματα των μειονοτικών ομάδων»* (1996, σελ. 108). Το φαινόμενο αυτό ενέχει ιδιαίτερη σημασία στα πλαίσια της γενικότερης προσπάθειας για ενσωμάτωση προσφύγων και μεταναστών, που απασχολεί σε σημαντικό βαθμό τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συγκεκριμένα, στις σύγχρονες κοινωνίες με κυρίαρχο το φαινόμενο της πολυπολιτισμικότητας (multiculturalism), της συνύπαρξης δηλαδή πολλών πολιτισμικά διαφορετικών ομάδων σε ένα ενιαίο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, η συμβουλευτική και η ψυχοθεραπεία καλούνται να διευρύνουν τα όρια τους προκειμένου να καταστούν περισσότερο κατάλληλες για τα πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα. Ήδη, κυρίως κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών, η επίδραση της διαπολιτιστικής ψυχολογίας στη συμβουλευτική και την ψυχοθεραπεία οδήγησε σε έντονη κριτική του ατομοκεντρικού μοντέλου και της αντίληψης περί «οικουμενικότητας της ψυχολογίας» (Kiesler, 1966), δηλαδή της άποψης ότι τα ευρήματα και οι θεωρητικές αρχές της επιστήμης της ψυχολογίας γενικεύονται σε όλους τους ανθρώπους κάθε κοινωνίας και πολιτισμού.

Η διαπολιτιστική ψυχολογία συνδέει κατά τον Pedersen *«τα δύο άκρα της οικουμενικότητας και του σχετικισμού ερμηνεύοντας τη συμπεριφορά τόσο στη*

βάση των στοιχείων που έχουν μεταβιβαστεί στα άτομα από τον πολιτισμό τους και τα οποία είναι μοναδικά για κάθε πολιτισμό, όσο και στη βάση της αναζήτησης των οικουμενικών στοιχείων, τα οποία είναι κοινά σε όλους τους πολιτισμούς» (1991, σελ. 6). Ως απόρροια αυτής της συμβολής που είχε στην επιστήμη της ψυχολογίας η διαπολιτιστική προσέγγιση, ο Pedersen (1991) θεωρεί την τελευταία ως την «τέταρτη δύναμη» στον τομέα της ψυχολογίας μαζί με την ψυχοδυναμική, τη συμπεριφοριστική και την ανθρωπιστική προσέγγιση, ενώ τονίζει ότι η μεγαλύτερη πρόκληση σήμερα για τους επαγγελματίες είναι η εφαρμογή της θεωρίας της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής στην πράξη.

Το εγχείρημα αυτό παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες. Καταρχάς, η διαπολιτιστική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία δεν αποτελεί ακόμα μια σαφώς καθορισμένη θεωρητική προσέγγιση με συγκεκριμένες και γενικά αποδεκτές αρχές και μεθόδους (Pedersen, 1985). Αντίθετα, αυτό που φαίνεται να έχει γίνει μέχρι τώρα είναι μια προσπάθεια ενσωμάτωσης διαπολιτισμικών στοιχείων στις παραδοσιακές προσεγγίσεις της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας. Επιπλέον, το κυρίαρχο ρεύμα στους τομείς αυτούς φαίνεται να παραμένει μονοπολιτισμικό, αντανακλώντας κατά βάση τις αρχές της ευρωπαϊκής και αμερικάνικης κουλτούρας. Στη μονοπολιτισμική αυτή προοπτική συνάδει και το γεγονός ότι οι περισσότερες έρευνες στον συγκεκριμένο τομέα έχουν διενεργηθεί στη Βόρεια Αμερική και τη Μεγάλη Βρετανία. Κατά συνέπεια, προκύπτει η ανάγκη για διεύρυνση της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και σε επίπεδο έρευνας.

Στα πλαίσια αυτά, κύριος στόχος της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθούν οι ανάγκες των πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων, και δη των προσφύγων και των μεταναστών, υπό το πρίσμα της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας, έτσι ώστε να διαφανούν κατά το δυνατό οι τρόποι με τους οποίους οι επαγγελματίες μπορούν να ανταποκριθούν κατάλληλα στις ανάγκες αυτών των ατόμων, λαμβάνοντας υπόψη τους πολιτισμικούς παράγοντες που υπεισέρχονται στη θεραπευτική διαδικασία.

Στόχο της εργασίας αποτελεί, επιπλέον, η κριτική ανάλυση των βασικών παραδοσιακών προσεγγίσεων συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας σε σχέση με τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των μειονοτικών ομάδων. Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον τα κυρίαρχα θεραπευτικά μοντέλα μπορούν να διευρυνθούν ή να τροποποιηθούν προκειμένου να συμπεριλάβουν ένα ευρύτερο πλαίσιο κατανόησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και ένα καταλληλότερο τρόπο ανταπόκρισης στις ιδιαίτερες ανάγκες των ατόμων με πολιτισμικές διαφορές. Στα πλαίσια αυτά, μελετώνται επίσης τα κύρια εναλλακτικά μοντέλα τα οποία έχουν διαμορφωθεί υπό το πρίσμα της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας.

Η μελέτη των παραπάνω θεμάτων βασίζεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην ανασκόπηση και κριτική παρουσίαση της σχετικής βιβλιογραφίας, ώστε να δοθεί η δυνατότητα να διαμορφωθεί μια όσο το δυνατόν συνολικότερη εικόνα αναφορικά με έναν τομέα με σύντομη σχετικά ιστορία και ποικίλες θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές. Η παρουσίαση της μέχρι τώρα εμπειρίας σε χώρες όπου έχει ήδη εφαρμοστεί η διαπολιτισμική συμβουλευτική και

ψυχοθεραπεία αναμένεται να συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός γενικού πλαισίου αναφοράς για τα ελληνικά δεδομένα.

Ιδιαίτερα σημαντική, ωστόσο, είναι και η διερεύνηση των απόψεων Ελλήνων επαγγελματιών που εργάζονται με πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα, αναφορικά με το υπό μελέτη θέμα. Η συμβολή της εμπειρίας των Ελλήνων επαγγελματιών με άτομα πολιτισμικών και εθνικών μειονοτήτων θεωρείται αναγκαία για την καλύτερη κατανόηση των δυσκολιών και αναγκών στο συγκεκριμένο πλαίσιο της χώρας, καθώς και για την καταλληλότερη εφαρμογή της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής στην ελληνική πραγματικότητα.

Για τους σκοπούς αυτούς και λόγω της έλλειψης προηγούμενης γνώσης και ερευνητικής εμπειρίας για το συγκεκριμένο θέμα στα ελληνικά δεδομένα, πραγματοποιήθηκε διερευνητική προσέγγιση. Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας, παρόλο τους περιορισμούς της, επιτρέπει μια πρώτη διερεύνηση του θέματος ώστε να ανιχνευθούν οι βασικοί του άξονες και οι διάφορες πτυχές του και κατά συνέπεια να τεθούν οι κατευθυντήριες γραμμές για μια ευρύτερης κλίμακας έρευνα. Η συγκεκριμένη έρευνα βασίστηκε σε ημι-δομημένες συνεντεύξεις, ώστε να διερευνηθεί σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο βάθος το υπό μελέτη θέμα. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε μια μικρή ομάδα επαγγελματιών με εμπειρία στην αντιμετώπιση ατόμων από πολιτισμικές και εθνικές μειονότητες. Η ερευνητική στρατηγική που ακολουθήθηκε ήταν κατά βάση η διερευνητική-περιγραφική, ενώ παράλληλα έγινε προσπάθεια να αναλυθούν τα ευρήματα με βάση την ήδη υπάρχουσα σε άλλες χώρες διαπολιτιστική προσέγγιση συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας.

Ο συνδυασμός των δύο αυτών στρατηγικών εξυπηρετεί τους σκοπούς της παρούσας εργασίας που είναι αφενός να γίνει μια πρώτη «χαρτογράφηση» του θέματος στη χώρα και αφετέρου να αξιολογηθεί η συμβατότητα της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας στο εθνικό πολιτισμικό πλαίσιο και ανάγκες.

Η συγκεκριμένη μέθοδος ακολουθήθηκε λόγω της έλλειψης σχετικών στοιχείων που θα μας επέτρεπαν να έχουμε συγκεκριμένες ερευνητικές υποθέσεις. Παρόλα αυτά τα ερωτήματα που τίθενται στα πλαίσια της παρούσας έρευνας είναι τα εξής:

- I. Ποιες είναι οι ιδιαίτερες κοινωνικές και ψυχολογικές ανάγκες των πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων, και δη των προσφύγων και των μεταναστών;
- II. Ποιοι είναι οι κύριοι πολιτισμικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη συμβουλευτική και τη θεραπευτική σχέση;
- III. Με ποιους τρόπους μπορούν οι σχετικοί επαγγελματίες (π.χ. ψυχολόγοι, ψυχίατροι, κοινωνικοί λειτουργοί) να ανταποκριθούν κατάλληλα στις ανάγκες των πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων, λαμβάνοντας υπόψη και τις πολιτισμικές διαφορές;
- IV. Ποιες θεωρητικές προσεγγίσεις θεωρούνται κατάλληλες για πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα;
- V. Τι τύπου υπηρεσίες απαιτούνται για την επαρκή αντιμετώπιση των πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων;

Μετά από τον ορισμό των βασικών εννοιών που περιλαμβάνονται στην παρούσα εργασία, ακολουθεί βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα. Στη συνέχεια, περιγράφεται λεπτομερώς η μεθοδολογία που υιοθετήθηκε για τη μελέτη του θέματος στην ελληνική πραγματικότητα. Ακολουθεί η παρουσίαση και η ανάλυση των ευρημάτων, όπως προέκυψε μέσα από την κατηγοριοποίηση και την ταξινόμηση του πρωτογενούς ερευνητικού υλικού. Τέλος, γίνεται αναφορά στα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από τη διερευνητική μελέτη σε συνδυασμό με την υπάρχουσα θεωρητική και ερευνητική εμπειρία και διατυπώνονται προτάσεις για τη διεξαγωγή μελλοντικών ερευνών.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ: ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Οι όροι πολιτισμός και συμβουλευτική έχουν το εξής κοινό χαρακτηριστικό: και οι δύο, παρόλο την ευρεία χρήση τους, επιδέχονται πολλές διαφορετικές ερμηνείες. Ο μη σαφής καθορισμός των εννοιολογικών τους ορίων έχει ως αποτέλεσμα οι δύο αυτές λέξεις να σημαίνουν διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς ανθρώπους. Συγκεκριμένα, υπολογίζεται ότι στις αρχές του 1960 υπήρχαν στη βιβλιογραφία των κοινωνικών επιστημών 160 διαφορετικοί ορισμοί για τον πολιτισμό (Lago & Thompson, 1997). Στο παρόν κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στους πλέον καθιερωμένους και αποδεκτούς ορισμούς των συγκεκριμένων εννοιών, καθώς και στον ορισμό συναφών με αυτές τις δύο βασικές έννοιες, όρων.

1.1. Πολιτισμός

Η έννοια του πολιτισμού χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στους κλάδους της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας ως «όρος-ομπρέλα», ο οποίος αναφερόταν *«στο σύνολο των επιτευγμάτων και των δραστηριοτήτων οποιασδήποτε συγκεκριμένης χρονικής περιόδου και ομάδας ανθρώπων»* (Triandis, 1980). Ένας κλασσικός, επίσης, ορισμός για τον πολιτισμό είναι αυτός του Herskovits, σύμφωνα με τον οποίο *«πολιτισμός είναι το μέρος του ανθρώπινου περιβάλλοντος που δημιουργεί ή κατασκευάζει ο άνθρωπος»* (1948, σελ. 17).

Σύμφυτη με τον ορισμό του πολιτισμού είναι η αρχή της πολιτισμικής διαφοροποίησης (cultural variation), της διαφοράς δηλαδή που ενυπάρχει μεταξύ ενός συγκεκριμένου πολιτισμού και ενός άλλου. Παρόλο που η ύπαρξη αυτών των διαφορών είναι αποδεκτή από το σύνολο των κοινωνικών επιστημών, δεν υπάρχει ανάλογη ομοφωνία αναφορικά με τη φύση, τον αριθμό και την κατηγοριοποίηση των επιμέρους παραγόντων που στοιχειοθετούν τις πολιτισμικές διαφορές. Η συγκεκριμένη δυσκολία οφείλεται κυρίως στην πολυπλοκότητα του όρου αυτού καθ' εαυτού και στις συνεπακόλουθες δυσκολίες ορισμού.

Μια προσπάθεια συστηματικής καταγραφής των διαφόρων πολιτισμικών παραγόντων έχει γίνει από τον Laungani (1997), ο οποίος υποστήριξε ότι ο πολιτισμός περιλαμβάνει μια σειρά από βασικά (πρωτογενή) στοιχεία και μια σειρά από περιφερειακά (δευτερογενή) στοιχεία. Τα πρωτογενή στοιχεία, τα οποία είναι σημαντικά για τον καθορισμό κάθε πολιτισμού, αναφέρονται στα εξής: α) ιστορία (γραπτή ή προφορική), β) θρησκεία, γ) αξίες και παραδόσεις, δ) κοινωνικά συστήματα και δίκτυα επικοινωνίας (ενδοπροσωπικό, οικογενειακό, κοινωνικό) και ε) επιτεύγματα της τέχνης, της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται από τον ίδιο συγγραφέα (1995) στις πολιτισμικές αξίες, οι οποίες αποτελούν το κύριο στοιχείο διαφοροποίησης μεταξύ των πολιτισμών. Το σύστημα αξιών είναι αυτό που καθορίζει τι είναι σωστό και τι λάθος, καλό και κακό, φυσιολογικό και παθολογικό, κατάλληλο και μη σε κάθε πολιτισμό. Κατά συνέπεια, οι αξίες είναι αυτές που, καθοριζόμενες από τον

συγκεκριμένο πολιτισμό, καθορίζουν με τη σειρά τους τη συμπεριφορά σε προσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο.

Όπως καθίσταται φανερό, ο πολιτισμός δεν συνίσταται μόνο στα απτά διακριτά χαρακτηριστικά (π.χ. μουσική, τέχνη, αρχιτεκτονική) όπως προκύπτει από τον σχετικό ορισμό του Herskovits (1948), αλλά περιλαμβάνει και υποκειμενικά, λιγότερο διακριτά στοιχεία. Στα πλαίσια αυτά ο Triandis (1972), εισήγαγε την έννοια της «υποκειμενικής κουλτούρας», αναφερόμενος στους μύθους, τους ρόλους, τις αξίες, τις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις στάσεις που διαμορφώνονται σε κάθε πολιτισμό. Η «υποκειμενική κουλτούρα» αποτελεί αποτέλεσμα περισσότερο της κοινωνικοποίησης παρά της σκόπιμης μάθησης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Draguns (1996), *«η υποκειμενική κουλτούρα είναι σαν τον αέρα που αναπνέουμε. Μόνο όταν τον στερούμαστε καταλαβαίνουμε την ύπαρξη του.»*

Ένα σύνηθες λάθος που γίνεται όταν προσπαθεί κανείς να περιγράψει την έννοια του πολιτισμού είναι η μη αναγνώριση ότι όλοι μας έχουμε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό υπόβαθρο, το οποίο επηρεάζει τον τρόπο που σκεφτόμαστε και ενεργούμε. Στα πλαίσια αυτά, ορισμένοι ερευνητές περιόρισαν την έννοια του πολιτισμού στις φυλετικές και εθνικές μειονότητες. Μάλιστα, στον τομέα της ψυχιατρικής παρατηρήθηκε το φαινόμενο κάποιες συμπεριφορές να θεωρούνται παθολογικές αποκλειστικά και μόνο επειδή ήταν διαφορετικές από τα δυτικά πολιτισμικά πρότυπα. Για παράδειγμα, όσοι κατάγονταν από την Αφρική, την Καραϊβική και την Ασία θεωρούνταν ότι είχαν περισσότερες πιθανότητες να χαρακτηριστούν ως ψυχιατρικά ασθενείς ή ως

σχιζοφρενικοί (Bagley, 1991. Bebbington et al., 1981. Dean et al., 1981). Με βάση την παραπάνω λογική, ο ίδιος ο πολιτισμός καθίσταται «πρόβλημα» που εξηγεί την υποτιθέμενη παθολογική συμπεριφορά ενός ατόμου.

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας, παρόλο που δίνεται έμφαση στις ιδιαιτερότητες των πολιτισμικών και εθνικών μειονοτήτων, ο πολιτισμός και οι πολιτισμικές διαφορές δεν θεωρούνται ότι αποτελούν αποκλειστικά χαρακτηριστικά των μειονοτήτων. Αντίθετα, είναι χαρακτηριστικά που ενυπάρχουν και επηρεάζουν κάθε άνθρωπο, ανεξάρτητα από την εθνικότητα, τη φυλή, την κοινωνική του τάξη, τον ρόλο του και άλλους κοινωνικούς και βιολογικούς παράγοντες. Κατ' επέκταση, ο όρος «πολιτισμός» θεωρείται στα πλαίσια της εργασίας ευρύτερος των συναφών όρων «φυλή» και «εθνικότητα», αφού ο πρώτος αφορά αποκλειστικά τα βιολογικά χαρακτηριστικά και ο δεύτερος αναφέρεται κυρίως στην αίσθηση του ανήκειν σε συγκεκριμένη εθνική ομάδα, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται ενδο-ομαδικές πολιτισμικές διαφορές.

1.2. Συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία

Πριν γίνει αναφορά στον ορισμό και το πεδίο της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας, κρίνεται σκόπιμο να περιγραφούν η φύση και οι σκοποί της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας γενικότερα, ώστε να διαφανεί καλύτερα η μεταξύ τους σχέση και διαπλοκή.

Η διάκριση μεταξύ της συμβουλευτικής ψυχολογίας και της ψυχοθεραπείας δεν είναι εύκολη και συχνά οι επαγγελματίες ασκούν ταυτόχρονα και τις δύο

πρακτικές, ανεξάρτητα από τον τυπικό τους ρόλο. Οι περισσότεροι θεωρητικοί που έχουν ασχοληθεί με το θέμα συγκλίνουν στην άποψη ότι κύριος στόχος της συμβουλευτικής είναι να βοηθήσει άτομα που σε γενικές γραμμές λειτουργούν φυσιολογικά να διαφοροποιήσουν συγκεκριμένες ενέργειες ή συμπεριφορές στην καθημερινή τους ζωή. Η ψυχοθεραπεία, από την άλλη πλευρά, στοχεύει στη γενικότερη αναδόμηση του ανθρώπου με την επίτευξη αλλαγών στη δομή της προσωπικότητάς του.

Το κοινό σημείο μεταξύ των δύο κλάδων περιγράφεται με ακρίβεια από την Μαλικιώση-Λοϊζου (1994) ως εξής: *«η συμβουλευτική ψυχολογία που ενδιαφέρεται να βοηθήσει τον άνθρωπο όχι μόνο να ξεπεράσει τις δυσκολίες ή τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, αλλά, συγχρόνως, να κερδίσει μεγαλύτερη αυτογνωσία αναλύοντας τον εσωτερικό του κόσμο και έτσι να φθάσει στον πυρήνα των δυσκολιών του, ακολουθεί τις ίδιες διαδικασίες και στοχεύει στους ίδιους σκοπούς με την κλινική ψυχοθεραπεία.»*

Στην παρούσα εργασία, οι όροι «συμβουλευτική» και «ψυχοθεραπεία» χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο ως ξεχωριστές έννοιες στη βάση ότι η αντιμετώπιση των πολιτισμικών μειονοτήτων στην ελληνική πραγματικότητα επικεντρώνεται στην καθοδήγηση και το ξεπέρασμα των δυσκολιών σε θέματα επαγγελματικά, εκπαιδευτικά και προσωπικά. Ωστόσο, όσον αφορά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση ακολουθείται το πρότυπο των ξένων θεωρητικών, οι οποίοι συνηθίζουν να χρησιμοποιούν στα κείμενα τους τον όρο «συμβουλευτική» για να αναφερθούν σε όλο το εύρος των παρεμβάσεων από την καθοδήγηση μέχρι την κλινική ψυχοθεραπεία. Στα πλαίσια αυτά, ενέχει

ιδιαίτερο ενδιαφέρον η κριτική ανάλυση του ορισμού και των αρχών της συμβουλευτικής υπό το πρίσμα της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής.

Έτσι, σύμφωνα με τον ορισμό που παρατίθεται στο Dictionary of Counselling, η συμβουλευτική ορίζεται ως *«την καθοριζόμενη με συγκεκριμένες αρχές σχέση, που χαρακτηρίζεται από την εφαρμογή μιας ή περισσότερων ψυχολογικών θεωριών και από μια σειρά αναγνωρισμένων ικανοτήτων επικοινωνίας και η οποία είναι προσαρμοσμένη με βάση την εμπειρία, τη διαίσθηση και άλλους διαπροσωπικούς παράγοντες στα βαθύτερα θέματα, προβλήματα ή φιλοδοξίες που απασχολούν τους πελάτες»* (Feltham & Dryden 1993, σελ. 40).

Αναφορικά με τις δεοντολογικές αρχές που πρέπει να διέπουν την πρακτική της συμβουλευτικής, οι Feltham και Dryden (1993, σελ. 40) υποστηρίζουν ότι: *«η κατεξοχήν δεοντολογική αρχή είναι η υποβοήθηση του ατόμου και όχι η παροχή συμβουλών ή ο εξαναγκασμός»*. Εξάλλου, σύμφωνα με το British Association for Counselling (BAC, 1996): *«Ο ρόλος του συμβούλου είναι να βοηθήσει τον πελάτη του με τρόπους που θα χαρακτηρίζονται από σεβασμό στις αξίες του, στις προσωπικές του δυνατότητες και στην ικανότητά του για αυτο-προσδιορισμό.»*

Παρόλο που οι παραπάνω ορισμοί παρουσιάζουν αρκετή ευελιξία ώστε να μπορούν να καλύπτουν τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε ατόμου, μια πιο προσεκτική εξέταση αποκαλύπτει ότι σε πολλά σημεία αντανακλούνται οι αξίες του δυτικού πολιτισμού, με αρνητικές συνέπειες για τη συμβουλευτική

πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων. Αρχικά, η έννοια της συμβουλευτικής σχέσης ως «καθοριζόμενης με συγκεκριμένες αρχές» δηλώνει την ύπαρξη αυστηρών ορίων (Feltham, 1995), ενώ η εφαρμογή ψυχολογικών θεωριών οι οποίες έχουν κατεξοχήν αναπτυχθεί στην Ευρώπη και την Αμερική, δεν εγγυάται την καταλληλότητά τους για άλλους πολιτισμούς. Οι «αναγνωρισμένες ικανότητες επικοινωνίας» εγείρουν αμφιβολίες για το κατά πόσο μπορούν να θεωρηθούν συμβατές με διαφορετικές πολιτισμικές αξίες, νόρμες και συμπεριφορές. Για παράδειγμα, σε πολλές περιπτώσεις έχουν αναφερθεί δυσκολίες στη θεραπευτική σχέση λόγω πολιτισμικών διαφορών σε λεκτικό και μη-λεκτικό επίπεδο (π.χ. σωματική απόσταση μεταξύ συμβούλου και πελάτη).

Στα ίδια πλαίσια εμπίπτει και η πρόταση του British Association for Counselling για «σεβασμό στην ικανότητα του ατόμου για αυτο-προσδιορισμό». Η έννοια του αυτό-προσδιορισμού αυτή καθ' εαυτή είναι πολιτισμικά προσδιοριζόμενη και βρίσκεται σε αντίθεση με το συλλογικό τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς πολλών ανατολικών χωρών. Επιπλέον, «η μη παροχή συμβουλών» ως δεοντολογικά προτεινόμενη τεχνική της συμβουλευτικής έχει αποδειχθεί μη αποτελεσματική με συγκεκριμένες εθνικές μειονότητες.

Συγκεκριμένα, ο Triseliotis (1986, σελ. 213) αναφέρει ότι πελάτες από την Ινδική χερσόνησο και την Κίνα «προτιμούν λογικές και δομημένες προσεγγίσεις συμβουλευτικής», ενώ πολλοί άλλοι ερευνητές προτείνουν για διάφορες εθνικές μειονότητες την εφαρμογή περισσότερο κατευθυντικών

μορφών θεραπείας (Bergman, 1979. Draguns, 1981. Exum & Lau, 1988. Sue & Sue, 1990). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κατευθυντικής θεραπευτικής προσέγγισης είναι η «Morita θεραπεία» (Ishiyama, 1986), που έχει αναπτυχθεί στην Ιαπωνία και βασίζεται σε ενεργητικές γνωστικο-συμπεριφοριστικές τεχνικές.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η εγκυρότητα και η καταλληλότητα τόσο του ορισμού όσο και των βασικών μεθοδολογικών αρχών της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας εξαρτώνται κάθε φορά από το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται. Στη βάση της γενικής αυτής άποψης, διαμορφώθηκε η διαπολιτιστική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία.

1.3. Διαπολιτιστική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία

Οι τομείς της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας εμπίπτουν στον γενικότερο επιστημονικό κλάδο της διαπολιτιστικής ψυχολογίας, ο οποίος διαμορφώθηκε στα τέλη του 1950 (Jahoba, 1970). Σύμφωνα με τον ορισμό του Triandis (1986), πρόκειται για *«έναν τομέα της ψυχολογίας που ασχολείται με τη συστηματική μελέτη της συμπεριφοράς και των εμπειριών του ατόμου, όπως εμφανίζονται σε διάφορες κοινωνίες, καθώς και με τους τρόπους με τους οποίους επηρεάζει και επηρεάζεται, αντίστοιχα, από τον πολιτισμό της κοινωνίας στην οποία ζει»*.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτού του ορισμού, η διαπολιτιστική συμβουλευτική μπορεί να οριστεί ως: *«κάθε συμβουλευτική σχέση στην οποία δύο ή και*

περισσότεροι από τους συμμετέχοντες διαφέρουν ως προς την πολιτιστική τους προέλευση, τις αξίες τους και τον τρόπο ζωής τους» (Sue et al., 1982). Όπως καθίσταται φανερό, η διαπολιτιστική συμβουλευτική δεν απευθύνεται αποκλειστικά στις πολιτισμικές μειονότητες αλλά αντίθετα σε όλους τους ανθρώπους, αφού κάθε άτομο μπορεί να διαφέρει από ένα άλλο σε θέματα πολιτισμικών επιρροών, αξιών και τρόπου ζωής.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Sue et al. (1992, σελ. 478): «Από τη μια πλευρά πιστεύουμε βαθιά ότι όλοι οι τύποι συμβουλευτικής είναι διαπολιτιστική συμβουλευτική, ότι τα πολιτιστικά θέματα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κεντρικά στη διαπολιτιστική συμβουλευτική (και όχι ως επικουρικά) και ότι με το να επικεντρωνόμαστε αποκλειστικά στα ζητήματα των εθνικών μειονοτήτων, ίσως να 'γκετοποιούμε' το πρόβλημα. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι η διαπολιτιστική συμβουλευτική αποτελεί παράλληλα έναν εξειδικευμένο κλάδο. Κι αυτό γιατί αν και όλοι μας είμαστε φυλετικά, εθνικά και πολιτιστικά όντα, το να ανήκει κανείς σε μια συγκεκριμένη ομάδα δεν σημαίνει ότι κατέχει και τις απαραίτητες ικανότητες για να είναι ικανός διαπολιτιστικός σύμβουλος».

Αν τελικά, σύμφωνα με τα παραπάνω, η διαπολιτιστική συμβουλευτική είναι ταυτόχρονα «πανταχού παρούσα» σε κάθε θεραπευτική σχέση αλλά και ένας εξειδικευμένος κλάδος, ποιο μπορεί να είναι το θεωρητικό της πλαίσιο που θα επιτρέπει αυτό το διπλό χαρακτήρα; Η πληρέστερη απάντηση σε αυτό το ερώτημα φαίνεται να βρίσκεται στον τριμερή ορισμό της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής από το Association for Multicultural Counseling (1994).

Ο συγκεκριμένος ορισμός επιχειρεί να συγκεράσει όλες τις προηγούμενες επιμέρους προσπάθειες να οριστεί το πεδίο της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής. Συγκεκριμένα, αναφέρει τα εξής:

«Η διαπολιτιστική συμβουλευτική είναι μια ολιστική προσέγγιση που ενδιαφέρεται να βοηθήσει την ανάπτυξη του ανθρώπου στη βάση της αναγνώρισης, της αποδοχής και του σεβασμού διαφόρων βασικών διαστάσεων της προσωπικής ταυτότητας του πελάτη. Οι διαστάσεις αυτές περιλαμβάνουν την ιδιότητα του ατόμου ως μέλος μιας πολιτιστικής ομάδας, το πλαίσιο αυτής της ομάδας, το ιστορικό του υπόβαθρο και τις κοινωνικο-πολιτικές του εμπειρίες.

Η διαπολιτιστική συμβουλευτική σέβεται το γεγονός ότι ο πολιτισμός ενός ατόμου περιλαμβάνει ποικίλες διαστάσεις της προσωπικής του ταυτότητας, όπως το φύλο, τη θρησκεία, τις σεξουαλικές προτιμήσεις, την ηλικία, τη φυλή, την κοινωνική τάξη ή/και τα σωματικά χαρακτηριστικά.

Η διαπολιτιστική συμβουλευτική επιδεικνύει σεβασμό στη σημασία που έχει το πολιτιστικό πλαίσιο του πελάτη, καθώς και οι κοινωνικο-πολιτικές του εμπειρίες που συνήθως λαμβάνουν χώρα έξω από τη θεραπευτική σχέση, αλλά έχουν άμεση επίδραση στη θεραπευτική διαδικασία λόγω των διαφορετικών ή των κοινών εμπειριών των συμμετεχόντων».

Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια ενεργή και αμοιβαία σχέση στα πλαίσια της οποίας σύμβουλοι και πελάτες βιώνουν κοινές εμπειρίες και απαιτήσεις, αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι οι αξίες, οι προσδοκίες και οι πρακτικές και των δύο πλευρών δεν είναι απόλυτες (D' Ardenne & Mahtani, 1999). Προκειμένου να τονίσουν την αμοιβαιότητα της θεραπευτικής σχέσης στη διαπολιτιστική συμβουλευτική οι D' Ardenne και Mahtani (1999) εισήγαγαν τον όρο «transcultural counselling» αντί των αντίστοιχων «cross-cultural» και «intercultural», που επικρατούσαν μέχρι τότε. Κι αυτό γιατί, όπως επισημαίνει η Eleftheriadou (1994), οι δύο τελευταίοι όροι υποδηλώνουν ότι «προκειμένου

να κατανοήσουμε την εμπειρία του πελάτη μας χρησιμοποιούμε το δικό μας σύστημα αναφοράς αντί να υπερβαίνουμε τις απόψεις μας». Το επιχείρημα αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι η διαπολιτιστική συμβουλευτική παρερμηνεύθηκε πολλές φορές ως μια προσπάθεια διαμόρφωσης συγκεκριμένων μεθόδων παρέμβασης για κάθε διαφορετική εθνική ή φυλετική ομάδα (Patterson, 1978).

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρόλο που οι θεωρητικές βάσεις της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής μπορούν να υιοθετηθούν έως ένα βαθμό από κάθε θεραπευτική προσέγγιση, το πεδίο εφαρμογής της επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο σε άτομα από φυλετικές, εθνικές και πολιτισμικές μειονότητες ή γενικότερα στα άτομα με διαφορετικό πολιτιστικό υπόβαθρο από το κυρίαρχο.

Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται λεπτομερής αναφορά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των μεταναστών και των προσφύγων, οι οποίοι αποτελούν και το αντικείμενο μελέτης της εργασίας.

ΟΙ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ: ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

Το κεφάλαιο αυτό μελετά τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μεταναστών και των προσφύγων, καθώς και τις κοινωνικές και πολιτισμικές επιρροές στη διαμόρφωση της ταυτότητας τους. Η διερεύνηση των αναγκών αυτών των συγκεκριμένων ομάδων κατέχει ιδιαίτερη σημασία για την αποτελεσματική εφαρμογή της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής. Η μετάβαση από έναν πολιτισμό σε έναν άλλο, οι προηγούμενες (πολλές φορές, τραυματικές) εμπειρίες, οι δυσκολίες κατά την προσαρμογή στο νέο περιβάλλον και η εμπειρία του επιπολιτισμού (acculturation) είναι διαδικασίες μακρόχρονες και επίπονες, που απαιτούν επαρκή γνώση και κατάλληλο χειρισμό από συμβούλους και θεραπευτές. Έμφαση δίνεται στους βασικούς, θεωρητικά κοινότοπους, ψυχοκοινωνικούς παράγοντες που επηρεάζουν τους πρόσφυγες και τους μετανάστες. Ωστόσο, παρόλο που αυτοί οι παράγοντες θεωρούνται κοινοί σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, δεν θα πρέπει κανείς να αγνοεί και τις υπάρχουσες ατομικές διαφορές ή τις διαφορές μεταξύ διαφορετικών εθνικών ομάδων, αφού διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος για δημιουργία στερεοτύπων και γενικεύσεων.

2.1. Η επίδραση των κινήτρων μετανάστευσης

Οι διάφοροι λόγοι που οδηγούν στη μετανάστευση επηρεάζουν τόσο τη διαδικασία προσαρμογής αυτών που μεταναστεύουν στο νέο περιβάλλον όσο και την ψυχική τους υγεία. Στα πλαίσια αυτά, θα πρέπει να γίνει διάκριση

ανάμεσα σε αυτούς που έχουν φύγει από τη χώρα τους για πολιτικούς και ιδεολογικούς λόγους ζητώντας άσυλο σε κάποια άλλη χώρα (πρόσφυγες), σε αυτούς που εκπατρίστηκαν σε καιρό ειρήνης αλλά που τώρα αδυνατούν να επιστρέψουν λόγω πολέμου (de facto πρόσφυγες) και σε αυτούς που οι λόγοι μετανάστευσης είναι οικονομικοί (μετανάστες).

Η βασική διάκριση μεταξύ των δύο πρώτων κατηγοριών και της τελευταίας έγκειται σε δύο σημεία: πρώτον, η επιστροφή στη χώρα τους για τους πρόσφυγες είναι αδύνατη ή είναι δυνατή υπό όρους, ενώ για τους μετανάστες εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τη δική τους βούληση. Δεύτερον, οι πρόσφυγες εκπατρίστηκαν λόγω εξαναγκασμού, ενώ οι μετανάστες οικειοθελώς. Ο Murphy (1977) ορίζει τους δύο αυτούς διαφορετικούς τύπους μετανάστευσης ως «αναγκαστική» και «ελεύθερη» μετανάστευση. Ως απόρροια των διαφορετικών κριτηρίων μετανάστευσης, διαφέρουν μεταξύ τους και η σχέση που αποκτούν με τη χώρα υποδοχής, καθώς και τα συναισθήματα που βιώνουν πρόσφυγες και μετανάστες.

Η αναγκαστική μετανάστευση των προσφύγων για λόγους προστασίας της προσωπικής ασφάλειας, τους αφαιρεί τη δυνατότητα να σχεδιάσουν και να προγραμματίσουν την αναχώρησή τους, καθώς και να επιλέξουν το μέλλον τους, γεγονός που οδηγεί συχνά σε συναισθήματα αβεβαιότητας, έλλειψης ελέγχου και χάους. Επίσης, εξαιτίας του απότομου χαρακτήρα του εκπατρισμού τους, οι πρόσφυγες δεν έχουν τη δυνατότητα να αποχαιρετήσουν κατάλληλα την πατρίδα τους και τα αγαπημένα τους πρόσωπα, με αποτέλεσμα να βιώνουν για μεγάλο χρονικό διάστημα έντονη

προσκόλληση σε «όσα έχουν αφήσει πίσω». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Eleftheriadou (1999, σελ. 124), *«η απότομη φύση των γεγονότων συχνά σημαίνει ότι το άτομο δεν βιώνει το σοκ παρά σε ένα μεταγενέστερο στάδιο»*.

Η έντονη προσκόλληση στο παρελθόν συνδέεται, σύμφωνα με την Marlin (1992), με την άρνηση της απώλειας και εξηγεί την πεποίθηση που έχουν πολλοί πρόσφυγες ιδιαίτερα κατά τον πρώτο καιρό, ότι η παραμονή τους στη νέα χώρα είναι προσωρινή. Οι πρόσφυγες δεν έχουν να αντιμετωπίσουν μόνο τις αντικειμενικές δυσκολίες της προσαρμογής σε ένα νέο περιβάλλον, αλλά παράλληλα τις μαζικές – και συνήθως μόνιμες – απώλειες της οικογένειας, του πολιτισμού, της χώρας, της επαγγελματικής και κοινωνικο-οικονομικής τους κατάστασης και κατά συνέπεια της προσωπικής τους ταυτότητας. Το γεγονός αυτό είναι πολύ διαφορετικό σε σύγκριση με τους μετανάστες οι οποίοι μπορούν να επιστρέψουν ξανά στα ίδια μέρη και πρόσωπα. Αντίθετα, οι μόνιμες απώλειες που βιώνουν οι πρόσφυγες συχνά προκαλούν συναισθήματα θυμού, έχθρας, πικρίας και ματαιώσης.

Ωστόσο, η αποχώρηση από το οικείο περιβάλλον και η παραμονή σε ένα νέο πολιτισμό προκαλεί συναισθήματα νοσταλγίας, σύγχυσης και ανασφάλειας και στους μετανάστες. Οι μετανάστες καλούνται μέσα σε σύντομο χρόνο να αποκτήσουν νέες δεξιότητες και να αναπτύξουν μια νέα σχέση με τον εαυτό τους και τον νέο πολιτισμό. Επίσης, η αναζήτηση του καλύτερου στη χώρα υποδοχής δημιουργεί πολλές φορές συναισθήματα ενοχής για το ότι επιθυμούν περισσότερα από όσα μπορεί να τους προσφέρει η πρώτη πατρίδα τους (Eleftheriadou, 1999).

Συναισθήματα ενοχής βιώνουν και οι πρόσφυγες, οι οποίοι έχουν εγκαταλείψει τη χώρα τους σε συνθήκες πολέμου. Πρόκειται για το γνωστό «σύνδρομο του επιβιώσαντα» (survivor syndrome), το οποίο περιγράφει την ψυχολογική κατάσταση που βιώνει ο πρόσφυγας (Brown, 1982. Tobin & Friedman, 1983). Από τη μια πλευρά νιώθει ανακουφισμένος που είναι ελεύθερος και ασφαλής, από την άλλη όμως νιώθει ένοχος για όσους έχει αφήσει πίσω του ενώ αυτός έχει σωθεί. Το συναίσθημα της ενοχής πολλές φορές δεν του επιτρέπει να αξιοποιήσει όσα το νέο περιβάλλον μπορεί να του παρέχει. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την Eleftheriadou (1999, σελ. 124) *«μερικές φορές οι πρόσφυγες ή οι εξόριστοι αντιμετωπίζονται ως ήρωες, γεγονός που καθιστά δύσκολο για αυτούς να βιώσουν το συναίσθημα της απώλειας αφού ή θα πρέπει να νιώθουν ευγνώμονες ή θεωρούνται ότι είναι δυνατοί»*.

Όπως αναφέρει η ίδια συγγραφέας, ένα κοινό σημείο μεταξύ προσφύγων και μεταναστών ανεξαρτήτως των κριτηρίων μετανάστευσης, είναι ότι περνούν πολλές φορές από την ίδια διαδικασία που βιώνουν τα παιδιά που υιοθετούνται. Αντιμετωπίζουν, δηλαδή, ως αιτία των προβλημάτων τους τη νέα χώρα και όχι τη χώρα από την οποία έχουν διαφύγει, όπως ακριβώς τα υιοθετημένα παιδιά θυμώνουν με τους θετούς τους γονείς, επειδή νιώθουν πιο ασφαλή από πριν. Με άλλα λόγια, είναι ευκολότερο για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες να αντιμετωπίζουν τη χώρα υποδοχής κατά αυτόν τον τρόπο, παρά να νιώθουν θυμό για την ίδια την πατρίδα τους.

2.2. Η χώρα υποδοχής

Ανεξάρτητα από τα κριτήρια της μετανάστευσης, τόσο οι πρόσφυγες όσο και οι μετανάστες αποχωρούν από τη χώρα τους προς αναζήτηση του καινούργιου και του καλύτερου. Η προσδοκίες αυτές σε συνδυασμό με τις πραγματικές συνθήκες με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι στη χώρα υποδοχής επηρεάζουν την ψυχική τους υγεία.

Συχνά οι μετανάστες και οι πρόσφυγες τείνουν να εξιδανικεύουν τις χώρες υποδοχής ως χώρες απεριόριστων δυνατοτήτων. Αυτή η τάση εξιδανίκευσης επηρεάζεται και από τον περιορισμένο βαθμό ενημέρωσης. Σύμφωνα με τους Κεραμάρη και Κεραμάρη-Μπλάχοβα (2000), η καλή ενημέρωση αυτών που μεταναστεύουν για τη χώρα υποδοχής συμβάλλει στη μείωση των ψυχικών διαταραχών. Επίσης, οι ίδιοι συγγραφείς αναφέρουν ότι *«εμφανίζονται λιγότερες ψυχικές διαταραχές όταν η μετανάστευση θεωρείται ελκυστική»* (σελ.36). Προκειμένου να στηρίξουν το επιχειρήμα τους παραπέμπουν στον Murphy (1977), ο οποίος αντιπαραθέτει την κατάσταση στην Ολλανδία όπου υποστηρίζεται η μετανάστευση και ως συνέπεια εμφανίζεται χαμηλότερο ποσοστό ψυχικών διαταραχών, με αυτή στη Γαλλία όπου παρατηρούνται μεγαλύτερα ποσοστά ψυχικών διαταραχών στους μετανάστες.

Η διαδικασία της προσαρμογής εξαρτάται, επίσης, από τις αντιδράσεις της χώρας υποδοχής απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Είναι σύνηθες το φαινόμενο οι γηγενείς να αντιμετωπίζουν τους μετανάστες ως «ξένα σώματα» στη χώρα τους, ως «εξωγήινους», ως κάτι από το οποίο απειλούνται και είναι ασφαλέστερο να το κρατούν στο περιθώριο, ή επίσης ως

άτομα «ευπαθή» και με πάρα πολλές ανάγκες (Eleftheriadou, 1999). Στην πρώτη περίπτωση, οι αντιδράσεις αυτές έχουν ως αποτέλεσμα την περαιτέρω απομόνωση και περιθωριοποίηση του ατόμου με επιβλαβείς συνέπειες για την ψυχική του υγεία. Στη δεύτερη περίπτωση, παρόλο που τις περισσότερες φορές οι πρόσφυγες και οι μετανάστες έχουν πράγματι πολλές ανάγκες, η συγκεκριμένη αντιμετώπιση μπορεί να θεωρηθεί από τους ίδιους ως μειωτική και ταπεινωτική. Με άλλα λόγια, μπορεί να θεωρήσουν ότι τους αντιμετωπίζουν σαν να μην είναι αρκετά ώριμοι να αντεπεξέλθουν στις διάφορες απαιτήσεις. Αυτό μπορεί να συμβεί, για παράδειγμα, όταν η παροχή επίσημης ψυχολογικής βοήθειας σε αυτές τις ομάδες γίνεται με τέτοιο τρόπο που προβάλλεται ως υποχρεωτική, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη αν υπάρχει πραγματική ανάγκη και αίτημα για βοήθεια.

Βασικό στοιχείο για την προσαρμογή και την ψυχική υγεία των μεταναστών και των προσφύγων είναι, επίσης, το φαινόμενο του ρατσισμού. Παρόλο, που οι σύγχρονες μορφές του ρατσισμού είναι διαφοροποιημένες σε σχέση με αυτές που επικρατούσαν μέχρι πρόσφατα, το φαινόμενο αυτό καθ' εαυτό εξακολουθεί να υπάρχει. Ως αποτέλεσμα, πολλοί μετανάστες και πρόσφυγες έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με ρατσιστικά στερεότυπα και στερούνται βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και την κάλυψη στοιχειωδών αναγκών όπως είναι η στέγαση, η εκπαίδευση, η εργασία και η υγεία.

Όπως αναφέρουν οι Lago και Thompson (1997), ο ρατσισμός είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο που αλλάζει διαρκώς μορφή, με αποτέλεσμα οι αντίστοιχες συμπεριφορές να γίνονται ολοένα και λιγότερο φανερές και

συγκεκριμένες και περισσότερο δύσκολο να τις αντιληφθεί και να τις αναγνωρίσει κανείς. Για τους λόγους αυτούς, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι σε κάθε θεραπευτική σχέση όπου υπάρχει φυλετική διαφορά μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου, η ύπαρξη ρατσιστικών ζητημάτων θα πρέπει να θεωρείται πιθανή και να διαπραγματεύεται διεξοδικά.

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει τη διαδικασία προσαρμογής των μεταναστών και των προσφύγων στη χώρα υποδοχής είναι το φαινόμενο του επιπολιτισμού. Το φαινόμενο αυτό, σε γενικές γραμμές, αφορά την υιοθέτηση του πολιτισμού της πλειοψηφίας από τις μειονοτικές ομάδες, χωρίς όμως οι τελευταίες να παύουν να θεωρούνται από τη χώρα υποδοχής ως μειονοτικές.

2.3. Η διαδικασία του επιπολιτισμού

Το φαινόμενο του επιπολιτισμού αναφέρεται *«στις αλλαγές που βιώνει ένα άτομο ως αποτέλεσμα της επαφής του με άλλους πολιτισμούς, καθώς και ως αποτέλεσμα της συμμετοχής του στη διαδικασία του επιπολιτισμού που υφίσταται η πολιτισμική ή η εθνική ομάδα στην οποία ανήκει»* (Berry et al., 1992, σελ. 271-272). Όπως γίνεται φανερό από τον συγκεκριμένο ορισμό, οι αλλαγές συντελούνται τόσο σε συλλογικό όσο και σε ατομικό επίπεδο.

Πολλοί ερευνητές έχουν δείξει ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της διαδικασίας του επιπολιτισμού και την εκδήλωση ψυχικών διαταραχών σε άτομα που έχουν μεταναστεύσει (Berry, 1986. Smither, 1982. Szapocznik & Kurtines, 1980. Wong-Reiner & Quintana, 1987). Για παράδειγμα, ο Smither (1982) αναφέρει ότι η διαδικασία του επιπολιτισμού προκαλεί άγχος, κατάθλιψη,

συναισθήματα απομόνωσης και αποξένωσης, αυξημένα ψυχοσωματικά συμπτώματα και σύγχυση ταυτότητας.

Ιδιαίτερα όσον αφορά τους πρόσφυγες, τους εξόριστους και τα θύματα βασανιστηρίων, έχει αποδειχθεί ότι το ψυχολογικό βάρος του επιπολιτισμού διογκώνεται από τις δυσάρεστες εμπειρίες που είχαν στην πατρίδα τους. Οι εμπειρίες αυτές εκφράζονται πολλές φορές με μετά-τραυματικά συμπτώματα (PTSD: post-traumatic stress disorder), όπως είναι κατάθλιψη, έντονο άγχος και προβλήματα μνήμης και συγκέντρωσης. Oι Mollica et al. (1987) αναφέρουν τέσσερις γενικές κατηγορίες τραυματικών εμπειριών, οι οποίες σχετίζονται με την εμπειρία στέρησης (π.χ. φαγητού και στέγασης), τους τραυματισμούς και τα βασανιστήρια, τη φυλάκιση και τέλος την παρακολούθηση βασανιστηρίων ή φόνων. Οι εμπειρίες αυτές προκαλούν στα άτομα έλλειψη εμπιστοσύνης και συναισθήματα απόγνωσης, απελπισίας και προσωπικής αδυναμίας, ενώ παράλληλα τα εμποδίζουν να προσαρμοστούν κατάλληλα στο νέο περιβάλλον.

Επιπρόσθετα, προκειμένου να ξεπεράσουν τις τραυματικές αυτές εμπειρίες, πολλά άτομα αναπτύσσουν συμπεριφορές οι οποίες στη χώρα υποδοχής μπορεί να θεωρηθούν αντικοινωνικές ή ακόμα και ψυχοπαθολογικές (Stein, 1986). Για παράδειγμα, το να παραμένει κανείς συνεχώς βουβός και απαθής είναι χαρακτηριστική αντίδραση όσων έχουν επιβιώσει από φρικαλέες πράξεις που έχουν υποστεί οι ίδιοι ή που έχουν παρακολουθήσει (Chung και Okazaki, 1991). Παρόλα αυτά, στη χώρα υποδοχής αυτή η συμπεριφορά μπορεί να χαρακτηριστεί ψυχοπαθολογική. Για όλους τους παραπάνω λόγους

απαιτείται η αναγνώριση της σημασίας των τραυματικών εμπειριών που μπορεί να έχει βιώσει κάποιος και ο κατάλληλος χειρισμός τους από την πλευρά του συμβούλου, ώστε να μπορέσει το άτομο να ανακτήσει την αίσθηση της αξιοπρέπειας και του αυτοσεβασμού, καθώς και την εμπιστοσύνη στον εαυτό του και τους άλλους.

Εκτός, όμως, από τις προηγούμενες τραυματικές εμπειρίες, ένα άλλο φαινόμενο που δυσχεραίνει τη διαδικασία του επιπολιτισμού και κατά συνέπεια την προσαρμογή των μεταναστών και των προσφύγων είναι αυτό του «πολιτισμικού σοκ» (culture sock) (Oberg, 1958). Το πολιτισμικό σοκ προκαλείται όταν το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με διαφορετικές από τις δικές του ιδέες, αξίες και συμπεριφορές και κατά συνέπεια καλείται να αναθεωρήσει τη στάση του και τη συμπεριφορά του. Η σύγχυση, η αίσθηση της απώλειας της ταυτότητας και το συναίσθημα της αδυναμίας είναι οι κύριες συνέπειες που απορρέουν από αυτή τη διαδικασία.

Σύμφωνα με τον Pedersen (1996), η διαδικασία της προσαρμογής σε έναν νέο πολιτισμό δεν έχει γραμμικό χαρακτήρα. Αντίθετα, διαφέρει από άτομο σε άτομο και εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες. Στο επόμενο κεφάλαιο μελετώνται ορισμένοι από τους βασικούς αυτούς ψυχοκοινωνικούς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την προσαρμογή των μεταναστών και των προσφύγων και τους οποίους πρέπει να έχει κανείς υπόψη του στα πλαίσια της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας.

2.4. Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία της προσαρμογής

Η διαδικασία της προσαρμογής των μεταναστών και των πρόσφυγων διέρχεται από διάφορα στάδια. Κάθε στάδιο αποτελεί πιθανή πηγή κινδύνου για την ψυχική τους υγεία, αφού ενέχει διαφορετικές δυσκολίες και απαιτήσεις.

Γι' αυτό το λόγο, χρειάζεται ιδιαίτερη αντιμετώπιση από τον σύμβουλο ή τον θεραπευτή σε σχέση με κάθε φάση ξεχωριστά. Ιδιαίτερα σημαντικά είναι κατά τους Tayabas και Rok (1983) τα πρώτα ένα έως δύο χρόνια της προσαρμογής, κατά τα οποία πρόσφυγες και μετανάστες προσπαθούν να ικανοποιήσουν βασικές ανάγκες.

Σύμφωνα με το εξελικτικό μοντέλο της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής που προτείνει ο Bemak (1989), η προσαρμογή λαμβάνει χώρα σε τρεις φάσεις. Κατά την πρώτη φάση οι μετανάστες και οι πρόσφυγες αξιοποιούν τις ήδη υπάρχουσες δεξιότητες προκειμένου να αποκτήσουν κάποιο έλεγχο στο νέο περιβάλλον. Μετά την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης, οι ήδη υπάρχουσες δεξιότητες διαπλέκονται και συνθέτονται με τις νέες που αποκτώνται μέσω της διαδικασίας του επιπολιτισμού. Τέλος, κατά τη διάρκεια της τρίτης φάσης, τα άτομα μπορούν να θέσουν ρεαλιστικούς και εφικτούς στόχους για το μέλλον και να προγραμματίσουν την επίτευξή τους, ενώ θεωρούνται ότι έχουν ενσωματωθεί με επιτυχία στο νέο περιβάλλον. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Diamand (1992), η διεργασία της επιτυχούς ενσωμάτωσης μπορεί να διαρκέσει μεγάλο χρονικό διάστημα και να περάσει ακόμη και στην επόμενη γενιά, γεγονός που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τους ειδικούς ιδιαίτερα όταν οι παρεμβάσεις τους αφορούν άτομα της δεύτερης γενιάς μεταναστών.

Οι κύριοι ψυχοκοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διεργασία της προσαρμογής των συγκεκριμένων ομάδων στο νέο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον αφορούν στην εκμάθηση της γλώσσας, στην εκπαίδευση και την επαγγελματική αποκατάσταση, στις αλλαγές που συντελούνται στη δυναμική της οικογένειας και στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά στο σχολείο (Bemak, Chung & Bornemann, 1996).

Η εκμάθηση και η χρήση της νέας γλώσσας θεωρείται βασική προϋπόθεση για την επιτυχή προσαρμογή των μεταναστών και των προσφύγων. Ωστόσο, η εκμάθηση μιας γλώσσας στα πλαίσια του επιπολιτισμού δεν αποτελεί μια αποκλειστικά γνωστική διεργασία. Αντίθετα, απαιτεί μια πιο ολιστική προσέγγιση η οποία θα λαμβάνει υπόψη και τους ψυχολογικούς παράγοντες που υπεισέρχονται. Όπως αναφέρουν οι Bemak, Chung και Bornemann (1996), η εκμάθηση μιας νέας γλώσσας συμβολίζει τον αποχωρισμό από την πατρίδα και μπορεί να έχει καταλυτική επίδραση στην εκδήλωση συναισθημάτων απώλειας της πολιτισμικής ταυτότητας του ατόμου. Επιπλέον, μπορεί να εγείρει συναισθήματα μελαγχολίας και νοσταλγίας για την εποχή που το άτομο μπορούσε να επικοινωνεί αβίαστα και χωρίς δυσκολία στην πατρίδα του, ή ακόμη να προκαλέσει συναισθήματα αδυναμίας και χαμηλή αυτό-εκτίμηση, αφού η συγκεκριμένη διαδικασία μοιάζει με αυτή των πρώτων παιδικών χρόνων όταν το παιδί μαθαίνει να έχει κάποιο έλεγχο του περιβάλλοντός του.

Η εκμάθηση της γλώσσας ενός νέου πολιτισμού μπορεί, επίσης, να προκαλέσει αλλαγές στη δυναμική της οικογένειας, σύγχυση ρόλων και

συγκρούσεις. Το φαινόμενο αυτό είναι σύνηθες όταν τα παιδιά των μεταναστών και των προσφύγων (δεύτερη και τρίτη γενιά μεταναστών) είναι εκείνα που μαθαίνουν τη νέα γλώσσα ή όταν τη μαθαίνουν πιο γρήγορα και εύκολα από τους ενήλικες. Το γεγονός αυτό συχνά καθιστά τα παιδιά «μεταφραστές» και «μεσολαβητές» μεταξύ του νέου πολιτισμού και του προηγούμενου και προκαλεί ένα είδος εξάρτησης των γονέων από αυτά. Αυτή η αναστροφή των ρόλων έχει πολλές αρνητικές συνέπειες για τις οικογένειες αυτών των ομάδων, που τις περισσότερες φορές είναι δομημένες αυστηρώς ιεραρχικά.

Αναφορικά με την εργασιακή αποκατάστασή τους, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες αναγκάζονται συχνά να εργάζονται σε θέσεις κατώτερου επιπέδου συγκριτικά με την εκπαίδευσή τους και την προηγούμενη εργασιακή τους κατάσταση. Η μη αναγνώριση των πτυχίων στη χώρα υποδοχής, η έλλειψη κατάλληλης εξειδίκευσης για τις ανάγκες των τεχνολογικά προηγμένων κοινωνιών, οι δυσκολίες στη χρήση της γλώσσας και τα γενικότερα προβλήματα ανεργίας συνηγορούν ώστε τα άτομα αυτά να πρέπει να ξεκινήσουν από την αρχή. Η απώλεια του προηγούμενου εργασιακού και κοινωνικο-οικονομικού status επιφέρει χαμηλή αυτό-εκτίμηση και πολλές φορές το συναίσθημα της απόγνωσης.

Επιπρόσθετα, η εργασιακή απασχόληση των γυναικών μεταναστών ή προσφύγων έχει σημαντικές συνέπειες τόσο για τις ίδιες όσο και για τις οικογενειακές τους σχέσεις. Πολλές γυναίκες εργάζονται για πρώτη φορά, με αποτέλεσμα να πρέπει να αναπτύξουν πρωτόγνωρες μέχρι τότε δεξιότητες

προκειμένου να αντεπεξεχθούν σε έναν διαφορετικό κόσμο από αυτόν του νοικοκυριού. Αναγκάζονται, επίσης, πολλές φορές να εργαστούν λόγω της ανεργίας ή της περιστασιακής απασχόλησης των συζύγων τους. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε αλλαγές στους συζυγικούς ρόλους και κατά συνέπεια προκαλεί σύγκρουση μεταξύ των παραδοσιακών πολιτισμικών αξιών και των αξιών του νέου πολιτισμού (Chung & Okazaki, 1991).

Αλλαγές στις οικογενειακές σχέσεις παρατηρούνται και αναφορικά με τις μεθόδους ανατροφής των παιδιών. Η Eleftheriadou (1999) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι όσοι έχουν μεταναστεύσει για οικονομικούς λόγους προβάλλουν πίεση στα παιδιά τους να επιτύχουν στο σχολείο και τον επαγγελματικό τομέα, ώστε να μην υποφέρουν όπως οι ίδιοι. Συχνά, επίσης, οι γονείς μετανάστες και πρόσφυγες προβάλλουν πίεση ώστε τα παιδιά τους να διατηρήσουν τα στοιχεία του πολιτισμού και της εθνικότητάς τους απορρίπτοντας τις νέες πολιτισμικές αξίες, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με την ταχύτερη διαδικασία επιπολιτισμού που χαρακτηρίζει τα παιδιά και τους εφήβους σε σύγκριση με τους ενήλικες (Pedersen et al., 1996). Η διεργασία αυτή οδηγεί πολλές φορές τα παιδιά των μεταναστών και των προσφύγων να συμπεριφέρονται σαν «χαμαιλέοντες» στις δύο διαφορετικές πραγματικότητες που βιώνουν στο σπίτι και στο ευρύτερο κυρίαρχο πολιτιστικό περιβάλλον (Eleftheriadou, 1999) και κατά συνέπεια προκαλεί έντονες ενδοπροσωπικές και οικογενειακές συγκρούσεις.

Περαιτέρω προβλήματα αντιμετωπίζουν τα παιδιά των μεταναστών και των προσφύγων στο σχολείο (Huang, 1989). Τα προβλήματα αυτά συσχετίζονται

με τις διαφορετικές στάσεις, συμπεριφορές και προσδοκίες που προβάλλονται ως κατάλληλες μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, καθώς και με το ότι τα παιδιά αυτά θεωρούνται «ξένα», γεγονός που συχνά εγείρει διακρίσεις εις βάρος τους. Οι Κεραμάρης και Κεραμάρη-Μπλάχοβα (2000) αναφέρουν ότι αυτό που προκύπτει από τις σχετικές έρευνες είναι η μικρότερη αποδοχή των παιδιών αυτών από τους συνομηλίκους τους, μια μεγαλύτερη τάση απόσυρσης και ότι οι δάσκαλοι τους τα αξιολογούν συχνά ως συναισθηματικά δυσπροσάρμοστα. Οι διαταραχές στη συμπεριφορά των παιδιών αυτών, όπως προκύπτουν από τις δυσκολίες προσαρμογής, *«εκδηλώνονται σχεδόν πάντα στο σχολείο και όχι στο σπίτι με την οικογένεια»* (Κεραμάρης & Κεραμάρη-Μπλάχοβα, 2000, σελ. 38).

Συμπερασματικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η επιτυχής προσαρμογή εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες, όπως είναι η διάθεση και επιθυμία του ατόμου να προσαρμοστεί, η επιτυχή ενσωμάτωση δύο ή περισσότερων πολιτισμών, η ικανότητα να ταυτιστεί με νέες ομάδες αναφοράς, η αποδοχή του πολιτισμού της νέας χώρας, η υποστήριξη από το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον και τέλος η επίλυση των προβλημάτων που προκύπτουν από τις προηγούμενες τραυματικές εμπειρίες (Bemak, Chung & Bornemann, 1996).

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες σε συνδυασμό με τις κοινωνικο-ψυχολογικές δυσκολίες προσαρμογής και τις συνέπειες που αυτές έχουν στην ψυχική υγεία των μεταναστών και των προσφύγων, αποτελούν θέματα ιδιαίτερης σημασίας για την κατάλληλη παρέμβαση σε αυτές τις ομάδες. Η διαπολιτιστική

συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία καλείται, ωστόσο, να συμπεριλάβει και τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες αυτών των ομάδων, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητάς τους και επηρεάζουν τόσο στη διαδικασία της προσαρμογής όσο και στη διασφάλιση της ψυχικής τους υγείας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξεταστούν τα κύρια πολιτισμικά χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων ομάδων, καθώς και ο ρόλος των πολιτισμικών διαφορών στη συμβουλευτική και θεραπευτική διαδικασία.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

«Η συμβουλευτική λειτουργεί μέσα σε πλαίσια πολιτιστικά. Η αποτυχία να ανταποκριθούμε με ευαισθησία στις πολιτιστικές διαφορές θα οδηγήσει σε αρνητική εικόνα για το επάγγελμα» (Rawson, Whitehead & Luthra, 1999). Καθίσταται, λοιπόν, φανερό ότι η αναγνώριση των πολιτισμικών διαφορών ενέχει ιδιαίτερη σημασία για τη συμβουλευτική και τη ψυχοθεραπεία. Εξάλλου, όπως προκύπτει από βιβλιογραφική ανασκόπηση που έκαναν οι Tien και Johnson (1994), το πιο σημαντικό στοιχείο που φαίνεται να καθορίζει την επιτυχία μιας θεραπευτικής διαδικασίας είναι η ευαισθησία σε πολιτιστικά θέματα. Στο κεφάλαιο αυτό μελετώνται κύρια θεωρητικά μοντέλα αναφορικά με τις βασικές πολιτισμικές διαφορές που επηρεάζουν τη διαδικασία της συμβουλευτικής και της θεραπείας. Συγκεκριμένα, θα μελετηθούν τα μοντέλα του G. Hofstede, του P. Laungani και του E.T. Hall με παράλληλη αναφορά σε άλλους ερευνητές.

3.1. Το έργο του G. Hofstede

Πριν γίνει λεπτομερής αναφορά στο έργο του G. Hofstede, θα πρέπει να τονιστεί ότι τα διάφορα κριτήρια με βάση τα οποία διαφοροποιούνται μεταξύ τους οι πολιτισμοί δεν αποτελούν γνωρίσματα που είτε υφίστανται είτε δεν υφίστανται καθόλου σε έναν πολιτισμό (διχοτομική προσέγγιση), αλλά αποτελούν μάλλον πολιτισμικές διατακτικές διαστάσεις που υπάρχουν σε κάθε πολιτισμό.

Επίσης, πρέπει να επισημανθεί ότι οι πολιτισμικές αυτές διαστάσεις έχουν προκύψει μέσα από τα γενικευμένα ευρήματα επιστημονικών ερευνών. Για το λόγο αυτό, η αβίαστη απόδοσή τους σε κάθε άτομο που προέρχεται από συγκεκριμένο πολιτισμό μπορεί να αποβεί στερεοτυπική. Η χρησιμότητά τους, ωστόσο, έγκειται στο ότι αποτελούν μια σημαντική πηγή πληροφόρησης αναφορικά με το πολιτιστικό υπόβαθρο ενός ατόμου, η οποία επιτρέπει μια πρώτη κατανόηση των πολιτιστικών διαφορών και της επίδρασής τους στην ταυτότητά του.

Ο G. Hofstede (1980, 1983, 1986, 1992) διενήργησε μια από τις πλέον σημαντικές έρευνες στο χώρο της διαπολιτιστικής ψυχολογίας, συλλέγοντας στοιχεία από 40 διαφορετικές χώρες αναφορικά με τις στάσεις των ατόμων στο χώρο εργασίας. Με βάση τα στοιχεία αυτά καθόρισε τα κύρια κριτήρια στα οποία διαφοροποιούνται οι πολιτισμοί μεταξύ τους. Η εγκυρότητα αυτών των κριτηρίων στο χώρο της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας διερευνήθηκε από τον ίδιο τον Hofstede (1986, 1992) και άλλους ερευνητές (Draguns, 1995. Triandis, Brislin & Hui, 1988). Σύμφωνα με αυτές τις μελέτες, τα τέσσερα κριτήρια του Hofstede έχουν ποικίλες συνέπειες στους συγκεκριμένους τομείς. Τα κριτήρια αυτά, ή αλλιώς οι «διαστάσεις» σύμφωνα με τον Hofstede, είναι οι εξής: ατομικισμός-συλλογικότητα, απόσταση στην κατανομή της εξουσίας, αποφυγή της αβεβαιότητας και ανδρικότητα-θηλυκότητα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην πρώτη διάσταση «ατομικισμός-συλλογικότητα».

Ατομικισμός – Συλλογικότητα (Individualism – Collectivism)

Όταν οι πολιτισμικές αξίες ενός ατόμου βασίζονται στον ατομικισμό τότε προτεραιότητα έχουν οι προσωπικοί του στόχοι και όχι οι στόχοι της ομάδας στην οποία ανήκει (Triandis, 1994). Ο ατομικισμός, ο οποίος αποτελεί κατεξοχήν χαρακτηριστικό των δυτικών καπιταλιστικών κοινωνιών, εκφράζει την ικανότητα του ατόμου να ελέγχει τη ζωή του και να αντιμετωπίζει μόνος του τα προβλήματά του, να είναι αυτόνομος και ανταγωνιστικός και να μπορεί να κάνει τις απαραίτητες ενέργειες που θα τον οδηγήσουν στην αυτοπραγμάτωσή του.

Ο ατομικισμός εκδηλώνεται, επίσης, μέσα από την έμφαση που δίνεται στην προσωπική ταυτότητα του ατόμου, στην έννοια της ιδιωτικής ζωής και στην αναγνώριση και τον σεβασμό του προσωπικού χώρου (φυσικού και ψυχολογικού). Συγκεκριμένα, κάθε άτομο θεωρείται ως αυτόνομο, ενιαίο και ξεχωριστό από τους άλλους οντότητα, που αποτελεί το κέντρο νοηματοδότησης και παραγωγής νοήματος. Η έννοια της ιδιωτικής ζωής είναι κυρίαρχη σε κάθε κοινωνική και οικογενειακή σχέση και οποιαδήποτε παραβίαση του προσωπικού φυσικού ή ψυχολογικού χώρου εκλαμβάνεται ως απειλή και ως έλλειψη σεβασμού της ατομικότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η σωματική επαφή μεταξύ δύο ατόμων καθορίζεται από πολύ σαφή όρια στις δυτικές κοινωνίες. Για παράδειγμα, η σωματική επαφή μεταξύ δύο ανδρών εύκολα μπορεί να παρερμηνευθεί ως εκδήλωση ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς. Η αίσθηση μιας υπαρξιακής μοναξιάς και η έντονη και διαρκής αναζήτηση της «πραγματικής» ταυτότητας είναι το αποτέλεσμα των παραπάνω αξιών και συμπεριφορών (Laungani, 1999).

Αντίθετα, όπως αναφέρει ο Laungani (1999), όταν στο πολιτιστικό περιβάλλον κυριαρχεί η συλλογικότητα το άτομο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι μεγάλων οικογενειακών δικτύων μέσα στα οποία μεγαλώνει και ζει. Έμφαση δεν δίνεται στο άτομο, αλλά στην οικογένεια και στην κοινότητα, μέλος της οποίας είναι το άτομο. Η ατομικότητα υποτάσσεται στη συλλογική αλληλεγγύη και τα ατομικά προβλήματα θεωρούνται αυτόματα προβλήματα ολόκληρης της οικογένειας.

Οι οικογένειες είναι διευρυμένες, σε αντίθεση με τις πυρηνικές οικογένειες που υπάρχουν στα πλαίσια του ατομικισμού, ενώ χαρακτηρίζονται από αυστηρά καθορισμένη ιεράρχηση. Τα άτομα πρέπει να επιδεικνύουν σεβασμό στους μεγαλύτερους, ή γενικότερα σε όσους είναι σε υψηλότερη θέση στην ιεραρχία, και να τους συμβουλεύονται κάθε φορά που πρέπει να ληφθεί κάποια απόφαση. Στα πλαίσια αυτά των στενών και έντονα ιεραρχικών σχέσεων, το άτομο πρέπει να υιοθετεί τις αξίες και τις αρχές της ομάδας και να συμμορφώνεται στις επιθυμίες και τις προσδοκίες της οικογένειας.

Επιπρόσθετα, η ταυτότητα του ατόμου στα πολιτιστικά πλαίσια της συλλογικότητας δεν αποκτάται μέσα από τις προσπάθειες του ίδιου να εξελιχθεί, αλλά αποδίδεται σε αυτό από την οικογένειά του από τη στιγμή της γέννησής του. Η διαδικασία αυτή συνεπάγεται ότι οι προσωπικές επιθυμίες του ατόμου, που είναι κεντρικές στα πλαίσια του ατομικισμού, υποτάσσονται με βάση την αξία της συλλογικότητας στους κοινούς σκοπούς της ομάδας. Οι Marin και Triandis (1985) περιγράφουν αυτή τη διάσταση στο επίπεδο της προσωπικότητας του ατόμου ως «αλλοκεντρισμό – ιδιοκεντρισμό».

Οι παραπάνω πολιτισμικές διαφορές έχουν άμεση επίδραση στη διαδικασία της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας. Ένας από τους βασικούς στόχους της συμβουλευτικής, η ικανότητα του ατόμου να αυτό-προσδιορίζεται και να μπορεί να κάνει από μόνο του τις δικές του επιλογές με βάση τις προσωπικές του ανάγκες και φιλοδοξίες, έρχεται σε αντίθεση με τις αξίες και τις νόρμες πολλών πολιτισμών σύμφωνα με τις οποίες έμφαση δίνεται στη συλλογικότητα, στις αρμονικές οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις και στην πίστη στις αρχές της ομάδας. Κατά συνέπεια, η συμβουλευτική και θεραπεία πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων καθίσταται περισσότερο αποτελεσματική όταν η προσέγγιση που ακολουθείται δεν είναι ατομοκεντρική και αντίθετα το άτομο αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο μέρος της ευρύτερης ομάδας στην οποία ανήκει.

Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Triandis (1985), τα άτομα με αυτό το συγκεκριμένο πολιτιστικό υπόβαθρο τείνουν να παρουσιάζουν τα προβλήματά τους στη συμβουλευτική σχέση με τρόπο που να είναι συμβατός με τους κανόνες συμπεριφοράς, όπως ορίζονται από την οικογένειά τους, τη θρησκεία τους και τη φυλή τους. Επιπλέον, η τάση αυτών των ατόμων να απευθύνονται για καθοδήγηση και προσανατολισμό στα πρόσωπα που κατέχουν ανώτερη θέση στην ιεραρχία, μεταφέρεται και στη θεραπευτική διαδικασία σε σχέση με τον σύμβουλο ή τον θεραπευτή. Ο σύμβουλος, με άλλα λόγια, αναμένεται να έχει ρόλο καθοδηγητή, με αποτέλεσμα οι μη-κατευθυντικές μορφές θεραπείας που αποτελούν τη νόρμα στο χώρο της θεραπείας να αποδεικνύονται τελικά αναποτελεσματικές (Laungani, 1997).

Η αποφυγή της κατευθυντικής προσέγγισης από τον σύμβουλο, μπορεί να θεωρηθεί ακόμη και ως έλλειψη ικανοτήτων. Για τα άτομα αυτά η συμβουλευτική και η θεραπεία αποδεικνύεται χρήσιμη μόνο όταν παρέχονται ρητές και συγκεκριμένες προτάσεις και συμβουλές (Triseliotis, 1986). Πολλές φορές έχουν αναφερθεί περιπτώσεις όπου τα άτομα αποχωρούν από τη θεραπεία λόγω της μη-κατευθυντικής προσέγγισης που ακολουθείται και όχι εξαιτίας της έλλειψης ψυχολογικής ετοιμότητας και διάθεσης (psychological mindedness), όπως υποστηρίζουν συχνά οι επαγγελματίες υγείας.

Όπως αναφέρουν πολλοί συγγραφείς, οι πολιτισμοί που λειτουργούν με βάση την αξία της συλλογικότητας περιλαμβάνουν την Ινδία, την Κίνα, την Ταϊβάν, την Κορέα, τις Φιλιππίνες, την Ταϊλάνδη, το Νεπάλ, το Πακιστάν, το Ιράν, την Τουρκία και άλλες χώρες της Νότιας Αμερικής (Cheng, 1996. Gulerce, 1996. Hofstede, 1980. Kim, 1997. Yang, 1997).

Απόσταση στην κατανομή της εξουσίας (power distance)

Η διάσταση αυτή αναφέρεται στο βαθμό που μια κοινωνία δέχεται την άνιση κατανομή εξουσίας σε άτομα και φορείς, καθώς και το χάσμα μεταξύ ανωτέρων και κατωτέρων. Σε κοινωνίες με μικρή απόσταση στην κατανομή της εξουσίας η ανισότητα δεν γίνεται αποδεκτή και η ανακατανομή της εξουσίας είναι ο θεμιτός τρόπος για να επέλθουν αλλαγές στο κοινωνικό σύστημα. Τα άτομα νιώθουν ασφαλή και μπορούν να εμπιστευτούν τους άλλους.

Αντίθετα, σε κοινωνίες με μεγάλη απόσταση στην κατανομή της εξουσίας η ανισότητα θεωρείται φυσικό γεγονός που διατηρεί την τάξη μέσα σε μια κοινωνία. Ο μόνος τρόπος για να μειωθεί η ανισότητα, σε αυτή την περίπτωση, είναι η αφαίρεση της εξουσίας από τους ισχυρούς. Τα άτομα αντιμετωπίζουν τους άλλους ως πιθανή απειλή και δεν τους εμπιστεύονται.

Οι συνέπειες που έχουν οι παραπάνω πολιτιστικές διαφορές στα πλαίσια της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας αφορούν περισσότερο τη σχέση μεταξύ θεραπευτή και θεραπευόμενου. Όταν το άτομο προέρχεται από πολιτισμό με μεγάλη απόσταση στην κατανομή της εξουσίας, δίνεται έμφαση στην εξειδίκευση και το status του θεραπευτή, ενώ οι ρόλοι μεταξύ των δύο μελών είναι αυστηρά καθορισμένοι και οριοθετημένοι. Στην αντίθετη περίπτωση, η έμφαση επικεντρώνεται περισσότερο στις προσωπικές ικανότητες του θεραπευτή και η θεραπευτική σχέση βασίζεται στην αμοιβαία προσπάθεια για ανθρώπινη επικοινωνία (Draguns, 1996).

Αποφυγή της αβεβαιότητας (Uncertainty avoidance)

Η «αποφυγή της αβεβαιότητας» αναφέρεται στον βαθμό που μια κοινωνία αισθάνεται απειλή από αβέβαιες και μη-προβλέψιμες καταστάσεις και κατά συνέπεια προσπαθεί να τις αποφύγει με τη διασφάλιση της σταθερότητας στην εργασία, την έμφαση στην εξειδίκευση, τη θέσπιση περισσότερων νόμων, την απόρριψη παρεκκλιόντων ιδεών και συμπεριφορών και την πίστη σε απόλυτες αλήθειες (Lago & Thompson, 1997).

Στην περίπτωση που η αποφυγή της αβεβαιότητας σε μια κοινωνία είναι μεγάλη δίνεται έμφαση στους κανόνες και στις παραδόσεις, ενώ όταν η αποφυγή της αβεβαιότητας είναι μικρή προάγεται ο αυθορμητισμός, ο αυτοσχεδιασμός και η ευελιξία (Draguns, 1996). Επίσης, σύμφωνα με τους Lago και Thompson (1997) σε πολιτισμούς με μεγάλη αποφυγή της αβεβαιότητας τα άτομα χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερο άγχος και επιθετικότητα, καθώς και από μια εσωτερική παρόρμηση να δουλεύουν σκληρά. Μεγάλη έμφαση δίνεται στο αίσθημα της ασφάλειας και κατά συνέπεια αποφεύγεται η ανάληψη ρίσκων.

Αναφορικά με την επίδραση που έχει η συγκεκριμένη διάσταση στην εφαρμογή της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας, έχει παρατηρηθεί ότι σε περιπτώσεις μεγάλης αποφυγής της αβεβαιότητας αποφεύγονται οι βιωματικοί τρόποι παρέμβασης, ενώ δίνεται προτεραιότητα σε συγκεκριμένες τεχνικές που επιστημονικά έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές. Οι βιολογικές εξηγήσεις προτιμώνται έναντι των ψυχολογικών (Draguns, 1996), ενώ πιθανόν να εκδηλωθεί μια τάση ελέγχου της θεραπευτικής διαδικασίας από τη μεριά του πελάτη, όταν αυτή δεν είναι αυστηρά δομημένη με σαφείς και αμοιβαία αποδεκτούς θεραπευτικούς στόχους.

Ανδρικότητα - Θηλυκότητα (Masculinity – Femininity)

Η διάσταση της «ανδρικότητας» αναφέρεται στις πολιτισμικές αξίες της διεκδικητικότητας, της παραγωγικότητας, της επιτυχίας και της απόκτησης χρημάτων και αγαθών. Αντίθετα, η διάσταση της «θηλυκότητας» αναφέρεται στην αξία της φροντίδας των άλλων και στο ενδιαφέρον για τις ανθρώπινες

σχέσεις και την ποιότητα της ζωής. Η αλληλεξάρτηση θεωρείται ιδανικό στα πλαίσια της θηλυκότητας, ενώ στη βάση της ανδρικής ιδανικότητας θεωρείται η ανεξαρτησία. Όταν το πολιτιστικό υπόβαθρο σε μια κοινωνία είναι «ανδρικό» οι ρόλοι των δύο φύλων είναι πολύ αυστηρότερα διαφοροποιημένοι και επιπλέον υπάρχει μεγαλύτερο χάσμα μεταξύ των «ανδρικών» και των «θηλυκών» αξιών (Lago & Thompson, 1997).

Η συγκεκριμένη διάσταση έχει ιδιαίτερες επιπτώσεις στα πλαίσια της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας αναφορικά με τις σχέσεις των δύο φύλων και την ταυτότητα του ατόμου, όπως αυτή ορίζεται από τις παραπάνω πολιτισμικές αξίες. Χαρακτηριστική είναι η εσωτερική σύγκρουση που βιώνουν πολλές γυναίκες μετανάστριες όταν αναγκάζονται να εργαστούν και να λειτουργήσουν σε «ανδρικά» πολιτισμικά πλαίσια, ενώ μέχρι τότε ο ρόλος τους περιοριζόταν στη φροντίδα των οικείων προσώπων.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει από την παραπάνω αναφορά στις πολιτισμικές διαστάσεις του G. Hofstede, οι ατομικές αξίες διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από τις συλλογικές αξίες που επικρατούν σε κάθε πολιτισμό. Κατά συνέπεια, είναι σημαντικό η πρακτική της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας να συνυπολογίζει την επίδραση των πολιτιστικών παραγόντων στην προσωπικότητα και τη συμπεριφορά των ατόμων, προκειμένου έτσι να καταστεί όσο το δυνατόν περισσότερο αποτελεσματική. Στα πλαίσια αυτά, γίνεται στη συνέχεια αναφορά σε επιπρόσθετες πολιτιστικές διαστάσεις, όπως έχουν προταθεί από τον P. Laungani.

3.2. Κύριες πολιτισμικές διαφορές σύμφωνα με τον P. Laungani

Εκτός από τη διάσταση «ατομικισμός-συλλογικότητα» η οποία αναλύθηκε λεπτομερώς στην προηγούμενη ενότητα, ο P. Laungani (1999) έχει προτείνει συμπληρωματικά τρεις επιπλέον βασικές αξίες, σύμφωνα με τις οποίες οι δυτικοί πολιτισμοί διαφοροποιούνται από τους ανατολικούς. Οι αξίες αυτές που διατυπώνονται με τη μορφή πολιτισμικών διαστάσεων είναι: «γνωστικισμός - συναισθηματισμός», «ελεύθερη βούληση - ντετερμινισμός» και «υλισμός - πνευματικότητα».

Γνωστικισμός – Συναισθηματισμός (Cognitivism-Emotionalism)

Ο «γνωστικισμός» σχετίζεται με τον προσανατολισμό των ατόμων στην εργασία και τη δράση, όπου η έμφαση δίνεται στον ορθολογισμό, τη λογική και την αίσθηση του ελέγχου. Η ταυτότητα, η αυτό-εκτίμηση και η αυτό-εικόνα του ατόμου εξαρτώνται στενά από την εργασία, ενώ το σύνολο των σχέσεων διαμορφώνεται με βάση το κοινό συμφέρον. Η δημόσια έκφραση των συναισθημάτων δεν επιτρέπεται. Τα αρνητικά συναισθήματα εκφράζονται με έμμεσο και πλάγιο τρόπο. Επίσης, στα πλαίσια αυτά ο χρόνος έχει ιδιαίτερη σημασία. Συγκεκριμένα, όλη η ζωή του ατόμου, ακόμα και οι προσωπικές του στιγμές, οργανώνονται γύρω από τον χρόνο, σε σημείο που «το κυνήγι με τον χρόνο» να αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους στρεσογόνους παράγοντες στις δυτικές κοινωνίες.

Αντίθετα, στις ανατολικές κοινωνίες ο χρόνος αντιμετωπίζεται με πιο ευέλικτο και χαλαρό τρόπο. Μάλιστα, σε πολλούς ανατολικούς πολιτισμούς η αίσθηση που έχουν τα άτομα για τον χρόνο δεν είναι γραμμική αλλά κυκλική, πράγμα

που σημαίνει ότι δεν υπάρχει αρχή, μέση και τέλος (ή αλλιώς, παρελθόν, παρόν και μέλλον). Επίσης, στα πλαίσια του συναισθηματισμού όπου ο προσανατολισμός των ατόμων είναι στις στενές σχέσεις, τα συναισθήματα (θετικά και αρνητικά) όχι μόνο εκφράζονται ελεύθερα αλλά συχνά εκδηλώνονται με έντονο τρόπο. Ωστόσο, η έκφραση των συναισθημάτων καθορίζεται αυστηρά από τη θέση του ατόμου στην ιεραρχία.

Με βάση την αρχή του συναισθηματισμού, η συμβουλευτική και η ψυχοθεραπεία θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη ότι άτομα με τέτοιου τύπου εμπειρίες αισθάνονται πιο άνετα όταν η σχέση που αναπτύσσεται είναι «προσωποποιημένη» (personalized) παρά όταν λειτουργεί σε απρόσωπα και τυπικά πλαίσια (Roland, 1988). Επιπλέον, τείνουν να αντιδρούν θετικότερα σε μηνύματα με συναισθηματικό περιεχόμενο (Laungani, 1995. Rolland, 1988).

Ελεύθερη Βούληση – Ντετερμινισμός (Free Will-Determinism)

Η πολιτισμική αξία της ελεύθερης βούλησης ορίζεται ως η δυνατότητα του ατόμου να έχει επιλογές, να ασκεί έλεγχο στις πράξεις του και να πραγματοποιεί αυτό που επιθυμεί. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο επωμίζεται τόσο τις επιτυχίες όσο και τις αποτυχίες του, με αποτέλεσμα να είναι τελικά εγκλωβισμένο στις συνέπειες των πράξεων του. Σε περίπτωση αποτυχίας, κατηγορεί τον εαυτό του και νιώθει ένοχος.

Στα πλαίσια του ντετερμινισμού, αντίθετα, αφενός η ελευθερία της επιλογής είναι περιορισμένη και αφετέρου επικρατεί μια τελεολογική και μοιρολατρική άποψη για όσα συμβαίνουν. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, δεν προκαλούμε

εμείς τις καταστάσεις με τη συμπεριφορά μας, αλλά ό,τι συμβαίνει οφείλεται στη μοίρα. Κατά συνέπεια, οι επιτυχίες και οι αποτυχίες στη ζωή ενός ατόμου δεν έγκεινται στην προσωπική του ευθύνη, αλλά αποτελούν συνέπειες της μοίρας. Η στάση αυτή αποτρέπει το άτομο να κατηγορηθεί και να νιώσει ενοχή για αρνητικές καταστάσεις, αλλά από την άλλη πλευρά το οδηγεί σε μια παθητική αποδοχή όσων του συμβαίνουν, η οποία μπορεί να καταλήξει σε παντελή αδράνεια.

Υλισμός – Πνευματικότητα (Materialism-Spiritualism)

Ο υλισμός αναφέρεται στη φιλοσοφική άποψη του εμπειρισμού, σύμφωνα με την οποία ο εξωτερικός κόσμος γίνεται κατανοητός μέσα από το σύνολο των απτών και αναμφισβήτητων φαινομένων. Κατά συνέπεια, τα μεταφυσικά φαινόμενα και οι υπερφυσικές δυνάμεις δεν γίνονται αποδεκτά ως πραγματικά γεγονότα. Πραγματικότητα, σύμφωνα με την άποψη του υλισμού, είναι μόνο ό,τι μπορεί να αναλυθεί και να ερμηνευθεί με επιστημονικές μεθόδους.

Σύμφωνα με την πολιτιστική αξία της πνευματικότητας, ο κόσμος είναι μια ψευδαίσθηση. Κατά συνέπεια, η πραγματικότητα δεν είναι κάτι που υπάρχει έξω από το άτομο όπως στην περίπτωση του υλισμού, αλλά ανήκει στην εσωτερική εμπειρία του υποκειμένου. Επιπλέον, η συγκεκριμένη θεώρηση του κόσμου ως ψευδαίσθηση επιτρέπει την αποδοχή αντιφατικών ερμηνειών για φαινόμενα και γεγονότα, δηλαδή τη συνύπαρξη μεταφυσικών και επιστημονικών εξηγήσεων.

Στα πλαίσια αυτά, είναι σημαντικό κατά τη διαδικασία της συμβουλευτικής και της θεραπείας να γίνεται κατανοητή η τάση που επιδεικνύουν όσοι έχουν μεγαλώσει με βάση την αξία της πνευματικότητας να δέχονται από τη μια μεριά τις επιστημονικές εξηγήσεις και θεραπείες κάποιου προβλήματος ή ασθένειας (σωματικής ή ψυχολογικής), ενώ παράλληλα να προστρέχουν και σε παραδοσιακές ερμηνείες, θεραπείες και θεραπευτές.

Εκτός από τις προαναφερθείσες πολιτιστικές διαστάσεις που διαφοροποιούν έναν πολιτισμό από έναν άλλο και οι οποίες επηρεάζουν έως ένα βαθμό τη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική διαδικασία, ο E. D. Hall προτείνει επιπρόσθετα πέντε κατηγορίες, στη βάση των οποίων διαφέρουν μεταξύ τους οι κοινωνίες.

3.3. Το έργο του E. D. Hall

Ο E. D. Hall (1959, 1966, 1976α, 1983) έχει υποστηρίξει την ανάγκη ανάπτυξης της ικανότητας για ευαισθησία και κατανόηση των διαφόρων τρόπων συμπεριφοράς, όπως αυτοί καθορίζονται από τους διαφορετικούς πολιτισμούς. Στα πλαίσια αυτά, έχει προτείνει πέντε βασικές κατηγορίες σύμφωνα με τις οποίες διαφοροποιούνται οι κοινωνίες μεταξύ τους. Οι κατηγορίες αυτές είναι οι εξής: χώρος, χρόνος, λεκτική συμπεριφορά, μη-λεκτική συμπεριφορά και πλαίσιο.

Αίσθηση του χώρου

Η αίσθηση που έχουν τα άτομα για τον χώρο, διακρίνεται σε τέσσερις υποκατηγορίες: στον διαπροσωπικό (interpersonal), στον οσφρητικό

(olfactory), στον θερμικό (thermal) και στον οπτικό (visual) χώρο, καθώς επίσης και στη διαρρύθμιση του εσωτερικού χώρου και των επίπλων (sociofugal και sociopetal). Έμφαση θα δοθεί στην πρώτη και την τελευταία υποκατηγορία, που ενδιαφέρουν περισσότερο τη συμβουλευτική και την ψυχοθεραπεία.

Η απόσταση που «πρέπει» να υπάρχει μεταξύ ατόμων που επικοινωνούν ορίζεται διαφορετικά μεταξύ των διαφόρων πολιτισμών. Άτομα από πολιτισμούς όπου η σωματική εγγύτητα και επαφή θεωρείται ένδειξη οικειότητας, μπορούν εύκολα να παρερμηνεύσουν την ύπαρξη απόστασης και τη «διασφάλιση του προσωπικού χώρου» που χαρακτηρίζει τους δυτικούς πολιτισμούς. Ο Triandis (1985) διακρίνει συγκεκριμένα τους «πολιτισμούς επαφής» από τους «πολιτισμούς μη-επαφής» στο ότι στην πρώτη περίπτωση, τα άτομα επιζητούν να είναι κοντά στον σύμβουλο κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας, να τον ακουμπούν, να έχουν συνεχή οπτική επαφή και να μιλούν δυνατά. Στα ίδια πλαίσια εντάσσεται και η διαρρύθμιση του εσωτερικού χώρου και των επίπλων, που μπορεί είτε να ενθαρρύνει τις επαφές είτε να τις αποτρέπει.

Για παράδειγμα, οι D'Ardenne και Mahtani (1999) αναφέρουν την περίπτωση ενός Νιγηριανού ο οποίος κατά τη διάρκεια της πρώτης συνεδρίας μετέφερε την καρέκλα του πλησιέστερα προς την σύμβουλο και καθώς μιλούσε ακουμπούσε το πόδι της. Η σύμβουλος θεωρώντας αυτή τη συμπεριφορά ως ένδειξη οικειότητας δεν αντέδρασε αρνητικά, χωρίς ωστόσο να την ανταποδώσει. Στις επόμενες συνεδρίες, τοποθέτησε έτσι την καρέκλα της

ώστε να μην είναι δυνατή η σωματική επαφή με τον πελάτη, ενώ το θέμα των ορίων διερευνήθηκε αργότερα κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας. Αν η σύμβουλος αντιδρούσε αρνητικά από την πρώτη στιγμή επαναθέτοντας άμεσα τα όρια της σχέσης, η στάση της θα μπορούσε να θεωρηθεί από τον πελάτη ως απορριπτική, με αρνητικές συνέπειες για τη θεραπευτική σχέση.

Αίσθηση του χρόνου

Ο χρόνος διακρίνεται, σύμφωνα με τον Hall, σε μονοχρονικό (monochronic) και πολυχρονικό (polychronic). Σύμφωνα με τη μονοχρονική άποψη, ο χρόνος ορίζεται στη βάση του 24ώρου, ενώ η πολυχρονική άποψη υποστηρίζει ότι κάθε πράγμα και κάθε άτομο χαρακτηρίζεται από το δικό του χρόνο. Εκτός από τη γενική αυτή πολιτισμική διαφορά, ο Hall αναφέρει επίσης επιμέρους διαφορές που συσχετίζονται με τον μονοχρονικό χρόνο και οι οποίες έχουν σημαντικές συνέπειες για τη σχέση μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου.

Συγκεκριμένα, αναφέρεται στα εξής θέματα: τη συνέπεια του πελάτη ως προς την ώρα που καθορίζεται ένα ραντεβού, τον χρόνο που απαιτείται για την ανάπτυξη κάποιας οικειότητας πριν θιχτούν τα κυρίως θέματα που απασχολούν τον πελάτη, τη διάρκεια της συνεδρίας, τη διάρκεια της όλης συμβουλευτικής σχέσης και τον χρόνο που μεσολαβεί μεταξύ μιας άποψης που παρατίθεται και μιας αντίδρασης σε αυτήν στα πλαίσια της συζήτησης.

Αναφορικά με το τελευταίο, το οποίο ο Hall ονομάζει «χρονομετρική» (chronemics), έχει παρατηρηθεί ότι άτομα που δεν προέρχονται από δυτικούς

πολιτισμούς μένουν για αρκετή ώρα σιωπηλά πριν εκφράσουν μια άποψη. Αυτή η στάση, στα πλαίσια της συμβουλευτικής και της θεραπείας, συχνά παρερμηνεύεται ως ντροπαλότητα και ως έλλειψη ενδιαφέροντος.

Οι δυτικοί πολιτισμοί χαρακτηρίζονται από αυστηρή οριοθέτηση όσον αφορά τον χρόνο. Η καθυστέρηση σε ένα ραντεβού συνήθως ερμηνεύεται ως έλλειψη συνέπειας και ενδιαφέροντος και ως ένδειξη αντίστασης. Παρόλα αυτά, για πολλούς πολιτισμούς η συγκεκριμένη ώρα ενός ραντεβού δεν γίνεται κατανοητή με βάση τα αυστηρά όρια των δυτικών κοινωνιών, αλλά σύμφωνα με μια πολιτισμική διάσταση για τον χρόνο η οποία τροποποιεί την ακριβή ώρα που έχει καθοριστεί προσθέτοντας ή αφαιρώντας τόσο χρόνο όσο είναι πολιτισμικά αποδεκτό.

Επίσης, ο αυστηρός καθορισμός της διάρκειας μιας συνεδρίας, η οποία κυμαίνεται μεταξύ σαράντα-πέντε και εξήντα λεπτών, μπορεί να θέτει μη-ρεαλιστικές απαιτήσεις στα άτομα με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Για παράδειγμα, όταν οι πελάτες εισάγουν νέα, σημαντικά θέματα στο τέλος της συνεδρίας, αυτό συνήθως ερμηνεύεται ως προσπάθεια δοκιμασίας των ορίων της συμβουλευτικής σχέσης. Ωστόσο, όταν πρόκειται για πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα, μια τέτοια συμπεριφορά μπορεί να οφείλεται στη διαφορετική αίσθηση που έχουν για το πόσο πρέπει να διαρκεί κάτι ή στο ότι δεν έχουν συνηθίσει να λειτουργούν σε αυστηρά χρονικά πλαίσια. Σε αυτή την περίπτωση, ο σύμβουλος καλείται να εξηγήσει τη σημασία των χρονικών ορίων, να διερευνήσει τις απόψεις του πελάτη σχετικά με τον χρόνο και να καταλήξει σε μια συμφωνία μαζί του, η οποία θα είναι αμοιβαία αποδεκτή.

Λεκτική συμπεριφορά

Η βασική πολιτισμική διαφορά αναφορικά με τη λεκτική συμπεριφορά είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται. Τα άτομα που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς αναγκάζονται να επικοινωνήσουν σε διαφορετική γλώσσα από τη μητρική τους, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν πρόσθετες δυσκολίες στην προσπάθειά τους να γίνουν κατανοητοί από ένα άλλο πρόσωπο, ιδιαίτερα όταν πρέπει να εκφράσουν επώδυνες καταστάσεις και συναισθήματα.

Επιπρόσθετα, οι λέξεις που χρησιμοποιούνται μπορεί να έχουν διαφορετικό νόημα για τον σύμβουλο και διαφορετικό για τον συμβουλευόμενο, ενώ ακόμη και ο τρόπος που λέγονται τα πράγματα (π.χ. δισταγμοί στην ομιλία, αλλαγές στο ρυθμό, στην ένταση και στον τόνο), το πώς δομείται ο λόγος, ποιος μιλάει και πότε είναι θέματα που καθορίζονται από πολιτισμικούς παράγοντες. Στα πλαίσια αυτά, η δυνατότητα της ενσυναίσθησης (empathy) περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό λόγω των πολιτισμικών διαφορών.

Ωστόσο, ο σύμβουλος θα πρέπει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να υπερπηδήσει τις προαναφερθείσες δυσκολίες, ώστε να μπορέσει να κατανοήσει και να αισθανθεί την εμπειρία του θεραπευόμενου, όπως τη βιώνει ο ίδιος ο θεραπευόμενος, παρά τις όποιες πολιτισμικές διαφορές. Κι αυτό γιατί η σημασία της ενσυναίσθησης για τη θετική πορεία και έκβαση της θεραπευτικής διαδικασίας είναι τεράστια, αφού επιτρέπει τη βαθιά κατανόηση της εσωτερικής κατάστασης του άλλου και κατά συνέπεια συμβάλει στην ανάπτυξη και ενδυνάμωση της θεραπευτικής σχέσης, και εν τέλει στην ψυχική αλλαγή του θεραπευόμενου.

Προκειμένου, να διευκολυνθεί η λεκτική επικοινωνία ο σύμβουλος καλείται καταρχήν να χρησιμοποιεί απλή γλώσσα, η οποία να είναι συμβατή με το επίπεδο του πελάτη. Η διερεύνηση, από την πλευρά του συμβούλου, των προβλημάτων και της δυσκολίας που αντιμετωπίζει ο συμβουλευόμενος να επικοινωνεί σε μια άλλη γλώσσα, συμβάλλει στη μείωση του άγχους που προκαλείται στον τελευταίο από το ότι δεν μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητός.

Οι σύμβουλοι που εργάζονται σε διαπολιτιστικά πλαίσια καλούνται, επίσης, να κατανοήσουν τους αντικειμενικούς περιορισμούς που η χρήση μιας άλλης γλώσσας συνεπάγεται. Αυτό σημαίνει πρακτικά, ότι θα πρέπει πολλές φορές να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο για να διερευνήσουν σημαντικά θέματα και συναισθήματα και να προσεγγίζουν το ίδιο θέμα με πολλούς διαφορετικούς τρόπους (D'Ardenne & Mahtani, 1999).

Μη-λεκτική συμπεριφορά

Οι χειρονομίες, η οπτική επαφή, οι εκφράσεις του προσώπου, η στάση του σώματος και η σωματική επαφή είναι βασικές διαστάσεις μη-λεκτικής συμπεριφοράς που καθορίζονται στη βάση των πολιτισμικών διαφορών. Η αποτελεσματικότητα των θεραπευτικών παρεμβάσεων στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ικανότητα του συμβούλου να παρακολουθεί προσεκτικά και να ερμηνεύει κατάλληλα αυτές τις εκφράσεις της «σωματικής γλώσσας» (Argyle, 1981). Ωστόσο, η κατάλληλη ερμηνεία εξαρτάται και από τη γνώση του συμβούλου για τη σημασία των διάφορων προτύπων μη-λεκτικής συμπεριφοράς στους διαφορετικούς πολιτισμούς.

Οι χειρονομίες, για παράδειγμα, μπορεί να μην θεωρούνται κατάλληλες σε κάποιους πολιτισμούς ή να μην συνηθίζονται. Επιπλέον, στους δυτικούς πολιτισμούς η οπτική επαφή κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας δείχνει ότι το άτομο παρακολουθεί προσεκτικά τη συζήτηση. Σε άλλους πολιτισμούς, ωστόσο, η οπτική επαφή δεν θεωρείται απαραίτητη ως ένδειξη παρακολούθησης, ενώ συχνά η αποφυγή οπτικής επαφής υποδηλώνει σεβασμό προς τους μεγαλύτερους και τους ανώτερους. Όπως αναφέρει επίσης ο Hall, η χρονική στιγμή, ο τρόπος και η συχνότητα που τα άτομα έχουν σωματική επαφή μεταξύ τους κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης είναι παράγοντες που καθορίζονται πολιτιστικά.

Στενό πλαίσιο – Ευρύ πλαίσιο (*low and high context cultures*)

Ο Hall διακρίνει το πολιτισμικό πλαίσιο σε στενό και ευρύ, περιλαμβάνοντας στην πρώτη κατηγορία τους δυτικούς πολιτισμούς και στη δεύτερη τους πολιτισμούς της Κίνας, της Ιαπωνίας και χωρών της Μέσης Ανατολής. Στο στενό πολιτισμικό πλαίσιο υπάρχει μια τάση κατάτμησης της εμπειρίας, η οποία εκδηλώνεται με την έμφαση που δίνεται στην εξειδίκευση και στον καταμερισμό της εργασίας βάσει των διαφόρων ειδικοτήτων. Αντίθετα, στους πολιτισμούς με ευρύ πλαίσιο επικρατούν συντηρητικές και αυστηρά ταξικές δομές, όπου προτεραιότητα δίνεται στους συλλογικούς στόχους παρά στις προσωπικές φιλοδοξίες.

Επιπλέον, στους πολιτισμούς με στενό πλαίσιο, οι λέξεις γίνονται αντιληπτές με τη στενή τους έννοια και το νόημα τους είναι εμφανές, ισχύει δηλαδή το «εννοώ αυτό που λέω». Αντίθετα, στους πολιτισμούς με ευρύ πλαίσιο δεν

υπάρχει αυστηρή σχέση μεταξύ των λέξεων που χρησιμοποιούνται και του νοήματός τους. Το τι πραγματικά εννοεί κάποιος με τα λεγόμενα του και κατά πόσο αυτά που λέει είναι «αληθή», είναι σε αυτή την περίπτωση σχετικό και πολιτισμικά καθορισμένο. Κατ' επέκταση, το νόημα των γεγονότων, όπως για παράδειγμα μιας συνάντησης, δεν καθορίζεται μόνο από τα λεχθέντα αλλά από το όλο πλαίσιο.

Όπως προκύπτει από τη συγκεκριμένη παρουσίαση των κύριων πολιτισμικών διαστάσεων στη βάση των οποίων διαφοροποιούνται μεταξύ τους οι πολιτισμοί, τα πολιτισμικά στοιχεία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας ενός ατόμου. Ως εκ τούτου, οι πολιτισμικοί παράγοντες και δη οι πολιτισμικές διαφορές, υπεισέρχονται στη θεραπευτική σχέση και την επηρεάζουν. Η καλή γνώση των πολιτισμικών επιρροών και ο κατάλληλος χειρισμός τους από τη μεριά του ειδικού επιτρέπουν την ευρύτερη και πληρέστερη κατανόηση της κατάστασης του θεραπευόμενου, και κατά συνέπεια συμβάλουν στη θετική έκβαση της συμβουλευτικής ή της θεραπευτικής διαδικασίας.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί και το εξής: όπως οι πολιτισμικοί παράγοντες επηρεάζουν τα άτομα ως μέλη ενός συγκεκριμένου κοινωνικού και πολιτιστικού συστήματος, κατά τον ίδιο τρόπο επηρεάζουν και τα έργα τους. Κατά συνέπεια, η ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης θεωρίας στο πεδίο της ψυχοθεραπείας καθορίζεται σε κάποιο βαθμό και από το συγκεκριμένο πολιτιστικό και ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι παραδοσιακές θεωρίες στο χώρο της

συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της ευρωπαϊκής και αμερικάνικης κουλτούρας, τίθεται το ερώτημα κατά πόσον οι ίδιες αυτές θεωρίες μπορούν να εφαρμοστούν με επιτυχία σε πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα. Στη βάση αυτού του ερωτήματος, στο κεφάλαιο που ακολουθεί εξετάζονται οι περιορισμοί των κυρίαρχων θεωρητικών μοντέλων όταν πρόκειται για πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα και παρατίθενται κύρια εναλλακτικά μοντέλα τα οποία έχουν διαμορφωθεί υπό το πρίσμα της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ

Από σχετική έρευνα που διενήργησαν οι Karasu et al. (1984) βρέθηκε ότι υπάρχουν τετρακόσια ογδόντα ένα διαφορετικά θεωρητικά μοντέλα θεραπείας, τα οποία ωστόσο περιλαμβάνονται τελικά σε έναν μικρό αριθμό θεωρητικών προσεγγίσεων που κυριαρχούν στον χώρο της θεραπείας. Οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις αφορούν στην ψυχαναλυτική, στη συμπεριφοριστική και στην ανθρωπιστική προσέγγιση. Έρευνες σχετικά με το ποια από αυτές τις θεωρητικές προσεγγίσεις είναι η πιο αποτελεσματική έχουν δείξει ότι όλες είναι αποτελεσματικές εξίσου (Luborsky et al., 1975. Smith et al., 1980). Το ερώτημα, όμως, που τίθεται είναι κατά πόσο αυτές οι θεωρητικές προσεγγίσεις είναι κατάλληλες για άτομα με διαφορετικό από το δυτικό πολιτισμικό υπόβαθρο, όταν όλες τους έχουν αναπτυχθεί σύμφωνα με την ευρωπαϊκή ή την αμερικάνικη κουλτούρα. Στο παρόν κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι βασικοί περιορισμοί των κυρίαρχων παραδοσιακών θεωρητικών μοντέλων αναφορικά με τα πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα, ενώ γίνεται, επίσης, αναφορά σε εναλλακτικά θεωρητικά μοντέλα που έχουν προταθεί στα πλαίσια της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής.

4.1. Κριτική των κυρίαρχων παραδοσιακών μοντέλων θεραπείας

Στη βάση των πολιτισμικών διαφορών, όπως αυτές αναπτύχθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι παραδοσιακές θεωρίες φαίνεται να αντανakλούν συγκεκριμένες πολιτιστικές αξίες, οι οποίες επικρατούν και χαρακτηρίζουν τον

δυτικό περισσότερο πολιτισμό. Το γεγονός αυτό δυσχεραίνει την εφαρμογή αυτών των θεωριών σε άτομα πολιτισμικά διαφοροποιημένα, αφού φαίνεται να δημιουργούν ένα είδος «πολιτισμικού» και κατά συνέπεια «επικοινωνιακού χάσματος» μεταξύ θεραπευτή και θεραπευόμενου, με αρνητικές συνέπειες για τη θεραπευτική πορεία και σχέση.

Η έννοια του «πολιτισμικού χάσματος» διαφαίνεται πληρέστερα μέσα από την παράθεση των βασικών πολιτισμικών αρχών που απορρέουν από το σύνολο των παραδοσιακών θεωρητικών μοντέλων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Lago και Thompson (1997), οι κοινές πολιτισμικές αρχές μεταξύ των κυρίαρχων θεωρητικών μοντέλων ψυχοθεραπείας είναι οι εξής:

- ◆ Όλες οι θεωρίες βασίζονται στην ιδέα του «ατόμου», στην αρχή δηλαδή ότι τα άτομα έχουν τον έλεγχο της μοίρας τους
- ◆ Τα άτομα είναι σε συνεχή ρευστότητα και μεταβολή, σε μια διαρκή διαδικασία του «να γίνουν»
- ◆ Υπάρχει η αξίωση ότι πρέπει κανείς να είναι ενεργητικός στη ζωή του και όχι παθητικός
- ◆ Η διαδικασία της ανάπτυξης μέσω της θεραπείας συνίσταται στο να απαλλαγεί κανείς ή να αποβάλει τις γονικές, οικογενειακές ή κοινωνικές επιρροές, οι οποίες θεωρούνται ότι έχουν αρνητικές επιπτώσεις
- ◆ Το επιθυμητό είναι να ζεις κανείς με αυθεντικότητα στην κοινωνική του ζωή, να είναι πραγματικά ο εαυτός του
- ◆ Ως άνθρωποι έχουμε την τάση να βλέπουμε τα πράγματα με λογικό τρόπο
- ◆ Ο κόσμος είναι όπως εμείς τον αντιλαμβανόμαστε να είναι
- ◆ Η έννοια της προσωπικής επιλογής ενέχει μεγάλη αξία.

Όλες οι παραπάνω αρχές αντανakλούν τις αξίες του δυτικού πολιτισμού, όπου έμφαση δίνεται στην προσωπική ελεύθερη βούληση και στους προσωπικούς στόχους, στην αυτοπραγμάτωση του ατόμου, στην ανεξαρτησία και στον ορθολογισμό. Ωστόσο, όπως έχει ήδη διαφανεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι αξίες αυτές δεν συμπίπτουν με τις πολιτισμικές αξίες άλλων πολιτισμών, όπου έμφαση δίνεται στη συλλογικότητα και στο συμφέρον της ομάδας, στην αλληλεξάρτηση και στη δύναμη της μοίρας. Στα πλαίσια αυτά, η «κατά γράμμα» εφαρμογή των παραδοσιακών θεωρητικών μοντέλων, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η επίδραση των πολιτισμικών παραγόντων στην προσωπικότητα, την συμπεριφορά και τις ανάγκες των πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων, μπορεί να αποβεί στείρα.

Από το σύνολο των κυρίαρχων θεωρητικών προσεγγίσεων, ορισμένες φαίνεται να ανταποκρίνονται στα πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα σε μεγαλύτερο βαθμό, σε σύγκριση με άλλες. Αυτό οφείλεται στο ότι αυτές οι προσεγγίσεις υιοθετούν ένα πιο ολιστικό πλαίσιο κατανόησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, το οποίο συνυπολογίζει το ευρύτερο οικογενειακό και κοινωνικό σύστημα. Ακόμη και στην περίπτωση, όμως, αυτών των θεωρητικών μοντέλων απαιτείται μια σειρά τροποποιήσεων από τη μεριά του συμβούλου ή του θεραπευτή, προκειμένου να καταστούν κατάλληλες και αποτελεσματικές για άτομα πολιτισμικών ή φυλετικών μειονοτήτων.

Συγκεκριμένα, οι θεωρητικές προσεγγίσεις που θεωρούνται ότι μπορούν να εφαρμοστούν με κάποιες τροποποιήσεις σε άτομα μειονοτικών ομάδων είναι η υπαρξιστική (existential), η πελατοκεντρική (client-centered), η γνωστική-

συμπεριφοριστική (cognitive-behavioral) και η συστημική (systemic), ενώ η ψυχαναλυτική προσέγγιση – με εξαίρεση ίσως την αντλεριανή θεωρία – παρουσιάζει πολλούς περιορισμούς (Rawson, Whitehead & Luthra, 1999).

Σύμφωνα με την **υπαρξιστική θεωρία**, τα αίτια της ψυχικής διαταραχής δεν πρέπει να αναζητηθούν στο άτομο αλλά στην κοινωνία, στο πολιτικό και οικονομικό σύστημα (Παρασκευόπουλος, 1988). Στη βάση αυτής της αρχής, η υπαρξιστική προσέγγιση φαίνεται ότι μπορεί να εφαρμοστεί σε άτομα που ανήκουν σε πολιτισμικές ή φυλετικές μειονότητες (Van Deuzen-Smith, 1988), αφού πολλές από τις δυσκολίες τους προκύπτουν από κοινωνικούς, πολιτικούς ή/και οικονομικούς παράγοντες. Ωστόσο, η συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση παρουσιάζει τον εξής περιορισμό: δίνει μεγάλη έμφαση στην ελευθερία της επιλογής και στον αυτοπροσδιορισμό. Τα άτομα μειονοτικών ομάδων, όμως, μπορεί να αισθάνονται ότι η δυνατότητα τους για ελεύθερη επιλογή περιορίζεται κατά πολύ από τις επικρατούσες συνθήκες στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον όπου ζουν, και κατά συνέπεια να μην έχουν πολλά περιθώρια για να αυτοπροσδιοριστούν. Η γνώση αυτής της παραμέτρου από τον σύμβουλο κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου να μπορέσει να έχει μια πιο ρεαλιστική εφαρμογή της συγκεκριμένης προσέγγισης.

Η **πελατοκεντρική θεωρία** επιτρέπει στους πελάτες, και κατ' επέκταση στα άτομα από πολιτισμικές μειονότητες, να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τα ίδια τι τους συμβαίνει, ενώ ταυτόχρονα τους παρέχεται ένα πλαίσιο πλήρους αποδοχής και ειλικρινούς κατανόησης. Η μη-κατευθυντική, όμως, προσέγγιση

που καλεί τον ίδιο τον πελάτη να βρει τρόπους για να δώσει λύσεις στα προβλήματά του, δεν ανταποκρίνεται στην ανάγκη αρκετών μειονοτικών ομάδων για σαφείς και συγκεκριμένες προτάσεις από τον σύμβουλο (Bergman, 1979. Draguns, 1981. Exum & Lau, 1988. Sue & Sue, 1990). Επιπλέον, η έμφαση που δίνει η συγκεκριμένη θεωρία στην αυτό-εξέλιξη και η διάκριση μεταξύ «εαυτού» και «ιδανικού εαυτού» έρχονται σε αντίθεση με τις αξίες πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων, όπου προτεραιότητα δίνεται στο κοινό συμφέρον και στη συνοχή της ομάδας, στο πραγματικό και όχι στο ιδανικό (Corey, 1991. Ivey et al., 1993. Sue & Sue, 1990).

Οι Beck (1976) και Meichenbaum (1979), δύο σημαντικοί εκπρόσωποι της **γνωστικής-συμπεριφοριστικής προσέγγισης**, λαμβάνουν υπόψη την επίδραση των πολιτισμικών παραγόντων στη διαμόρφωση των πεπαιθώσεων και των προσδοκιών που έχει ο καθένας για τη ζωή. Επιπρόσθετα, η θεραπευτική διαδικασία που προτείνουν περιλαμβάνει την καθιέρωση συγκεκριμένων και αμοιβαία αποδεκτών στόχων, που μπορεί να είναι σε συμφωνία με το πολιτισμικό υπόβαθρο του πελάτη. Παρόλα αυτά, πρωταρχικός στόχος της συγκεκριμένης θεωρίας είναι η διόρθωση των «γνωστικών παρεκκλίσεων» του πελάτη, δηλαδή των παράλογων πεπαιθώσεων και των λανθασμένων αντιλήψεων και εκτιμήσεων (Παρασκευόπουλος, 1988).

Στην περίπτωση, λοιπόν, που οι πεπαιθήσεις και οι αξίες του πελάτη δεν είναι συμβατές με αυτές του θεραπευτή ή δεν είναι κατανοητές σε αυτόν, *«η θεωρία υποδηλώνει ότι το σύστημα αξιών του θεραπευτή, που είναι και το κυρίαρχο*

στην κοινωνία, είναι το ορθό» (Okum, 1990, σελ. 200-201). Κατά συνέπεια, υπάρχει ο κίνδυνος έμμεσης επιβολής των αξιών του θεραπευτή στο αξιακό σύστημα του πολιτισμικά διαφοροποιημένου πελάτη.

Αναφορικά με τη **συστημική προσέγγιση**, παρόλο που δεν ασχολείται άμεσα με θέματα διακρίσεων, υιοθετεί μια ολιστική θεώρηση του ατόμου που περιλαμβάνει την οικογένεια και το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό του πλαίσιο. Κατά συνέπεια, αντιμετωπίζει το άτομο ως μέλος ενός ευρύτερου πλαισίου και όχι μεμονωμένα. Συγκεκριμένα, οι Bor et al. (1996) αναφέρουν ότι η συστημική προσέγγιση, η οποία προσανατολίζεται κυρίως στο σύστημα της οικογένειας, αποδέχεται το γεγονός ότι κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες διαμορφώνουν και αλληλεπιδρούν με τα προβλήματα των πελατών, αλλά και με τις παρεμβάσεις των θεραπειών. Κατά συνέπεια, και ο ίδιος ο θεραπευτής αντιμετωπίζεται ως μέλος ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού συστήματος από το οποίο επηρεάζεται, γεγονός που υπαγορεύει την ανάγκη για αναγνώριση και των δικών του πολιτισμικών επιρροών στη σχέση του με ένα πολιτισμικά διαφοροποιημένο άτομο. Συμπερασματικά, λοιπόν, η συστημική προσέγγιση φαίνεται να μπορεί να ανταποκριθεί σε αρκετά σημαντικό βαθμό στα θέματα που απασχολούν τις μειονοτικές ομάδες.

Σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις, οι οποίες μπορούν μετά από συγκεκριμένες τροποποιήσεις να εφαρμοστούν σε άτομα φυλετικών ή πολιτισμικών μειονοτήτων, οι θεωρητικές και πρακτικές αρχές της ψυχαναλυτικής προσέγγισης περιορίζουν κατά πολύ την εφαρμογή της σε άτομα από διαφορετικούς πολιτισμούς. Η **ψυχαναλυτική προσέγγιση**

θεωρεί ως αιτία των ψυχικών διαταραχών τις ενδοπροσωπικές συγκρούσεις του ατόμου, επικεντρώνοντας έτσι αποκλειστικά στο άτομο χωρίς να λαμβάνει υπόψη τους διαπροσωπικούς ή πολιτιστικούς παράγοντες που πιθανόν να το επηρεάζουν. Κατά συνέπεια, ζητήματα σχετικά με την κοινωνική ομάδα και τάξη, τον πολιτισμό, την εθνικότητα ή τη φυλή δεν λαμβάνονται υπόψη. Η μεγάλη χρονική διάρκεια της όλης θεραπευτικής διαδικασίας, καθώς και αυτή καθ' εαυτή η θεραπευτική διαδικασία που θέλει τον «ασθενή» κυρίως να μιλά, στη βάση των ελεύθερων συνειρμών, δεν φαίνεται να συμφωνούν με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες πολλών μειονοτικών ομάδων.

Επιπλέον, η ψυχαναλυτική θεραπεία επικεντρώνεται στη σχέση του ατόμου με τους δύο γονείς. Ωστόσο, η οικογένεια σε πολλές μειονοτικές ομάδες είναι διευρυμένη και το ρόλο του γονέα μπορεί να τον έχουν άλλα πρόσωπα, όπως για παράδειγμα στις μητραδελφοτυπικές κοινωνίες, όπου υπεύθυνος για την αγωγή και την πειθαρχία των αγοριών είναι ο θείος από τη μεριά της μητέρας (Malinowski, 1927).

Κατά συνέπεια, η ψυχαναλυτική προσέγγιση παρουσιάζει πολλούς περιορισμούς στην εφαρμογή της σε πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα. Εξάιρεση, ίσως, αποτελούν η αντλεριανή θεωρία που προσανατολίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό στο οικογενειακό και κοινωνικό-πολιτιστικό πλαίσιο του ατόμου, καθώς και η ψυχοδυναμική θεραπεία βραχείας διάρκειας (short-term psycodynamic therapy). Οι δύο αυτές προσεγγίσεις φαίνεται να είναι περισσότερο συμβατές με τις ανάγκες των μειονοτικών ομάδων και μέσα από κατάλληλες τροποποιήσεις να μπορούν να εφαρμοστούν σε αυτές.

Εκτός από την τροποποίηση παραδοσιακών θεωρητικών μοντέλων για τις ανάγκες της συμβουλευτικής ή της ψυχοθεραπείας ατόμων με πολιτισμικές διαφορές, αρκετοί θεωρητικοί έχουν προτείνει τα τελευταία χρόνια συγκεκριμένες διαπολιτιστικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Στόχος αυτών των προσεγγίσεων είναι η όσο το δυνατόν κατάλληλη και πλήρης ανταπόκριση στις ανάγκες και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των ατόμων που ανήκουν σε πολιτισμικές μειονότητες.

4.2. Θεωρητικά μοντέλα διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας

Σύμφωνα με τους D' Ardenne και Mahtani (1999, σελ. 6), «η διαπολιτιστική προσέγγιση δεν αποτελεί μια ξεχωριστή θεωρητική σχολή, αλλά παρέχει περισσότερο μια νέα προοπτική στον χώρο της συμβουλευτικής και της ψυχοθεραπείας». Οι ίδιοι συγγραφείς τονίζουν ότι ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής είναι η ικανότητα και η δέσμευση του συμβούλου να αναπτύσσει μια προσέγγιση κατά τη θεραπευτική διαδικασία η οποία θα αντανάκλα τις πολιτισμικές ανάγκες των πελατών. Στα πλαίσια αυτά, προτάθηκαν συγκεκριμένες θεωρητικές προσεγγίσεις στη βάση των οποίων μπορεί κανείς να δουλέψει αποτελεσματικά στη θεραπεία πολιτισμικά διαφοροποιημένων πελατών. Στην ενότητα αυτή γίνεται αναφορά σε τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται στα πλαίσια της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας: στην «ιδιογραφική» προσέγγιση (idiographic), στην προσέγγιση πολλαπλών τομέων (multimodal) και στην προσέγγιση του «πολύ-επίπεδου μοντέλου» (MLM: Multilevel Model).

Ιδιογραφική προσέγγιση

Σύμφωνα με τον Ridley (1995), ιδρυτή της ιδιογραφικής προσέγγισης, η συμβουλευτική στη βάση της συγκεκριμένης προσέγγισης έχει ως στόχο να μεριμνήσει για τη μοναδικότητα κάθε πελάτη, αφού κάθε άνθρωπος είναι μοναδικός και διαφορετικός από όλους τους άλλους. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την εξέταση των προσωπικών εμπειριών και προβλημάτων του από τη μεριά του συμβούλου, τα οποία στη συνέχεια θα καθορίσουν την όλη διαδικασία της συμβουλευτικής, καθώς και τους θεραπευτικούς στόχους.

Η ιδιογραφική προσέγγιση βασίζεται σε πέντε αρχές, οι οποίες πιστεύεται ότι βοηθούν τον ειδικό να δουλέψει αποτελεσματικά με άτομα από μειονοτικές ομάδες. Οι αρχές αυτές σύμφωνα με τον Ridley (1995, σελ. 82-85) είναι οι εξής:

- I. Η εκτίμηση κάθε πελάτη θα πρέπει να γίνεται με βάση το δικό του, μοναδικό πλαίσιο αναφοράς
- II. Τα νομοθετικά, στερεοτυπικά χαρακτηριστικά δεν αφορούν πάντα τον συγκεκριμένο πελάτη
- III. Τα άτομα είναι ένα δυναμικό μίγμα από πολλαπλούς ρόλους και ταυτότητες
- IV. Η ιδιογραφική προοπτική είναι συμβατή με το βιοψυχοκοινωνικό μοντέλο της ψυχικής υγείας
- V. Η ιδιογραφική προοπτική υπερβαίνει της όποιας συγκεκριμένης θεωρίας (transtheoretical).

Η πρώτη αρχή βασίζεται στην έννοια της «ενσυναίσθησης» (empathy) του Carl Rogers, σύμφωνα με την οποία ο σύμβουλος θα πρέπει να προσπαθεί ενεργά και συστηματικά να «μπαίνει στη θέση» του πελάτη του και να αισθάνεται τις εμπειρίες του όπως ο ίδιος ο πελάτης τις βιώνει. Ο Ridley, όμως, προέκτεινε τη συγκεκριμένη έννοια εισάγοντας τον όρο «πολιτισμική ενσυναίσθηση» (cultural empathy), ο οποίος χρησιμοποιείται για να περιγράψει την ικανότητα του συμβούλου να κατανοεί και να επικοινωνεί τα θέματα που απασχολούν τους πελάτες από τη δική τους πολιτιστική σκοπιά (Ridley, 1995). Η «πολιτισμική ενσυναίσθηση» περιλαμβάνει αφενός την κατανόηση του ιδιογραφικού (μοναδικού) μηνύματος των λεγομένων του πελάτη, η οποία δεν του επιτρέπει να αφήσει πολιτισμικές προκαταλήψεις να επηρεάσουν τις σκέψεις του, και αφετέρου την μεταφορά του μηνύματος στον πελάτη ότι αυτή η μοναδική του εμπειρία έχει γίνει κατανοητή από τον σύμβουλο.

Η δεύτερη αρχή είναι κατά κάποιο τρόπο συμπληρωματική της πρώτης. Αναφέρεται στα στερεοτυπικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν διάφορες μειονοτικές ομάδες, ανάλογα με τη φυλετική τους καταγωγή, την εθνικότητα τους ή συγκεκριμένα πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Παρόλο που μια μειονοτική ομάδα μπορεί σε κάποιο βαθμό να χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένα στερεότυπα, η ιδιογραφική προσέγγιση δίνει στον σύμβουλο την δυνατότητα να επικεντρώνεται στο κάθε άτομο ως μοναδική και ξεχωριστή προσωπικότητα με το δικό του πλαίσιο αναφοράς, χωρίς να του αποδίδει στερεοτυπικά γνωρίσματα της ομάδας στην οποία ανήκει.

Αναφορικά με την τρίτη αρχή, η ιδιογραφική προσέγγιση τονίζει ότι η μοναδικότητα κάθε ατόμου βασίζεται στον μοναδικό συνδυασμό των ποικίλων και διαφορετικών ρόλων που έχει. Η κατάλληλη κατανόηση κάθε ατόμου συνίσταται στην όσο το δυνατόν πιο πλήρη διερεύνηση του συνόλου των διαφορετικών του ρόλων και ταυτοτήτων.

Το βιοψυχοκοινωνικό μοντέλο της ψυχικής υγείας με το οποίο βρίσκεται σε συμφωνία η ιδιογραφική προσέγγιση, είναι κατά βάση ένα μοντέλο προαγωγής της υγείας το οποίο στοχεύει στην αλλαγή της συμπεριφοράς του ατόμου, ώστε να προληφθούν ή να αντιμετωπιστούν στρεσογόνοι παράγοντες, επιβλαβείς συμπεριφορές ή τρόποι ζωής και σωματικές ή ψυχικές ασθένειες (Krantz et al., 1985). Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την εξέταση των διαπροσωπικών και κοινωνικών σχέσεων του ατόμου, της σωματικής του υγείας, καθώς και της ψυχολογικής και συναισθηματικής του κατάστασης.

Τέλος, σύμφωνα με την πέμπτη αρχή η ιδιογραφική προσέγγιση υπαγορεύει ότι ο σύμβουλος ή ο θεραπευτής δεν θα πρέπει να επικεντρώνεται σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη θεωρία συμβουλευτικής ή ψυχοθεραπείας, αλλά αντίθετα θα πρέπει να είναι ευέλικτος και να επιλέγει τη θεραπευτική εκείνη προσέγγιση ή τεχνική που θα του επιτρέψει να βοηθήσει τον πελάτη να αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο πρόβλημα που παρουσιάζει. Κατά συνέπεια, ο σύμβουλος θα πρέπει να είναι σε θέση να εφαρμόζει ποικίλες θεραπευτικές προσεγγίσεις ανάλογα κάθε φορά με τις ανάγκες του πελάτη.

Όπως έχει διαφανεί, η ιδιογραφική προσέγγιση βασίζεται σε ένα ευέλικτο, ολιστικό θεωρητικό σχήμα, το οποίο επικεντρώνεται στη μοναδικότητα κάθε ατόμου λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη το προσωπικό πολιτισμικό πλαίσιο αναφοράς. Μία άλλη ευέλικτη θεωρητική προσέγγιση που ο Ridley (1995), καθώς και άλλοι συγγραφείς (Jewel, 1994. Palmer, 1997. Ponterotto, 1987) θεωρούν ότι είναι κατάλληλη για τη θεραπεία ατόμων από εθνικές μειονότητες είναι θεραπεία πολλαπλών τομέων (multimodal therapy).

Προσέγγιση πολλαπλών τομέων

Η προσέγγιση πολλαπλών τομέων αναπτύχθηκε από τον Lazarus στη βάση του σκεπτικού ότι η προσωπικότητα ενός ατόμου απαρτίζεται από τους εξής επτά διαφορετικούς τομείς: τον συμπεριφοριστικό (συμπεριφορά), τον συναισθηματικό (συναισθήματα), τον αισθητικό (αισθήσεις), τον φαντασιακό (προσδοκίες, όνειρα), τον γνωστικό (πεπαιθήσεις), τον διαπροσωπικό (διαπροσωπικές σχέσεις) και τον βιολογικό (σωματική υγεία, ανάγκη για φάρμακα) (Lazarus, 1989). Τα αρχικά γράμματα των επτά αυτών τομέων στην αγγλική γλώσσα δημιουργούν το ακρωνύμιο BASIC ID, το οποίο αναφέρεται στη συνολική εικόνα ενός ατόμου που ένας σύμβουλος θα πρέπει να εκτιμήσει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πληρότητα.

Η διερεύνηση της κατάστασης του πελάτη στους επτά προαναφερόμενους τομείς επιτυγχάνεται είτε αναθέτοντας στον πελάτη να συμπληρώσει ένα σχετικό ερωτηματολόγιο είτε μέσω διεξοδικής συζήτησης μαζί του κατά τις αρχικές συνεδρίες. Ωστόσο, τονίζεται ότι ο σύμβουλος θα πρέπει να πραγματοποιεί τη συγκεκριμένη διερεύνηση με ευέλικτο τρόπο, ώστε να

αποφθεχθεί πιθανή δυσαρέσκεια του πελάτη από το γεγονός ότι ρωτάται πολλές ερωτήσεις σε ένα πρώιμο στάδιο (Palmer, 1999). Τα αποτελέσματα που θα προκύψουν αναφορικά με τους επτά τομείς μέσα από το ερωτηματολόγιο και την αρχική συζήτηση θα αποτελέσουν το «προφίλ των τομέων» (Modality Profile) του ατόμου, στο οποίο θα βασιστεί η θεραπευτική διαδικασία.

Η προσέγγιση πολλαπλών τομέων υποστηρίζει ότι για να μπορέσει μια θεραπευτική διαδικασία να θεωρηθεί ολοκληρωμένη, είναι απαραίτητο να διερευνηθούν και οι επτά τομείς της προσωπικότητας του ατόμου. Οι τομείς αυτοί παρόλο που είναι ξεχωριστοί μεταξύ τους, διαπλέκονται και αλληλεπιδρούν. Για παράδειγμα, το άγχος που αισθάνεται κάποιος (συναισθηματικός τομέας) μπορεί να σχετίζεται με την απαίτηση που έχει από τον εαυτό του να είναι τελειομανής (γνωστικός τομέας), ενώ ταυτόχρονα να φαντάζεται ότι δεν θα τα καταφέρει καλά στις εξετάσεις του (φαντασιακός τομέας) (Palmer, 1999).

Το θεωρητικό πλαίσιο της προσέγγισης πολλαπλών τομέων έχει στοιχεία από τη θεωρία κοινωνικής μάθησης, τον γνωστικισμό, την ομαδική θεραπεία και τη συστημική προσέγγιση. Παρόλα αυτά, η θεραπευτική αντιμετώπιση κάθε πελάτη δεν βασίζεται σε ένα και μόνο θεωρητικό μοντέλο αλλά αντίθετα επιτυγχάνεται μέσα από την επιλογή διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων και τεχνικών ανάλογα με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του κάθε πελάτη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Palmer (1999, σελ. 176), *«ανάλογα με τις πολιτισμικές προσδοκίες του πελάτη, αν αυτό που χρειάζεται*

είναι ένα αυτί να τον ακούει θα ακολουθήσω μια μη-κατευθυντική προσέγγιση. Αν πάλι ο πελάτης προσδοκά ή χρειάζεται μια κατευθυντική προσέγγιση, τότε αυτό είναι που θα του προσφέρω».

Η διερεύνηση των προσδοκιών του πελάτη από τη θεραπεία, προκειμένου να μπορεί ο σύμβουλος να προσαρμόσει τη θεραπευτική διαδικασία σε αυτές, επιτυγχάνεται με τη συμπλήρωση του σχετικού ερωτηματολογίου που προαναφέρθηκε και με συνεπακόλουθη συζήτηση μεταξύ θεραπευτή και θεραπευομένου. Οι αναφερόμενες αυτές προσδοκίες θα καθορίσουν τους θεραπευτικούς στόχους και την όλη θεραπευτική διαδικασία, καθώς και το αν χρειάζεται να γίνουν παραπομπές σε άλλες ειδικότητες. Παρόλο που τις παρεμβάσεις ή τις τεχνικές που θα χρησιμοποιηθούν στη θεραπευτική διαδικασία τις προτείνει ο σύμβουλος εξηγώντας παράλληλα το σκεπτικό με το οποίο τις επιλέγει, δίνεται και στον πελάτη η δυνατότητα να προτείνει άλλους τύπους παρεμβάσεων που ο ίδιος θεωρεί ότι θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν.

Συμπερασματικά, όπως αναφέρει ο Palmer (1999) η προσέγγιση πολλαπλών τομέων προσπαθεί να ανταποκριθεί σε αυτό που είχε πει ο Paul (1967, σελ. 11): «Ποια θεραπεία, από ποιον, είναι πιο αποτελεσματική για ποιο άτομο, με ποιο συγκεκριμένο πρόβλημα και κάτω από ποιες καταστάσεις;» (Οι υπογραμμίσεις είναι του συγγραφέα). Στη συνέχεια παρουσιάζεται συνοπτικά μία ακόμη ολιστική προσέγγιση, το «πολύ-επίπεδο μοντέλο», η οποία έχει προταθεί για τη θεραπεία προσφύγων και μεταναστών.

Πολύ-επίπεδη προσέγγιση

Σύμφωνα με τους Bemak, Chung και Bornemann (1996), το πολύ-επίπεδο μοντέλο λαμβάνει υπόψη την πολυπλοκότητα του παρελθόντος των προσφύγων, τους στρεσογόνους παράγοντες του παρόντος, τη διαδικασία του επιπολιτισμού και τις ψυχοκοινωνικές δυσκολίες της προσαρμογής τους σε έναν νέο πολιτισμό. Πρόκειται για ένα ψυχοεκπαιδευτικό μοντέλο που περιλαμβάνει παρεμβάσεις σε γνωστικό, συναισθηματικό και συμπεριφοριστικό επίπεδο, ενώ παράλληλα συνυπολογίζει τις πολιτισμικές επιρροές στις διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις.

Το πολύ-επίπεδο μοντέλο ονομάζεται έτσι γιατί περιλαμβάνει τέσσερα διαφορετικά επίπεδα παρέμβασης: α) την εκπαίδευση σχετικά με την ψυχική υγεία, β) την ατομική, ομαδική ή/και οικογενειακή ψυχοθεραπεία, γ) την πολιτισμική ενδυνάμωση, και δ) τη θεραπεία από γηγενή άτομα των προσφύγων. Τα επίπεδα αυτά σχετίζονται μεταξύ τους και μπορούν να εφαρμοστούν παράλληλα, γεγονός που θεωρείται απαραίτητο προκειμένου το θεραπευτικό αποτέλεσμα να είναι θετικό.

Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει την παροχή πληροφοριών στους πρόσφυγες σχετικά με πρακτικά θέματα της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας. Λόγω του ότι βρίσκονται σε ένα νέο πολιτιστικό περιβάλλον, πολύ συχνά οι πρόσφυγες δεν γνωρίζουν τους διάφορους τύπους των διαθέσιμων υπηρεσιών ή το πώς πραγματοποιείται μια θεραπεία. Προκειμένου, λοιπόν, να μειωθεί ο παράγοντας της άγνοιας και να προληφθούν «παρεξηγήσεις» σχετικά με διαδικαστικά θέματα, ο θεραπευτής καλείται να εξηγήσει στον

πρόσφυγα διάφορες πτυχές της θεραπείας, όπως για παράδειγμα τη σημασία της ανάληψης του ιστορικού του πελάτη, τον ρόλο που έχει ο θεραπευτής μέσα στη θεραπευτική σχέση, τα δυναμικά που αναπτύσσονται κατά τη θεραπευτική διαδικασία, τον ρόλο του μεταφραστή, τα χρονικά όρια και την ανάγκη ή μη για λήψη φαρμάκων (Bemak, Chung & Bornemann, 1996).

Το δεύτερο επίπεδο αναφέρεται στην εφαρμογή παραδοσιακών μοντέλων ατομικής, ομαδικής ή οικογενειακής θεραπείας. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η εφαρμογή των κυρίαρχων θεωρητικών προσεγγίσεων σε πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα, όπως είναι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες, θεωρείται θεμιτή με την προϋπόθεση ότι συμπεριλαμβάνουν την κατανόηση των πολιτισμικών διαφορών καθώς και των πολιτιστικών ζητημάτων που αφορούν τις ομάδες αυτές.

Επίσης, θεωρείται σημαντικό να αναγνωρίζεται από τον σύμβουλο που εφαρμόζει παραδοσιακά θεραπευτικά μοντέλα, η επίδραση όχι μόνο των κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων, αλλά και των αρνητικών συχνά εμπειριών που έχουν βιώσει οι πρόσφυγες και οι μετανάστες. Για παράδειγμα, ένα άτομο που έχει υποστεί βασανιστήρια μπορεί να θεωρήσει ως απειλή το ενδιαφέρον του θεραπευτή για την προσωπική του ζωή. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται από το πολύ-επίπεδο μοντέλο στην εφαρμογή της ομαδικής και οικογενειακής θεραπείας, αφού οι δύο αυτές θεραπευτικές προσεγγίσεις είναι συμβατές με τις πολιτισμικές αξίες πολλών μειονοτικών ομάδων αναφορικά με τον ρόλο που έχει η κοινότητα και η οικογένεια στη ζωή τους.

Το τρίτο επίπεδο που αφορά στην «πολιτισμική ενδυνάμωση» (cultural empowerment) έχει ως στόχο του να βοηθήσει το άτομο να αποκτήσει μια καλύτερη αίσθηση ελέγχου του περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, πριν την οποιαδήποτε διερεύνηση των βαθύτερων ψυχολογικών ή διαπροσωπικών δυσκολιών του ατόμου, η πολύ-επίπεδη προσέγγιση θεωρεί απαραίτητη την καθοδήγηση και τη βοήθεια του πρόσφυγα σε πρακτικά θέματα, όπως στο πώς λειτουργεί το σύστημα στο συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον, πώς μπορεί να έχει πρόσβαση σε συγκεκριμένες υπηρεσίες ή πού ακριβώς πρέπει να απευθυνθεί για την επίλυση προβλημάτων σχετικά με την εργασία, τη σωματική υγεία, την εκπαίδευση, και άλλα ανάλογα θέματα. Ρόλος του θεραπευτή σε αυτή τη διαδικασία είναι η ανάπτυξη κατάλληλων δεξιοτήτων, που θα επιτρέψουν στον πρόσφυγα να χειριστεί κατάλληλα το κοινωνικό σύστημα του νέου περιβάλλοντος.

Τέλος, το τέταρτο επίπεδο αναφέρεται στη συνεργασία που πρέπει να αναπτύσσεται μεταξύ των δυτικών και των γηγενών θεραπευτών. Πρόκειται για τον συνδυασμό των κυρίαρχων στον δυτικό πολιτισμό θεραπευτικών παρεμβάσεων και των μη-κυρίαρχων, που ωστόσο επικρατούν σε άλλους πολιτισμούς. Οι Bemak, Chung και Bornemann (1996) αναφέρουν ότι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας έχει ήδη τονίσει ότι αυτός ο συνδυασμός αποφέρει πιο θετικά αποτελέσματα στη θεραπεία των προσφύγων και των μεταναστών σε σύγκριση με την εφαρμογή δυτικών ή γηγενών μόνο θεραπευτικών παρεμβάσεων (1992). Ωστόσο, οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας στις δυτικές κοινωνίες επιδεικνύουν δυσπιστία απέναντι σε πολιτισμικά διαφορετικές θεραπευτικές μεθόδους και προσεγγίσεις (Bemak, Chung &

Bornemann,1996). Σύμφωνα με τον Hiegel (1994), όχι μόνο πρέπει να ξεπεραστεί αυτή η δυσπιστία και οι ειδικοί να κάνουν παραπομπές σε γηγενείς θεραπευτές, αλλά θα πρέπει επιπλέον να αναπτυχθεί και ενεργητική συνεργασία μεταξύ τους κατά τη θεραπευτική διαδικασία ενός πρόσφυγα.

Συμπερασματικά, από τη συνοπτική αυτή μελέτη των παραδοσιακών και των νέων θεωρητικών μοντέλων στα πλαίσια της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας προκύπτει ως κοινό στοιχείο η αναγκαιότητα για αναγνώριση κατά τη θεραπευτική διαδικασία του πολιτισμικού και κοινωνικού πλαισίου αναφοράς των προσφύγων και των μεταναστών.

Προκειμένου να διερευνηθούν στην ελληνική πραγματικότητα τα ερωτήματα που τέθηκαν στα πλαίσια της παρούσας έρευνας, και συγκεκριμένα οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών, ο ρόλος των πολιτισμικών παραγόντων και διαφορών στη συμβουλευτική και τη θεραπεία, καθώς και οι συγκεκριμένοι τρόποι αντιμετώπισης αυτών των ομάδων από άποψη θεωρητικών προσεγγίσεων και πρακτικών παρεμβάσεων, πραγματοποιήθηκε διερευνητική-περιγραφική έρευνα μικρής κλίμακας. Η συγκεκριμένη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε περιγράφεται λεπτομερώς στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

ΜΕΘΟΔΟΣ

5.1. Δείγμα

Το δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας αποτελείται από επαγγελματίες με τρέχουσα εμπειρία στην αντιμετώπιση προσφύγων και μεταναστών. Ο συνολικός αριθμός τους είναι επτά άτομα, εκ των οποίων τρεις είναι ψυχολόγοι, δύο κοινωνικοί λειτουργοί, ένας ψυχίατρος και μία εκπαιδευτικός, υπεύθυνη για προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού και κατάρτισης. Από τον συνολικό αριθμό του δείγματος, τέσσερις επαγγελματίες είναι γυναίκες και τρεις άντρες. Αναφορικά με την εργασιακή τους εμπειρία με πρόσφυγες και μετανάστες, τρία άτομα ανέφεραν ότι εργάζονται περίπου εννέα χρόνια με αυτές τις ομάδες, δύο άτομα ανέφεραν ένα χρόνο, ενώ οι δύο άλλοι επαγγελματίες ανέφεραν τρία και έξι χρόνια, έκαστος.

Οι δομές όπου εργάζονται οι επαγγελματίες του δείγματος, στους χώρους των οποίων πραγματοποιήθηκαν και οι συνεντεύξεις, είναι οι εξής: το «Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων», το «Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες» (GCR), η «Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας» και το «Πολυδύναμο Κέντρο Κοινωνικής Στήριξης και Ενσωμάτωσης Προσφύγων» του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, το «Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων», το Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης «Ηριδανός» και η «Β' Μονάδα Υποκατάστασης» του Οργανισμού Κατά των Ναρκωτικών (OKANA).

Οι περισσότερες από τις προαναφερθείσες δομές είναι εξειδικευμένες για πρόσφυγες και μετανάστες. Εξάριση αποτελούν το Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης «Ηριδανός» – το οποίο, ωστόσο, παράλληλα με τα γενικά προγράμματα κατάρτισης για ανέργους, παρέχει και εξειδικευμένα προγράμματα για πρόσφυγες και μετανάστες – και η «Β΄ Μονάδα Υποκατάστασης» του ΟΚΑΝΑ που απευθύνεται γενικά σε εξαρτημένους από ναρκωτικά. Εντούτοις, η επιλογή της συγκεκριμένης δομής έγινε προκειμένου να διερευνηθούν οι πιθανές δυσκολίες και ο σχετικός τρόπος αντιμετώπισης των προσφύγων και των μεταναστών από μια υπηρεσία που δεν είναι εξειδικευμένη, αλλά που αντίθετα απευθύνεται κυρίως στον γηγενή πληθυσμό. Η επιλογή αυτής της υπηρεσίας αντί κάποιας άλλης που να απευθύνεται στον γενικό πληθυσμό έγινε μετά από σχετική ανακοίνωση, σύμφωνα με την οποία πελάτες της Μονάδας που ανήκαν σε μειονοτικές ομάδες σημείωναν πολύ χαμηλά ποσοστά ολοκλήρωσης της θεραπείας σε σύγκριση με τους γηγενείς (Douzenis, Tsaklakidou & Kokkoris, 1997).

Εκτός από τους δύο επαγγελματίες που εργάζονται στο «Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων» και στη «Β΄ Μονάδα Υποκατάστασης» του ΟΚΑΝΑ, των οποίων ο επαγγελματικός ρόλος είναι κατεξοχήν θεραπευτικός, οι υπόλοιποι επαγγελματίες αναφέρουν ότι οι υπηρεσίες που παρέχουν έχουν περισσότερο ως στόχο την κατεύθυνση των προσφύγων και των μεταναστών στην επίλυση διαφόρων πρακτικών θεμάτων, όπως για παράδειγμα της επαγγελματικής κατάρτισης και της εύρεσης εργασίας, της διευθέτησης νομικών ζητημάτων, της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, κτλ. Ωστόσο, όλοι αναφέρουν ότι αναπόσπαστο κομμάτι

της δουλειάς τους είναι και η συμβουλευτική των ατόμων που προέρχονται από αυτές τις ομάδες, η οποία λαμβάνει χώρα είτε σε ένα δευτερεύον επίπεδο μετά την επίλυση των πρακτικών θεμάτων, είτε συμπληρωματικά με τις άλλες τους δραστηριότητες.

Η επιλογή του δείγματος έγινε με σκόπιμη δειγματοληψία (purposive sample), δηλαδή επιλέχθηκαν περιπτώσεις που θεωρήθηκαν χαρακτηριστικές σχετικά με το υπό μελέτη θέμα. Όπως τονίζει και η Κυριαζή αναφορικά με τη συγκεκριμένη μέθοδο, *«παρότι δεν πρόκειται για μέθοδο δειγματοληψίας πιθανοτήτων, ωστόσο οδηγεί συχνά σε αξιόπιστα αποτελέσματα»* (1998, σελ. 118). Συγκεκριμένα, τα βασικά κριτήρια επιλογής των επαγγελματιών του δείγματος ήταν αφενός η τρέχουσα εμπειρία τους με πρόσφυγες και μετανάστες και αφετέρου η άμεση ή έμμεση, σύμφωνα με την παραπάνω διευκρίνιση, άσκηση θεραπευτικού ή συμβουλευτικού έργου. Η επιλογή επαγγελματιών των οποίων ο ρόλος δεν είναι κατεξοχήν συμβουλευτικός αλλά παρόλα αυτά παρέχουν και υπηρεσίες συμβουλευτικής μέσα στα πλαίσια των ευρύτερων καθηκόντων τους, έγινε λόγω του περιορισμένου αριθμού ειδικών συμβουλευτικής για πρόσφυγες και μετανάστες στην ελληνική κοινωνία.

Επιπρόσθετα, όπως έχει ήδη διαφανεί αναφορικά με τα κριτήρια επιλογής του δείγματος, έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν σε αυτό επαγγελματίες και των δύο φύλων, με διαφορετικές ειδικότητες, με διαφορετική διάρκεια εμπειρίας στην αντιμετώπιση προσφύγων και μεταναστών, και τέλος από διαφορετικούς τύπους δομών, εκ των οποίων άλλες απευθύνονται σε

μετανάστες κατά τα αρχικά στάδια ερχομού τους στην Ελλάδα και άλλες σε μεταγενέστερα στάδια της παραμονής τους στη χώρα. Η επιλογή του δείγματος κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελείται από άτομα με διαφορετικά χαρακτηριστικά έγινε προκειμένου να υπάρχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο εύρος και πληρότητα στις απόψεις τους σχετικά με το υπό μελέτη θέμα, παράλο τον αντικειμενικά μικρό αριθμό του δείγματος.

Αναφορικά με το μέγεθος του δείγματος, ο μικρός αριθμός των ατόμων που το αποτελούν δεν επιτρέπει να μιλάμε για αντιπροσωπευτικό δείγμα του υπό έρευνα πληθυσμού ή για γενικεύσιμα αποτελέσματα. Παρόλα αυτά κάτι τέτοιο δεν αντιτίθεται στον τύπο της έρευνας, που είναι διερευνητική-περιγραφική, ή στους στόχους της, που είναι μια πρώτη προσέγγιση των απόψεων των επαγγελματιών και των διαφαινόμενων τάσεων αναφορικά με τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών, τους πολιτισμικούς παράγοντες που υπεισέρχονται στη σχέση με τους επαγγελματίες, τους τρόπους αντιμετώπισης και την ανάγκη για υπηρεσίες συμβουλευτικής και θεραπείας σε αυτές τις ομάδες.

5.2. Μέσα συλλογής των δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων της έρευνας πραγματοποιήθηκε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Ο τύπος της συγκεκριμένης συνέντευξης επιτρέπει στον ερευνητή να καθοδηγεί τον ερωτώμενο βάσει κάποιων γενικών ερωτήσεων και θεμάτων που έχει προσδιορίσει εκ των προτέρων, δίνοντας παράλληλα τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να αναπτύξει τα θέματα αυτά όπως εκείνος επιθυμεί. Επιπλέον, επιτρέπει στον συνεντευκτή να τροποποιεί

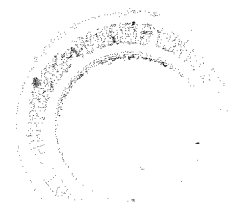
τη διαδικασία ανάλογα με το αν χρειάζεται να μεταβάλλει τη μορφή και το περιεχόμενο των ερωτήσεων, να εκμαιεύσει περισσότερες πληροφορίες ή να εισαγάγει ένα άλλο θέμα που κρίνεται πιο σημαντικό για την έρευνα (Κυριαζή, 1998).

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η χρησιμοποίηση ημι-δομημένων συνεντεύξεων στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας κρίθηκε ως η καταλληλότερη μέθοδος συλλογής των δεδομένων. Πέρα από τους πρακτικούς λόγους που συνηγόρησαν στην εφαρμογή της σχετικής μεθόδου, όπως ήταν ο περιορισμένος χρόνος διεξαγωγής της μελέτης, ο πλέον σημαντικός παράγοντας για την επιλογή της ήταν το ότι εξυπηρετούσε τους γενικούς στόχους της έρευνας, που είναι η όσο το δυνατόν εις βάθος διερεύνηση ενός θέματος για το οποίο υπάρχει έλλειψη προηγούμενης γνώσης και ερευνητικής εμπειρίας στα ελληνικά δεδομένα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Κυριαζή (1998, σελ. 123): *«το ανοιχτό, μη-τυποποιημένο, ευέλικτο σχήμα της συνέντευξης είναι πιο κατάλληλο, εφόσον δεν υπάρχουν συγκεκριμένες εμπειρικές υποθέσεις που προσδιορίζουν το περιεχόμενο των ερωτήσεων»*.

Οι γενικοί θεματικοί άξονες και οι επιμέρους θεματικές κατηγορίες πάνω στις οποίες βασίστηκαν οι συνεντεύξεις, περιγράφονται λεπτομερώς στον Πίνακα 1. Το σκεπτικό για τη διαμόρφωσή τους προέκυψε από τα ερωτήματα που τέθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας (βλέπε Εισαγωγή, σελ. 7).

Πίνακας 1. Γενικοί θεματικοί άξονες και επιμέρους θεματικές κατηγορίες των συνεντεύξεων της έρευνας

Γενικοί Θεματικοί Άξονες	Επιμέρους Θεματικές Κατηγορίες
Ψυχοκοινωνικές ανάγκες προσφύγων και μεταναστών	<ul style="list-style-type: none"> • Παράγοντες που επηρεάζουν την προσαρμογή τους και την ψυχοκοινωνική τους υγεία • Συναισθήματα σχετικά με την πατρίδα τους, τη χώρα υποδοχής και την παρούσα κατάσταση • Ψυχολογικά ή/και ψυχιατρικά προβλήματα • Πιθανές διαφορές μεταξύ προσφύγων και μεταναστών
Ο ρόλος των πολιτισμικών διαφορών στη συμβουλευτική και τη θεραπεία προσφύγων και μεταναστών	<ul style="list-style-type: none"> • Βασικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά των προσφύγων και των μεταναστών • Επίδραση πολιτισμικών διαφορών στη συμβουλευτική ή την θεραπευτική σχέση • Ο ρόλος της γλώσσας στη θεραπευτική διαδικασία • Η αίσθηση του «ξένου» από την πλευρά τόσο του πρόσφυγα όσο και του επαγγελματία
Τρόποι αντιμετώπισης προσφύγων και μεταναστών στα πλαίσια της συμβουλευτικής και της θεραπείας	<ul style="list-style-type: none"> • Στάση των προσφύγων και των μεταναστών απέναντι στη συμβουλευτική και τη θεραπεία • Υφιστάμενοι τύποι παρέμβασης (κατεύθυνση, συμβουλευτική, θεραπεία, παραπομπές, ατομική, ομαδική, οικογενειακή προσέγγιση) • Αντιμετώπιση των πολιτισμικών διαφορών από τους επαγγελματίες • Ο ρόλος των διερμηνέων • Εφαρμοζόμενα μοντέλα συμβουλευτικής και θεραπείας
Προτεινόμενοι τρόποι για καλύτερη αντιμετώπιση προσφύγων και μεταναστών σε θέματα συμβουλευτικής και θεραπείας	<ul style="list-style-type: none"> • Γενικές προϋποθέσεις για την κατάλληλη παροχή συμβουλευτικής και θεραπείας σε πρόσφυγες και μετανάστες • Υπηρεσίες και δομές που θα ανταποκρίνονται κατάλληλα στις ανάγκες προσφύγων και μεταναστών • Απόκτηση γνώσεων από τους επαγγελματίες αναφορικά με τον πολιτισμό των πελατών και τον ρόλο των πολιτισμικών παραγόντων • Εξειδίκευση των επαγγελματιών πάνω σε θέματα διαπολιτισμικής συμβουλευτικής και θεραπείας

5.3. Διαδικασία συλλογής των δεδομένων

Η παρούσα μελέτη διενεργήθηκε στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Μειονότητες» του Πάντειου Πανεπιστημίου. Η διεξαγωγή της διήρκεσε από τον Ιούλιο έως τον Οκτώβριο του 2000. Λόγω της μεσολάβησης των καλοκαιρινών μηνών παρουσιάστηκαν δυσκολίες στην εξεύρεση και άμεση ανταπόκριση των επαγγελματιών που συμμετείχαν στην έρευνα. Παρόλα αυτά, όλοι οι επαγγελματίες που κλήθηκαν να συμμετάσχουν, δέχτηκαν την πρόσκληση ευπρόσδεκτα, με εξαίρεση ένα άτομο που τελικά δεν έλαβε μέρος στην έρευνα.

Οι συνεντεύξεις ήταν ατομικές και πραγματοποιήθηκαν στους χώρους εργασίας των συμμετεχόντων στην έρευνα. Μόνο σε μία περίπτωση παρευρίσκονταν στον ίδιο χώρο και άλλα άτομα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, τα οποία ωστόσο δεν φάνηκαν να επηρεάζουν τον ερωτώμενο ή τη σχετική διαδικασία. Πριν την πραγματοποίηση της συνάντησης με τον επαγγελματία για τους σκοπούς της συνέντευξης, προηγούνταν τηλεφωνική επικοινωνία κατά την οποία αναφερόταν συνοπτικά ο ρόλος του ερευνητή, το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξαγόταν η έρευνα, καθώς και ο γενικός σκοπός της, και τέλος η μορφή που θα είχε η συνέντευξη. Κάθε συνέντευξη ολοκληρωνόταν μέσα σε μία συνάντηση, διάρκειας μίας περίπου ώρας. Η συνέντευξη μαγνητοφωνούνταν κάθε φορά, μετά από τη σχετική άδεια του επαγγελματία. Για τη συμμετοχή των επαγγελματιών στην έρευνα, διασφαλίστηκε η ανωνυμία τους, ενώ τους δόθηκε η δυνατότητα να έχουν τα αποτελέσματα της έρευνας μετά το πέρας της.

Η ανάλυση των ευρημάτων, όπως αυτά προέκυψαν μέσα από τις συγκεκριμένες συνεντεύξεις με τους σχετικούς επαγγελματίες, πραγματοποιήθηκε μέσω της διερευνητικής-περιγραφικής στρατηγικής, μετά από την κατηγοριοποίηση και τη ταξινόμηση του πρωτογενούς υλικού. Η ανάλυση αυτή των ευρημάτων παρουσιάζεται λεπτομερώς στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ: ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο έχει ως στόχο την παρουσίαση των διαφόρων τάσεων αναφορικά με το υπό μελέτη θέμα μέσα από την εις βάθος διερεύνηση των απόψεων των επαγγελματιών που εργάζονται με άτομα μειονοτικών ομάδων. Η παρουσίαση αυτή αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση καταγραφής των βασικών αναγκών που φαίνεται να έχουν πρόσφυγες και μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα αναφορικά με τη συμβουλευτική και την ψυχοθεραπεία. Επειδή πρόκειται για μια πρωτόλεια μελέτη σε ένα αντικείμενο για το οποίο δεν υπάρχει προηγούμενη ερευνητική εμπειρία στη χώρα μας, η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων δεν βασίστηκε σε μια συστηματική ποιοτική μέθοδο ανάλυσης, όπως είναι για παράδειγμα η μέθοδος της θεμελιωμένης θεωρίας (grounded theory). Αντίθετα, ακολουθήθηκε η διερευνητική μέθοδος (discovery-oriented), η οποία στοχεύει στην ανακάλυψη των βασικών κοινών στοιχείων που προκύπτουν από τα δεδομένα, μέσα από μια συνθετική και κριτική προσέγγιση (Mahler, 1996). Η παρουσίαση των ευρημάτων γίνεται σύμφωνα με τους γενικούς θεματικούς άξονες και τις επιμέρους θεματικές κατηγορίες, στη βάση των οποίων ταξινομήθηκε και κατηγοριοποιήθηκε το πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων.

6.1. Ψυχοκοινωνικές ανάγκες προσφύγων και μεταναστών

Οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών, όπως παρουσιάζονται από τους επαγγελματίες που ασχολούνται με αυτές τις

ομάδες, φαίνεται να διαπλέκονται και να επηρεάζονται από μια σειρά διαφορετικών παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί σχετίζονται τόσο με το παρελθόν των προσφύγων και των μεταναστών, όσο και με το παρόν, αλλά και με το μέλλον τους. Με άλλα λόγια, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες μετανάστευσαν από τις πατρίδες τους και οι εμπειρίες που είχαν βιώσει εκεί, τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην προσπάθειά τους να προσαρμοστούν σε μια νέα χώρα, και η προοπτική που έχουν για το μέλλον τους, αποτελούν μια αλληλουχία πραγμάτων που αλληλοεμπλέκονται και συναπαρτίζουν τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες αυτών των ομάδων.

Κοινή αντίληψη μεταξύ των επαγγελματιών είναι ότι τόσο οι πρόσφυγες όσο και οι μετανάστες φεύγουν από την πατρίδα τους προκειμένου «να βρουν κάτι καλύτερο». Ωστόσο, υπάρχουν συγκεκριμένες **απόψεις για το κατά πόσο η μετανάστευση αποτελεί προϊόν επιλογής ή εξαναγκασμού μεταξύ προσφύγων και μεταναστών**. Αναφορικά με τους πρόσφυγες, η μετανάστευση θεωρείται μεν προϊόν επιλογής που προκύπτει από την πολιτική τους ιδεολογία, από το «*ότι είχαν προοδευτικό ή φιλελεύθερο πνεύμα και δεν δέχονταν να τους καταπιέζουν*», υποστηρίζεται όμως παράλληλα ότι «*έχουν αναγκαστεί να φύγουν από τις χώρες τους γιατί τους κυνηγούν, γιατί κινδυνεύουν, γιατί υπάρχει πόλεμος*». Η ίδια στάση παρατηρείται και σε σχέση με τους μετανάστες. Από τη μια πλευρά, υποστηρίζεται ότι οι μετανάστες επιλέγουν να φύγουν από τη χώρα τους γιατί επιθυμούν να βρουν μια καλύτερη οικονομική προοπτική, από την άλλη όμως αναφέρεται ότι μεταναστεύουν γιατί «*αναγκάζονται, αφού δεν έχουν να ζήσουν*».

Η σύγκυση που παρατηρείται μεταξύ των επαγγελματιών σε σχέση με το πού βρίσκονται τα όρια μεταξύ επιλογής και εξαναγκασμού στην απόφαση των προσφύγων και των μεταναστών να φύγουν από τη χώρα τους, φαίνεται να αντανakλά την ευρύτερη πολυπλοκότητα του φαινομένου της μετανάστευσης. Με άλλα λόγια, η επιλογή κάποιου να μεταναστεύσει – ανεξάρτητα με το αν φεύγει από τη χώρα του για πολιτικούς ή για οικονομικούς λόγους – δεν αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής βούλησης, αλλά σαφώς συσχετίζεται και επηρεάζεται από τις επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες. Κατά συνέπεια, στην απόφαση για μετανάστευση το προσωπικό διαπλέκεται άμεσα με το κοινωνικό χωρίς να καθίσταται δυνατή η μεταξύ τους διάκριση, και η επιλογή για μετανάστευση φαίνεται να αποτελεί «αναγκαστική επιλογή».

Ένα κοινό στοιχείο που προκύπτει από το σύνολο των επαγγελματιών είναι ότι υπάρχουν **διαφορές μεταξύ προσφύγων και μεταναστών όσον αφορά τη σχέση τους με την Ελλάδα ως χώρα παραμονής**. Το γεγονός αυτό επηρεάζει τη διαδικασία προσαρμογής των δύο αυτών ομάδων, αλλά και τη δυνατότητα για παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα για τους περισσότερους πρόσφυγες δεν αποτελεί τον βασικό τους προορισμό, αλλά θεωρείται ως πέρασμα, ως ενδιάμεσος σταθμός στην πορεία τους από την πατρίδα τους προς χώρες κυρίως της Ευρώπης. Αντίθετα, οι μετανάστες επιλέγουν συνειδητά την Ελλάδα για να εργαστούν, να συγκεντρώσουν χρήματα και να τα στείλουν στις οικογένειες τους. Ενώ, δηλαδή, για τους μετανάστες η παραμονή τους στην Ελλάδα θεωρείται ελκυστική, οι περισσότεροι πρόσφυγες παραμένουν τελικά στη χώρα αναγκαστικά λόγω της Συνθήκης Σένγκεν.

Η βασική συνέπεια που προκύπτει, σύμφωνα με τους επαγγελματίες, από τη διαφορετική αυτή στάση απέναντι στη χώρα υποδοχής είναι ότι οι πρόσφυγες, στην αρχή τουλάχιστον, δεν δείχνουν διάθεση να κάνουν προσπάθειες για να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον. Θεωρούν την παραμονή τους στη χώρα προσωρινή, πιστεύουν ότι σύντομα θα είναι σε θέση είτε να φύγουν για κάποια άλλη ευρωπαϊκή χώρα είτε να ξαναγυρίσουν στην πατρίδα τους και όπως αναφέρει μία επαγγελματίας «αρνούνται να αποδεχτούν την πραγματικότητα». Κάτι τέτοιο δεν ισχύει με τους μετανάστες, οι οποίοι φαίνεται να αξιοποιούν τις δυνατότητες που τους παρέχονται από τους σχετικούς φορείς, ώστε αντεπεξέλθουν όσο το δυνατόν καλύτερα και ταχύτερα στις απαιτήσεις του νέου περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστικό ότι στα μαθήματα ελληνικών που παρέχει ένας φορέας κατά κύριο λόγο για πρόσφυγες, οι περισσότεροι που συμμετέχουν είναι μετανάστες.

Η συγκεκριμένη στάση των προσφύγων επηρεάζει τον βαθμό και τον τύπο παρέμβασης σε αυτή την ομάδα κατά την αρχική φάση παραμονής στην Ελλάδα, αφού τα αιτήματα των προσφύγων είναι πολύ άμεσα και συγκεκριμένα χωρίς να έχουν μακροπρόθεσμη προοπτική. Κατά συνέπεια, οι επαγγελματίες προσανατολίζονται περισσότερο σε θέματα άμεσης επιβίωσης και σε ένα δεύτερο επίπεδο προσπαθούν να κινητοποιήσουν και να ευαισθητοποιήσουν τους πρόσφυγες, ώστε να συνειδητοποιήσουν σταδιακά τη νέα κατάσταση και τον ρόλο τους μέσα σε αυτήν.

Επίσης, το γεγονός ότι οι περισσότεροι πρόσφυγες βιώνουν την παραμονή τους στην Ελλάδα ως αναγκαστική έχει ως αποτέλεσμα να νιώθουν έως ένα

βαθμό εγκλωβισμένοι. Όπως υποστηρίζεται από μία επαγγελματία, οι ίδιοι οι πρόσφυγες αναφέρουν σχετικά ότι: «έφυγα από μία φυλακή και ήρθα σε μία άλλη». Αυτό οδηγεί, σύμφωνα με τους επαγγελματίες, σε μια αρνητική και απαιτητική συμπεριφορά από την πλευρά των προσφύγων κατά τα αρχικά στάδια της παραμονής τους στη χώρα, καθώς και στην πεποίθηση ότι οι επαγγελματίες, ως εκπρόσωποι του κράτους, έχουν την υποχρέωση να τους παρέχουν όλα όσα χρειάζονται χωρίς οι ίδιοι να πρέπει να κάνουν προσωπικές, ενεργείς προσπάθειες. Κι αυτό γιατί θεωρούν ότι το ελληνικό κράτος είναι αυτό που τους κρατά, ενώ οι ίδιοι θα ήθελαν να μεταβούν σε άλλη χώρα. Η συγκεκριμένη στάση, η οποία καθορίζεται και ως ένα βαθμό από πολιτισμικούς παράγοντες, φαίνεται να προκαλεί ποικίλες δυσκολίες στη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική σχέση.

Πέρα από αυτούς τους παράγοντες που επηρεάζουν την προσαρμογή των προσφύγων και των μεταναστών στην Ελλάδα, το σύνολο των επαγγελματιών αναφέρει ότι **οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες** αυτών των ομάδων είναι μεγάλες και πολυδιάστατες. Αφενός, υπάρχουν οι αρνητικές και πολλές φορές τραυματικές εμπειρίες που βίωσαν στην πατρίδα τους. Ιδιαίτερα οι πρόσφυγες έχουν αντιμετωπίσει εμπειρίες δίωξης, φυλάκισης και βασανιστηρίων. Αφετέρου, υπάρχουν οι εμπειρίες που έχουν ζήσει κατά την πορεία τους προς την Ελλάδα, κατά την οποία αναγκάζονται να περάσουν παράνομα κάποια σύνορα, να μεταφερθούν από λαθρέμπορους και να θέσουν σε κίνδυνο τη ζωή τους. Κυρίως, όμως, είναι οι σημαντικές δυσκολίες που βιώνουν με τον ερχομό τους στην Ελλάδα.

Από τη μια πλευρά έχουν να αντιμετωπίσουν τις μαζικές απώλειες της οικογένειας, του ευρύτερου υποστηρικτικού δικτύου, του σπιτιού τους, της εργασίας τους, και γενικότερα της μέχρι πρόσφατα υφιστάμενης και οικείας κατάστασης. Από την άλλη, βρίσκονται σε μία χώρα εντελώς διαφορετική πολιτισμικά, χωρίς να γνωρίζουν τη γλώσσα, τους κώδικες επικοινωνίας και το ευρύτερο κοινωνικό σύστημα.

Σε συνδυασμό με όλα αυτά, πρέπει να κάνουν μια καινούργια αρχή σε όλα τα επίπεδα (π.χ. εργασιακό, στεγαστικό, διαπροσωπικό, εκπαιδευτικό, κτλ.) ανεξάρτητα από το κοινωνικό status που είχαν στη χώρα τους, ενώ επιπρόσθετα βιώνουν μια διαρκή ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το καθεστώς τους στην Ελλάδα, για τη δουλειά τους και γενικότερα για το μέλλον τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία επαγγελματίας: *«Δεν έχουν σίγουρο τίποτα, ούτε το σπίτι τους, ούτε τη δουλειά τους, ούτε την ασφάλιση τους, ό,τι παίρνουν το παίρνουν δύσκολα, είναι στα όρια της φτώχειας... Ζουν σε τραγική κατάσταση. Έρχονται tabula rasa, δεν έχουν ούτε ρούχα, δεν έχουν σπίτι, δεν έχουν τίποτα... Είναι σκορπισμένοι, πηγαίνουν από οργάνωση σε οργάνωση και ζητάνε τα δικαιώματά τους».*

Εκτός από αυτά προβλήματα, όλοι οι επαγγελματίες τονίζουν ότι στην Ελλάδα δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμη αρκετές και καλά δομημένες υπηρεσίες ή ένα καλά οργανωμένο δίκτυο κοινωνικής προστασίας, που θα μπορούσε να βοηθήσει όσους μεταναστεύουν τουλάχιστον κατά τα αρχικά στάδια της παραμονής τους στη χώρα. Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ οι διαδικασίες για άσυλο τυπικά πρέπει να διαρκεί έξι μήνες, στην πραγματικότητα η τελική

απάντηση σε έναν αιτούντα άσυλο δίνεται σε έναν χρόνο ή και πολύ περισσότερο. Επίσης, από τις χίλιες πεντακόσιες περίπου αιτήσεις για άσυλο το 1999, αναγνωρίστηκαν τελικά μόνο οι εκατόν σαράντα.

Τα **συναισθήματα** που βιώνουν πρόσφυγες και μετανάστες αναφορικά με την κατάσταση αυτή είναι φόβος, απογοήτευση, απελπισία, θυμός και οργή. Σύμφωνα με τους επαγγελματίες, τα συναισθήματα αυτά προκαλούνται από τις αντικειμενικές δυσκολίες προσαρμογής, καθώς και από τη ματαίωση που βιώνουν τα άτομα από την πραγματικότητα σε σχέση με τις προσδοκίες που είχαν αρχικά. Επίσης, αναφέρεται ότι αισθάνονται «μειονεκτικά», ότι είναι «ξένα σώματα» στην Ελλάδα, «κατώτεροι», «δεύτεροι» και ότι «δεν τους αντιμετωπίζουν ισότιμα». Κατά συνέπεια, η διαρκής άρνηση και ο αποκλεισμός που βιώνουν τόσο σε επίπεδο δυνατοτήτων και ευκαιριών όσο και σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων έχουν ως αποτέλεσμα να «περιφέρονται με έναν μόνιμο θυμό σε μια χώρα», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία επαγγελματίας.

Αναφορικά με τα **συναισθήματα που τρέφουν για την πατρίδα τους**, τόσο οι πρόσφυγες όσο και οι μετανάστες νιώθουν νοσταλγία και επιθυμία να επιστρέψουν. Ωστόσο, η επιθυμία αυτή φαίνεται ότι παύει να υφίσταται όταν έχουν περάσει αρκετά χρόνια και τα άτομα νιώθουν ικανοποιημένα από την προσαρμογή τους στην Ελλάδα. Επιπλέον, κατά τα αρχικά στάδια παραμονής στη χώρα οι πρόσφυγες μιλούν για την πατρίδα τους σε μικρότερο βαθμό από τους μετανάστες πιθανότατα γιατί η δυνατότητα να επιστρέψουν σε αυτή είναι συγκριτικά πιο περιορισμένη, ενώ παράλληλα με τη νοσταλγία και την αγάπη

που εκφράζουν αναφέρουν και έντονο θυμό για το γεγονός ότι διώχθηκαν από αυτή. Επίσης, αναφέρεται ότι οι πρόσφυγες συχνά νιώθουν ενοχές για την απόφασή τους να φύγουν από τη χώρα τους και για αυτούς που άφησαν πίσω, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα να αυτό-κατηγορούνται.

Σχετικά με τα **ψυχολογικά προβλήματα** που αντιμετωπίζουν πρόσφυγες και μετανάστες, η πλειοψηφία των επαγγελματιών αναφέρει την ύπαρξη πολλών, διαφορετικών προβλημάτων. Συγκεκριμένα τα ψυχολογικά προβλήματα που παρουσιάζονται συχνότερα είναι τα εξής: άγχος, δυσκολίες στον ύπνο (αϋπνίες, εφιάλτες), επιθετικότητα, δυσκολία στη μνήμη και στη συγκέντρωση, μελαγχολία, κατάθλιψη. Η κατάθλιψη θεωρείται «κλασική περίπτωση» ιδιαίτερα στα άτομα που είναι θύματα βασανιστηρίων, τα οποία αντιμετωπίζουν, επίσης, διαταραχή μετά από τραυματικό στρες και μεγάλη δυσκολία στο να εμπιστευτούν τους άλλους.

Άλλα προβλήματα που αναφέρονται είναι η κατάχρηση αλκοόλ ή ναρκωτικών κυρίως από τους άντρες, η σωματική κακοποίηση των γυναικών από τους συζύγους τους οι οποίοι δεν επιδείκνυαν προηγούμενη τέτοια συμπεριφορά στις χώρες τους, η άρνηση των παιδιών να ενταχθούν σε κάποιο πρόγραμμα και η εύκολη διάσπαση της προσοχής τους κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Αναφορικά με την κατάχρηση ναρκωτικών, παρουσιάζει ενδιαφέρον η άποψη του επαγγελματία που ασχολείται με το συγκεκριμένο θέμα, σύμφωνα με την οποία τα άτομα από άλλες χώρες είχαν ήδη ξεκινήσει τη χρήση στην πατρίδα τους αλλά πέρασαν στην εξάρτηση κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα.

Πριν γίνει αναφορά στους συγκεκριμένους τρόπους αντιμετώπισης των ψυχοκοινωνικών αναγκών και προβλημάτων των προσφύγων και των μεταναστών από τους επαγγελματίες, θα διερευνηθούν οι πολιτισμικοί παράγοντες που υπεισέρχονται στη συμβουλευτική και θεραπευτική διαδικασία αυτών των ομάδων.

6.2. Ο ρόλος των πολιτισμικών διαφορών

Σύμφωνα με την κοινή άποψη των επαγγελματιών, **οι πολιτισμικές διαφορές αποτελούν σημαντικό παράγοντα που υπεισέρχεται στη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική σχέση και που προκαλεί πολλές δυσκολίες.** Παρόλο που διαφαίνεται μία τάση να ταυτίζονται οι δυσκολίες που προκύπτουν από τις πολιτισμικές διαφορές με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των πολιτισμικά μειονοτικών ομάδων, οι περισσότεροι επαγγελματίες που συμμετείχαν στην έρευνα τονίζουν παράλληλα ότι όταν μιλάμε για διαφορές θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και η στάση των γηγενών απέναντι σε αυτές. Θα πρέπει, δηλαδή, να συνεξετάζεται και το πολιτισμικό υπόβαθρο του επαγγελματία, καθώς και η ύπαρξη πιθανών προκαταλήψεων απέναντι στο «διαφορετικό».

Στα πλαίσια αυτά, παρουσιάζει ενδιαφέρον η απάντηση μίας επαγγελματία σε ερώτηση σχετικά με δυσκολίες που προκύπτουν από τις πολιτισμικές διαφορές. Αναφέρει συγκεκριμένα: *«Υπάρχουν πολλές δυσκολίες. Βέβαια, δεν ξέρω αν πρέπει να τις πω δυσκολίες, γιατί είναι και δεδομένα. Δηλαδή, η πολιτισμική διαφορά είναι εξαρχής δεδομένη. Από τη στιγμή που μπαίνει κάποιος εδώ και έχει άλλο χρώμα, ίσως άλλη εμφάνιση, άλλη γλώσσα,*

αμέσως το πρώτο πράγμα που αισθάνεσαι και που βλέπεις είναι οι διαφορές. Βέβαια, υπάρχει επίσης η αίσθηση ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι φιλοξενούμενοι ή επισκέπτες στην Ελλάδα και εμείς είμαστε οι οικοδεσπότες. Οπότε, άλλη διαφορά αυτή. Βασικά, για τις διαφορές του είναι που έρχεται να μας δει». Όπως διαφαίνεται από την άποψη αυτή, οι επαγγελματίες δείχνουν να αντιλαμβάνονται ότι οι δυσκολίες που προκύπτουν από τις πολιτισμικές διαφορές συνίστανται σε μία σχέση διαντίδρασης μεταξύ των μειονοτικών ομάδων και της κυρίαρχης κουλτούρας.

Αναφορικά με τα **πολιτισμικά χαρακτηριστικά των προσφύγων και των μεταναστών**, τα κοινά στοιχεία που αναφέρονται από τους επαγγελματίες εστιάζονται σε τέσσερις άξονες: α) στον ρόλο της κρατικής αρχής και του κοινωνικού συστήματος γενικότερα, β) στην ιεραρχία των σχέσεων μέσα στην οικογένεια και στον ρόλο της γυναίκας, γ) στον ρόλο της θρησκείας και τη μοίρας, και δ) στην αίσθηση του χρόνου.

Σύμφωνα με τους επαγγελματίες, **η κρατική αρχή, ο άρχοντας ή η ομάδα** γενικότερα είναι για πολλούς πρόσφυγες και μετανάστες η «*υπέρτατη αξία*», στην οποία πρέπει να υποτάσσονται και να υπακούν. Στα πλαίσια αυτά, προτεραιότητα έχει αυτό που θεωρείται συλλογικό συμφέρον και όχι τα ατομικά δικαιώματα ή οι προσωπικοί στόχοι. Οι περισσότεροι, λοιπόν, φαίνεται να έχουν μάθει να λειτουργούν σε συλλογικά πλαίσια και να φροντίζει για αυτούς το κράτος ή η ευρύτερη κοινότητα στην οποία ανήκουν.

Όπως αναφέρουν οι επαγγελματίες, η σχέση αυτή των ατόμων με την κρατική αρχή και την ομάδα έχει συγκεκριμένες συνέπειες. Αρχικά, τα ίδια τα άτομα θεωρούν ότι δεν χρειάζεται να κάνουν προσωπικές προσπάθειες για τη ζωή τους, αλλά αντίθετα θεωρούν δεδομένο ότι το ελληνικό κράτος και οι εκπρόσωποι του θα τους παρέχουν – και μάλιστα είναι υποχρεωμένοι να τους παρέχουν – όσα χρειάζονται. Όπως αναφέρει μία επαγγελματίας: «...υπάρχει αυτό που θα κάνει η ομάδα, ο άρχοντας ή ο θεός για το άτομο...δεν είναι άνθρωποι της πρωτοβουλίας». Επίσης, λόγω του ότι τα άτομα αυτά έχουν μάθει να λειτουργούν σε στενά ομαδικά πλαίσια και να απευθύνονται στους οικείους για βοήθεια στα προβλήματά τους, δυσκολεύονται να αποδεχθούν τον ρόλο ενός ειδικού, στον οποίο καλούνται να μιλήσουν για προσωπικά θέματα. Κατά συνέπεια, η παροχή ατομικής συμβουλευτικής ή θεραπείας απορρίπτεται τουλάχιστον στην αρχή ως κάτι «ξένο» στη δική τους κουλτούρα και στις συνήθειες τους. Αλλά ακόμη και στην περίπτωση της ομαδικής προσέγγισης, οι επαγγελματίες αναφέρουν ότι υπάρχει δυσκολία στους πρόσφυγες και τους μετανάστες να εκφραστούν ελεύθερα, λόγω του μεγάλου αριθμού μελών στις ομάδες.

Αναφορικά με τις σχέσεις και τους ρόλους μέσα στην οικογένεια, το σύνολο των επαγγελματιών αναφέρει ότι υπάρχει μια αυστηρά οριοθετημένη ιεραρχία στις οικογενειακές σχέσεις, με σαφείς ρόλους για όλα τα μέλη. Ο σύζυγος έχει ρόλο «άρχοντα», ενώ ο ρόλος της συζύγου περιορίζεται στη φροντίδα του νοικοκυριού και των παιδιών. Η συγκεκριμένη διαμόρφωση των συζυγικών σχέσεων διαταράσσεται συχνά κατά την παραμονή των προσφύγων και των μεταναστών στην Ελλάδα, όταν οι γυναίκες αναγκάζονται

να εργαστούν για πρώτη φορά. Αφενός, κάτι τέτοιο απαιτεί από τις ίδιες τις γυναίκες την ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων που μέχρι τότε δεν είχαν και αφετέρου ο σύζυγος νιώθει ότι χάνει τον μέχρι τότε δεδομένο και ιεραρχικά ανώτερο ρόλο του, με συνέπεια να νιώθει ματαίωση, θυμό και απογοήτευση.

Η συγκεκριμένη αντίληψη για τη θέση της γυναίκας στον πολιτισμό πολλών προσφύγων και μεταναστών επηρεάζει και τη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική σχέση όταν η ειδικός είναι γυναίκα. Όπως αναφέρει σχετικά μία επαγγελματίας: *«Δεν έχουν συνηθίσει (οι άντρες πρόσφυγες ή μετανάστες) να βλέπουν γυναίκες να παρέχουν τέτοιου είδους υπηρεσίες, οι οποίες κατά κάποιο τρόπο τοποθετούν εκείνους που τις παρέχουν σε ανώτερη θέση από αυτούς. Δεν δέχονται ότι αυτοί είναι που έχουν πρόβλημα και εμείς αυτές που έχουμε να κάνουμε με την επίλυση του προβλήματος. Δεν δέχονται μια γυναίκα σε αυτό το ρόλο. Ακόμα και αυτοί που είναι πιο προοδευτικοί δεν μπορούν εύκολα να ξεφύγουν από αυτό»*. Μία άλλη επαγγελματίας αναφέρει ότι το γεγονός ότι είναι γυναίκα δημιουργεί δυσπιστία, προβλήματα στη συνεργασία και παρεξήγηση προθέσεων, ενώ τονίζει ότι αν δεν χειριστούν κατάλληλα αυτές οι δυσκολίες μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και στην αποχώρηση του ατόμου από τη συμβουλευτική διαδικασία.

Λόγω της θέσης που έχει η γυναίκα στους πολιτισμούς των προσφύγων και των μεταναστών, παρατηρείται επίσης το φαινόμενο να μην απευθύνονται οι ίδιες στις διάφορες υπηρεσίες αλλά να αναλαμβάνει ο σύζυγος την επαφή και την όλη διαδικασία. Η συγκεκριμένη συμπεριφορά αποτελεί συνέχεια της τακτικής που ακολουθούνταν στις χώρες τους. Όπως αναφέρει σχετικά ένας

επαγγελματίας, σε κάποιες χώρες οι γυναίκες δεν πάνε ούτε στον γυναικόλογο, αλλά αντί για αυτές πάνε οι σύζυγοι τους οι οποίοι προσπαθούν να περιγράψουν το πρόβλημα. Ακόμη, όμως, και όταν προσέρχονται στις υπηρεσίες οι γυναίκες, αν τους δοθεί η δυνατότητα επιλογής φαίνεται να προτιμούν να συνεργαστούν με γυναίκα ειδικό. Το γεγονός αυτό οφείλεται είτε στην πεποίθηση των ίδιων ότι η γυναίκα ειδικός θα τις καταλάβει καλύτερα, είτε στο ότι και οι γηγενείς επαγγελματίες που παραπέμπουν γυναίκες πρόσφυγες ή μετανάστριες αιτούνται να τις δει γυναίκα ειδικός. Υπάρχει, λοιπόν, σύμφωνα με την άποψη ενός επαγγελματία προκατάληψη και από τις δύο πλευρές.

Ο θρησκεία και γενικότερα η μοίρα αναφέρονται ως δύο άλλοι σημαντικοί παράγοντες για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες. Αναφέρεται σχετικά ότι σε άτομα από συγκεκριμένες θρησκείες υπάρχει η αίσθηση ότι κάτι από το οποίο υποφέρουν συμβαίνει γιατί τιμωρούνται για κάτι που έχουν κάνει είτε στην παρούσα είτε σε προηγούμενη ζωή. Υπάρχει, δηλαδή, η αίσθηση ότι *«μου συμβαίνει κάτι με θεϊκή βούληση και πρέπει να το υπομείνω»*, όπως αναφέρει συγκεκριμένα ένας επαγγελματίας μιλώντας για τους πελάτες του. Η μοίρα, σύμφωνα με την άποψη ενός άλλου επαγγελματία, μπορεί να θεωρηθεί από τους πρόσφυγες ως η αιτία και για κάποια συγκεκριμένη ψυχική ασθένεια από την οποία μπορεί να πάσχουν.

Εκτός από την πεποίθηση ότι η εκδήλωση μιας ψυχικής ασθένειας οφείλεται στη μοίρα, δύο επαγγελματίες αναφέρουν επίσης ότι σε άτομα από διαφορετικούς πολιτισμούς είναι συχνό το φαινόμενο κάποια ψυχιατρικά

συμπτώματα να εκφράζονται με διαφορετικό τρόπο ή να εμφανίζεται μια ιδιαίτερη συμπτωματολογία η οποία πλέον δεν συναντάται συχνά στην κλινική πρακτική. Αναφέρονται, για παράδειγμα, η συχνή εκδήλωση υστερικής παράλυσης και το ότι το περιεχόμενο του παραληρήματος είναι πολλές φορές διαφορετικό.

Η πολιτισμική διαφορά σχετικά με την **αίσθηση του χρόνου** αναφέρεται κατά κύριο λόγο στην τακτική που έχουν πολλοί πρόσφυγες και μετανάστες να καθυστερούν στα ραντεβού τους τόσο στο συμβουλευτικό ή θεραπευτικό πλαίσιο, όσο και σε ραντεβού για εργασία ή για ιατρικές εξετάσεις. Οι καθυστερήσεις αυτές δεν γίνονται αντιληπτές ως κάτι το αρνητικό από τους ίδιους, γεγονός που οι επαγγελματίες παρόλο που αρχικά αισθάνονται κάποια ματαίωση και θυμό στη συνέχεια φαίνεται να το αναγνωρίζουν και να το αποδίδουν στη διαφορετική αντίληψη που έχουν τα άτομα αυτά για τον χρόνο. Επίσης, οι περισσότεροι επαγγελματίες αναφέρουν ότι πολλοί πρόσφυγες και μετανάστες έχουν πιο αργούς ρυθμούς, καθώς και ότι χαρακτηρίζονται από έλλειψη συνέπειας, σταθερότητας και δέσμευσης. Για παράδειγμα, αναφέρεται ότι δεν προσέρχονται συστηματικά στις συνεδρίες ή ότι ενώ δέχονται με ενθουσιασμό να συμμετάσχουν στη δημιουργία μιας ομάδας έργου, στη συνέχεια επιδεικνύουν αδιαφορία.

Πέρα από τις πολιτισμικές διαφορές, ένας επαγγελματίας δίνει την εξής άλλη εξήγηση για το φαινόμενο αυτό: *«Αν κάποιος δεν έρχεται στις συνεδρίες με συνέπεια ή σταματήσει να έρχεται για κάποιο διάστημα αναρωτιέται κανείς και κάνει όλες αυτές τις ψυχολογικές ερωτήσεις, γιατί το κάνει, τι μπορεί να*

σημαίνει αυτό, κλπ. Με τους πρόσφυγες οι απαιτήσεις δεν είναι πάρα πολύ μεγάλες, δεν έχουν δουλειά, δεν έχουν ασφάλιστρα, δεν έχουν σπίτι πολλές φορές, οπότε τι να του πεις γιατί δεν ήρθες; Δεν ήρθε, δεν τα κατάφερε».

Όπως διαφαίνεται από τη συγκεκριμένη άποψη, η έλλειψη σταθερότητας στη θεραπευτική διαδικασία πιθανόν να προκύπτει από τη γενικότερη έλλειψη σταθερότητας στη ζωή τους και από τις αντικειμενικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν αυτές οι ομάδες. Για παράδειγμα, τα άτομα αυτά συχνά μεταβαίνουν για μεγάλο χρονικό διάστημα σε κάποια άλλη πόλη της χώρας προκειμένου να εργαστούν, οπότε διακόπτουν αναγκαστικά τη θεραπεία.

Οι πολιτισμικοί παράγοντες επηρεάζουν και τις **προσδοκίες που έχουν πρόσφυγες και μετανάστες από τη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική σχέση**. Συγκεκριμένα, το σύνολο των επαγγελματιών αναφέρει ότι το αίτημα αυτών των ατόμων είναι να δοθούν άμεσες και συγκεκριμένες λύσεις στα προβλήματά τους, χωρίς να είναι διατεθειμένοι να εμπλακούν οι ίδιοι ενεργητικά σε μια σχετική διαδικασία για την ανεύρεση των λύσεων. Με άλλα λόγια, ζητούν συγκεκριμένη και άμεση κατεύθυνση από τον επαγγελματία για την επίλυση των δυσκολιών τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία επαγγελματίας: «*Η πρώτη συνάντηση μπορεί συχνά να είναι και η τελευταία. Κι αυτό γιατί αυτό που κυριαρχεί γενικά είναι ότι πάντα υπάρχει ο χαρακτήρας του επείγοντος*».

Παρόλο που αυτός ο χαρακτήρας του επείγοντος και το αίτημα για κατευθυντική προσέγγιση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις αντικειμενικές

ανάγκες επιβίωσης που έχουν αυτά τα άτομα και στην απότομη αλλαγή στη ζωή τους, όλοι οι επαγγελματίες συμφωνούν ότι προκύπτει επίσης και από την πολιτισμικά μαθημένη συμπεριφορά αυτών των ατόμων να ζητούν συγκεκριμένη καθοδήγηση και πρακτικές συμβουλές. Όπως αναφέρει σχετικά ένας επαγγελματίας του οποίου ο ρόλος είναι κατεξοχήν θεραπευτικός: «*Η δικιά τους επιθυμία όταν πάνε σε έναν ψυχολόγο ή σε έναν ψυχίατρο, έχουν στο μυαλό τους ότι εγώ θα πάω εκεί και θα πει κάνε αυτό κάνε το άλλο και θα τελειώσω, θα πάω σπίτι μου.... με το που προσπαθείς να τον εμπλέξεις σε μια διαδικασία που πρέπει να βάλει τον εαυτό του ενεργητικά να δουλέψει πάνω στο πρόβλημα, τραβιούνται*».

Ένας άλλος θεραπευτής εξηγεί την τάση αυτή των προσφύγων και των μεταναστών για ρητές και συγκεκριμένες θεραπευτικές προτάσεις ως έλλειψη «*ψυχολογικής σκέψης*». Αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Από την εμπειρία μου έχω την αίσθηση ότι αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν αυτό που ονομάζουμε ψυχολογική σκέψη, δηλαδή να σκεφτούν κάπως ψυχοδυναμικά θα λέγαμε, ότι μπορεί να υπάρχει και κάτι άλλο πίσω από τα κίνητρα μας ή τη συμπεριφορά μας... Βλέπουν κάπως τα πράγματα πιο καθορισμένα, πιο αιτιοκρατούμενα θα λέγαμε, αίτιο–αποτέλεσμα άμεσα συνδεδεμένα... Για παράδειγμα, λένε συνεχώς δώσε αυτό το φάρμακο να γίνω καλά ή πες μου τι να κάνω να γίνω καλά, πες μου ένα, δύο, τρία να γίνω καλά χωρίς τη δική μου συμμετοχή, χωρίς να λάβω υπόψη μου ότι για το πρόβλημα μου μπορεί να φταίει η γιαγιά μου, ας πούμε, ή το ότι βρήκα τον πατέρα μου κρεμασμένο*».

Σύμφωνα και με τους δύο προαναφερθέντες επαγγελματίες η συγκεκριμένη στάση των προσφύγων και των μεταναστών προκαλεί πολλές δυσκολίες στην ανάπτυξη της θεραπευτικής σχέσης και στην πορεία της θεραπευτικής διαδικασίας, γενικότερα. Τονίζουν, ωστόσο, ότι αυτές οι δυσκολίες μπορούν να ξεπεραστούν σε κάποιο βαθμό αν ο θεραπευτής προσπαθήσει εξ αρχής να διερευνήσει τις προσδοκίες του πελάτη από τη θεραπεία και να του δείξει το νόημα και τη σημασία που έχει η εμπλοκή του ίδιου σε μια θεραπευτική διαδικασία για την επίλυση των προβλημάτων του.

Η **γλώσσα** αποτελεί, σύμφωνα με όλους τους επαγγελματίες, την πιο σημαντική δυσκολία στη δημιουργία συμβουλευτικής ή θεραπευτικής σχέσης, αφού σε αυτή στηρίζεται η επικοινωνία και όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ένας θεραπευτής «αφού η γλώσσα είναι το εργαλείο μας». Οι περισσότεροι πρόσφυγες και μετανάστες μιλούν αγγλικά, ενώ λίγοι είναι αυτοί που γνωρίζουν ελληνικά. Και στις δύο περιπτώσεις, οι επαγγελματίες τονίζουν ότι επέρχονται προβλήματα στην επικοινωνία. Συγκεκριμένα αναφέρουν ότι από τη στιγμή που τα άτομα αναγκάζονται να μιλούν σε άλλη γλώσσα από την μητρική τους υπάρχουν διαφορές μεταξύ αυτού που λένε και αυτού που πραγματικά θέλουν να πουν ή αυτού που εννοούν. Επιπλέον, επειδή τις περισσότερες φορές δεν γνωρίζουν καλά αγγλικά ή ελληνικά, συμβαίνει να δίνουν διαφορετική ερμηνεία σε κάτι που τους λέει ο επαγγελματίας.

Οι τρόποι αντιμετώπισης αυτής της δυσκολίας από τους επαγγελματίες ποικίλουν. Κάποιοι αναφέρουν ότι περιορίζουν την παροχή των υπηρεσιών τους είτε μειώνοντας τον αριθμό των συνεδριών είτε παρέχοντας υπηρεσίες

μόνο όσον αφορά πρακτικά θέματα (π.χ. χορήγηση φαρμάκων, εύρεση εργασίας, παραπομπές σε νοσοκομεία). Άλλοι επαγγελματίες αναφέρουν ότι χρησιμοποιούν όσο το δυνατόν πιο απλή γλώσσα, επαναλαμβάνουν αυτό που θέλουν να πουν με διαφορετικές εκφράσεις ή εντάσσουν τα άτομα σε τάξεις ελληνικών. Οι περισσότεροι, πάντως, αναφέρουν ότι χρησιμοποιούν διερμηνείς από τις χώρες προέλευσης των μεταναστών. Παρόλο που οι διερμηνείς φαίνεται να διευκολύνουν σε κάποιο βαθμό την επικοινωνία, όλοι οι επαγγελματίες αναφέρουν ότι προκύπτουν άλλου τύπου προβλήματα.

Οι **διερμηνείς** που χρησιμοποιούνται αν και έχουν δεχτεί μια προετοιμασία από τους ίδιους τους επαγγελματίες σχετικά με το ποιος θα είναι ο ρόλος τους και πώς πρέπει να είναι η στάση τους, δεν έχουν μια προηγούμενη σχετική εκπαίδευση. Για το λόγο αυτό κυρίως, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ένας επαγγελματίας, οι διερμηνείς *«είναι ένας μπελάς ακόμα»*. Από τη μια πλευρά, θεωρείται ότι η παρουσία ενός τρίτου προσώπου δυσχεραίνει την αμεσότητα της επικοινωνίας μεταξύ του επαγγελματία και του πελάτη, με συνέπεια ο τελευταίος να μην μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα. Από την άλλη, οι διερμηνείς πολλές φορές παραφράζουν τις ερωτήσεις που κάνει ο επαγγελματίας ή παίρνουν την πρωτοβουλία να ρωτήσουν κάτι διαφορετικό, ενώ συχνά μεταφέρουν με διαφορετικό τρόπο τις απαντήσεις του πελάτη.

Οι περισσότεροι επαγγελματίες, ωστόσο, αναφέρουν ότι αυτές οι δυσκολίες μπορούν να ξεπεραστούν έως ένα βαθμό μέσα από την εξοικείωση και την εμπειρία των διερμηνέων με τη σχετική διαδικασία. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι εκτός από την απαραίτητη προετοιμασία των διερμηνέων, μία

επαγγελματίας τονίζει ότι για την επιλογή αυτών των ατόμων θα πρέπει να εξετάζεται αν υπάρχουν πιθανές συγκρούσεις μεταξύ των διερμηνέων και των πελατών λόγω διαφορετικών κομματικών προτιμήσεων ή λόγω του ότι ανήκουν σε διαφορετικές φυλές. Επίσης, ένας άλλος επαγγελματίας αναφέρει ότι και οι ίδιοι οι διερμηνείς χρειάζονται πολλές φορές στήριξη, λόγω του ότι επηρεάζονται από αυτά που ακούν κατά τη θεραπευτική διαδικασία. Συμπερασματικά, φαίνεται να υπάρχει μια αντίφαση μεταξύ των επαγγελματιών σχετικά με το αν τελικά οι διερμηνείς διευκολύνουν ή όχι τη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική διαδικασία.

Όλες οι παραπάνω πολιτισμικές διαφορές δημιουργούν, σύμφωνα με την κοινή άποψη των επαγγελματιών την **αίσθηση του «ξένου»** από την πλευρά των προσφύγων και των μεταναστών. Αναφέρεται, δηλαδή, ότι συχνά οι πρόσφυγες και οι μετανάστες διαμαρτύρονται για το ότι δεν μπορούν να γίνουν κατανοητοί από τους επαγγελματίες, όχι μόνο λόγω της γλώσσας αλλά κυρίως επειδή οι ειδικοί είναι Έλληνες και ζουν σε έναν διαφορετικό πολιτισμό.

Εκτός από την ύπαρξη των πολιτισμικών διαφορών, μία άλλη εξήγηση που δίνεται από τους επαγγελματίες σχετικά με αυτό το θέμα είναι ότι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες τους θεωρούν αρχικά ως εκπροσώπους κρατικών φορέων. Κατά συνέπεια μεταθέτουν σε αυτούς το θυμό που νιώθουν για τη γενικότερη αντιμετώπιση που έχουν στο ελληνικό κράτος ή επίσης φοβούνται να τους εμπιστευτούν λόγω προηγούμενων αρνητικών εμπειριών με κρατικούς φορείς στη χώρα τους. Μια τέτοια συμπεριφορά έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η μεταξύ τους απόσταση.

Αυτό που τονίζουν όλοι οι επαγγελματίες είναι ότι προσπαθούν κάθε φορά να κατανοήσουν τις υπάρχουσες πολιτισμικές διαφορές, να τις αποδεχτούν και να σεβαστούν την προσωπικότητα και τις κοινωνικές αξίες των πολιτισμικά διαφορετικών πελατών τους. Θεωρούν, επίσης, ότι η ενσωμάτωση καθίσταται δυνατή μόνο όταν υπάρχει αποδοχή και σεβασμός του διαφορετικού. Οι κύριοι τρόποι αντιμετώπισης των πολιτισμικών διαφορών που αναφέρονται από τους επαγγελματίες είναι οι εξής:

- ενημέρωση των ατόμων σχετικά με το κοινωνικό σύστημα της χώρας, τον τρόπο λειτουργίας των συγκεκριμένων υπηρεσιών και τις αρχές της συμβουλευτικής ή της θεραπευτικής διαδικασίας,
- αποδοχή της πολιτισμικής διαφοράς ως κάτι δεδομένο και φυσιολογικό, εκτός αν το ίδιο το άτομο τη βιώνει ως πρόβλημα,
- προσπάθεια οριοθέτησης, όταν κρίνεται απαραίτητο από τον επαγγελματία (π.χ. βαθμός ικανοποίησης των προσδοκιών των πελατών, συνέπεια του πελάτη στην ώρα του ραντεβού),
- ανεύρεση των κοινών στοιχείων μεταξύ του επαγγελματία και του πελάτη, τα οποία θεωρούνται ότι ενυπάρχουν σε όλους τους ανθρώπους. Όπως αναφέρουν σχετικά δύο επαγγελματίες: *«όσο είμαστε διαφορετικοί όλοι μεταξύ μας άλλο τόσο έχουμε και κάποια κοινά»*,
- διερεύνηση των συναισθημάτων που έχουν γενικά οι επαγγελματίες απέναντι στο «διαφορετικό» και στο «ξένο», καθώς και αυτών που προκαλούνται από την άμεση επαφή τους με πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα και από τις δυσκολίες της μεταξύ τους σχέσης.

Παρόλο που το σύνολο των επαγγελματιών αναφέρει ότι κάνει ενεργείς και συστηματικές προσπάθειες προκειμένου να ξεπεραστούν οι δυσκολίες που προκύπτουν από τις πολιτισμικές διαφορές, οι περισσότεροι δηλώνουν ότι συχνά νιώθουν ματαίωση και θυμό. Όπως αναφέρει σχετικά μία επαγγελματίας: *«Εμείς προσπαθούμε, είναι στη δουλειά μας, λέμε ψυχρά ότι είναι στη δουλειά μας. Πολλές φορές, όμως – δεν ξέρω αν σας το έχουν πει άλλοι συνάδελφοι – όταν δουλεύει κάποιος πολύ καιρό με αυτές τις ομάδες μπορεί να βγει και θυμός από την πλευρά του επαγγελματία, δεν είναι μόνο από την πλευρά του εξυπηρετούμενου. Υπάρχει κούραση και ματαίωση... Ναι, και υπάρχει και ο θυμός από την πλευρά του επαγγελματία και μπορεί να βγουν και κλισέ αχ, αυτοί οι Κούρδοι. Αμάν πια αυτοί οι Κούρδοι, αμάν πια αυτή η ομάδα. Όχι, υπάρχει η προσπάθεια. Από κει και πέρα βέβαια όταν αυτές οι διαφορές είναι τα εμπόδια στη δουλειά, ασυνείδητα μπορεί κανείς να πει γιατί δεν προσαρμόζονται».*

Συμπερασματικά, οι πολιτισμικές διαφορές προκαλούν ποικίλες δυσκολίες τόσο στους πρόσφυγες και τους μετανάστες οι οποίοι καλούνται να προσαρμοστούν έως κάποιο βαθμό σε ένα νέο περιβάλλον διατηρώντας ταυτόχρονα την πολιτιστική τους ταυτότητα, όσο και στους επαγγελματίες που εργάζονται με αυτές τις ομάδες και οι οποίοι καλούνται με τη σειρά τους να αποδεχτούν μια διαφορετική νοοτροπία, συμπεριφορά και στάση ζωής και να προσαρμοστούν και οι ίδιοι στις νέες απαιτήσεις που προκύπτουν από την πολιτισμική διαφορετικότητα. Οι τρόποι με τους οποίους οι ίδιοι οι επαγγελματίες θεωρούν ότι θα μπορούσαν να αντεπεξέλθουν καλύτερα σε αυτές τις απαιτήσεις παρουσιάζονται στην επόμενη ενότητα.

6.3. Τρόποι αντιμετώπισης προσφύγων και μεταναστών

Ο κύριος τύπος παρέμβασης σε πρόσφυγες και μετανάστες είναι η παροχή κατεύθυνσης προκειμένου τα άτομα να μπορέσουν να οργανώσουν κάπως τη ζωή τους και να θέσουν προτεραιότητες για την επίλυση των διαφόρων πρακτικών θεμάτων που αντιμετωπίζουν (π.χ. στέγη, εργασία, νομικά θέματα, εκμάθηση ελληνικών, ιατρικές εξετάσεις, επαγγελματική κατάρτιση). Η συγκεκριμένη παρέμβαση φαίνεται να απαντά στις ανάγκες αυτών των ατόμων, οι οποίες τις περισσότερες φορές αφορούν θέματα επιβίωσης. Όπως αναφέρει μία επαγγελματίας: *«Μέσα σε αυτό το χαμό, στο χάος της ζωής τους φυσικά χρειάζονται ψυχολογική υποστήριξη. Για μένα αυτό σημαίνει καταρχήν ένα orientation, δηλαδή να θέσουν προτεραιότητες. Θα πρέπει να μπουν στη σειρά, είναι πάρα πολύ μπερδεμένοι...Θέλουν μια βοήθεια σε αυτό. Την χρειάζονται και τη δέχονται επίσης»*.

Όπως διαφαίνεται από την παραπάνω άποψη και στο οποίο συμφωνούν οι περισσότεροι επαγγελματίες, στα πλαίσια της παροχής κατεύθυνσης εμπειρέχεται σε μεγάλο βαθμό και η **συμβουλευτική**. Παράλληλα, δηλαδή, με τη βοήθεια που παρέχεται στους πρόσφυγες και τους μετανάστες για την επίλυση των πρακτικών τους προβλημάτων, συχνά οι επαγγελματίες παρέχουν και υπηρεσίες συμβουλευτικής. Αυτό συμβαίνει είτε συμπληρωματικά όταν τα άτομα σε συνδυασμό με τα πρακτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν αναφέρουν και σχετικά συναισθήματα, είτε σε ένα δευτερεύον επίπεδο όταν τα άμεσα προβλήματα επιλύονται έως κάποιο βαθμό και έρχονται στην επιφάνεια άλλες, βαθύτερες προσωπικές ή διαπροσωπικές δυσκολίες.

Όλοι, ωστόσο, οι επαγγελματίες αναφέρουν ότι **η έκφραση ψυχολογικών δυσκολιών από τους ίδιους τους πρόσφυγες και τους μετανάστες γίνεται με έμμεσο τρόπο**. Όπως αναφέρει σχετικά ένας επαγγελματίας: *«Άμεσα δηλαδή να έρθει κάποιος να πει ότι εγώ θέλω τη βοήθεια ή ότι εγώ νιώθω αυτό ή νιώθω μια φοβία, νιώθω άγχος κ.ά., δεν εκφράζεται, δεν το θέτει»*. Επίσης, παρατηρείται το φαινόμενο τα ίδια τα άτομα να αποδίδουν αυτές τις δυσκολίες αποκλειστικά στα πρακτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να θεωρούν ότι αν αυτά τα προβλήματα εκλείψουν θα πάψουν να υπάρχουν και οι συναισθηματικές τους δυσκολίες.

Για τους λόγους αυτούς, το σύνολο των επαγγελματιών τονίζει ότι είναι απαραίτητο οι επαγγελματίες να βρίσκονται σε συνεχή εγρήγορση γιατί, όπως αναφέρεται *«μπορεί μια έκφραση σε μια συγκεκριμένη επαγγελματική δυσκολία να κρύβει πίσω πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες και να πρέπει να δουλετούν πολλά πράγματα»*. Επιπλέον, όμως, αναφέρεται ότι είναι απαραίτητο να δουλεύει κανείς συμβουλευτικά ή ακόμη και θεραπευτικά ξεκινώντας από τα πιο «ανώδυνα» πράγματα, τα «*πιο επιφανειακά*» για να μπορέσει να κερδίσει αρχικά την εμπιστοσύνη του ατόμου και έτσι να ασχοληθεί στη συνέχεια με τα συναισθήματά του και τις βαθύτερες ψυχολογικές δυσκολίες.

Στην περίπτωση που τα άτομα αντιμετωπίζουν σοβαρά ψυχολογικά ή ψυχιατρικά προβλήματα ή έχουν ένα βεβαρημένο ιστορικό (π.χ. θύματα βασανιστηρίων) **παραπέμπονται** συνήθως σε εξειδικευμένες υπηρεσίες οι οποίες απευθύνονται στον γενικό πληθυσμό ή σε δύο σχετικές υπηρεσίες που

απευθύνονται αποκλειστικά σε πρόσφυγες και μετανάστες, οι οποίες αποτελούν και τις μόνες εξειδικευμένες θεραπευτικές υπηρεσίες για αυτές τις ομάδες στην Αθήνα. Επίσης, σε σχέση με το θέμα των παραπομπών αξίζει να επισημανθεί η άποψη μίας επαγγελματία, σύμφωνα με την οποία υπάρχει η τάση να θεωρούνται ως ψυχοπαθολογία οι πολιτισμικές διαφορές, με συνέπεια πολλά άτομα που θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν από ψυχολόγο να παραπέμπονται σε ψυχιατρικές δομές ή σε ψυχιάτρους.

Αναφορικά με τη **συμβουλευτική ή τη θεραπευτική παρέμβαση σε πρόσφυγες και μετανάστες**, αυτή γίνεται κυρίως σε ατομικό επίπεδο, ενώ η ομαδική προσέγγιση ακολουθείται σε θέματα που αφορούν την επαγγελματική κατάρτιση των ατόμων αυτών ή τη δημιουργική τους απασχόληση. Η παρέμβαση στην οικογένεια δεν συνηθίζεται, παρά μόνο αν υπάρξει αντίστοιχο αίτημα από το ίδιο το άτομο.

Τα θεωρητικά μοντέλα που χρησιμοποιούνται από τους επαγγελματίες στη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική τους πρακτική ποικίλουν. Συγκεκριμένα αναφέρονται το γνωστικό, το λογικο-θυμικό, το συστημικό και το ψυχοδυναμικό μοντέλο. Το γεγονός ότι χρησιμοποιούνται ποικίλα θεωρητικά μοντέλα, υποδηλώνει ότι μεταξύ των επαγγελματιών δεν υπάρχει μία αποκλειστική θεωρητική προσέγγιση που να θεωρείται «ιδανική» για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, αλλά αντίθετα φαίνεται ότι τα κυρίαρχα μοντέλα μπορούν να εφαρμοστούν με κάποιες τροποποιήσεις και προσαρμογές στις ανάγκες του συγκεκριμένου πληθυσμού. Η χρήση διαφορετικών παραδοσιακών μοντέλων, όμως, πιθανόν να οφείλεται και στο

γεγονός ότι οι επαγγελματίες προτιμούν να εφαρμόζουν τις ήδη γνωστές σε αυτούς θεωρητικές προσεγγίσεις, στις οποίες έχουν εκπαιδευτεί κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, αντί να υιοθετήσουν ένα εναλλακτικό μοντέλο διαπολιτιστικής συμβουλευτικής ή ψυχοθεραπείας. Αναφορικά με το συγκεκριμένο θέμα, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι τρεις επαγγελματίες θεωρούν ότι το ψυχοδυναμικό μοντέλο δεν συνίσταται για αυτές τις συγκεκριμένες ομάδες, λόγω της έμφασης που δίνει στο παρελθόν του ατόμου και στις εσωτερικές συγκρούσεις και λόγω του μεγάλου χρονικού διαστήματος που απαιτείται για τη θεραπεία. Από τα παραπάνω, διαφαίνεται η ανάγκη για διενέργεια περαιτέρω έρευνας, η οποία θα μπορούσε να παράσχει συγκριτικά στοιχεία αναφορικά με την καταλληλότητα και την αποτελεσματικότητα των εφαρμοζόμενων θεωρητικών προσεγγίσεων στο συγκεκριμένο πληθυσμό.

Στο ερώτημα αν οι πρόσφυγες και μετανάστες έχουν **ανάγκη από ψυχολογική παρέμβαση** η απάντηση όλων των επαγγελματιών ήταν θετική. Ωστόσο, οι περισσότεροι επαγγελματίες τόνισαν ότι αυτή η παρέμβαση δεν θα πρέπει να λαμβάνει χώρα με τρόπο που να θεωρείται «υποχρεωτική». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία επαγγελματίας: *«Βλέπω την αναγκαιότητα δεν την αρνιέμαι, αλλά να μην παραγίνεται γιατί νομίζω ότι τους πνίγουν. Και άντε να δεις υποχρεωτικά ένα ψυχολόγο γιατί έχεις πρόβλημα. Αν ερχόντουσαν στο σπίτι μου και μου λέγανε ότι πρέπει οπωσδήποτε να δεις ψυχολόγο γιατί έχεις πρόβλημα, δεν θα τρελαινόμουν, δεν θα αρνιόμουν; Και απ' την άλλη λέμε ότι πάει όποιος θέλει στον ψυχολόγο, από μόνος του, κτλ. Η κοινωνική λειτουργός που είναι μονίμως εδώ γιατί έτσι πρέπει να είναι, αμείβεται για αυτό*

το πράγμα και περιμένει να πάει στο γραφείο της ένας-ένας να πει το πρόβλημά του και το τραύμα του. Δεν το ανακυκλώνει με αυτόν τον τρόπο; Λοιπόν, έχουν ανάγκη. Ας είναι όμως όταν το θέλουν εκείνοι και όποτε το θέλουν. Και ας είναι όπως είναι και για τον υπόλοιπο πληθυσμό. Στα συμβουλευτικά κέντρα, στις θεραπευτικές δομές που υπάρχουν, να μπορούν να απευθύνονται και εκείνοι όπως και ο κάθε πολίτης αυτής της χώρας».

Ένας άλλος επαγγελματίας αναφέρει την εξής άποψη σχετικά με το αν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες έχουν ιδιαίτερη ανάγκη από ψυχολογική υποστήριξη, συμβουλευτική ή θεραπεία: «Σίγουρα έχουν, αλλά όχι σε επίπεδο ότι κάθε πρόσφυγας που θα δεις σημαίνει ότι πρέπει να κάτσει κάτω και να τον αρχίσεις, να προσπαθήσεις να σκαλίσεις τα πράγματα με την πεποίθηση ότι τώρα εγώ κάνω κάτι σε σένα που κάποιος άλλος που δεν είναι πρόσφυγας δεν το χρειάζεται. Αν το κομμάτι της θεραπευτικής παρέμβασης το δεις ότι μπορεί να είναι και ένα κομμάτι σε μια πορεία ζωής ή ότι μια θεραπευτική παρέμβαση μπορεί να είναι το βήμα μιας διαφορετικής σχέσης που μπορεί να έχει μαζί σου, τότε αυτό είναι ένα κομμάτι που μπορεί να βγαίνει πολύ ανθρώπινα. Απλά, σαν ειδικός και με κάποιες γνώσεις που μπορείς να έχεις, μπορείς να εκμεταλλευτείς μέσα από μια ανθρώπινη επαφή τις δυνατότητες που έχεις σαν ειδικός. Έτσι, να τον κατευθύνεις με έναν τρόπο όμως που ο άλλος δεν το βιώνει ότι είναι δυσλειτουργικός, ότι είναι άρρωστος. Δηλαδή, χωρίς να δοθούν ταμπέλες και ρόλοι».

Όπως διαφαίνεται από τις δύο αυτές απόψεις, οι επαγγελματίες που ασχολούνται με πρόσφυγες και μετανάστες αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα

για παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής και θεραπείας σε αυτές τις ομάδες. Ωστόσο, τονίζουν ότι οι υπηρεσίες αυτές δεν θα πρέπει να παρέχονται με έναν «επιβεβλημένο» τρόπο στη βάση αυτής της γενικότερης αναγκαιότητας, αφού κάτι τέτοιο θα έπαιρνε τη μορφή ειδικής μεταχείρισης αυτών των ομάδων και θα επέτεινε τελικά τις κοινωνικές διακρίσεις εις βάρος τους.

Συναφές με το συγκεκριμένο αυτό θέμα είναι και **η ανάγκη ή μη για εξειδικευμένες υπηρεσίες συμβουλευτικής για πρόσφυγες και μετανάστες**. Η άποψη των επαγγελματιών για αυτό το θέμα είναι διφορούμενη. Από τη μια πλευρά, υποστηρίζεται ότι οι εξειδικευμένες δομές θα συνέβαλλαν στη συσσώρευση της σχετικής εμπειρίας και θα βοηθούσαν τα άτομα να νιώθουν ότι έχουν έναν δικό τους χώρο. Από την άλλη πλευρά, όμως, τονίζεται ότι οι εξειδικευμένες δομές θα οδηγούσαν τελικά σε «περιθωριοποίηση και σε γκετοποίηση» αυτών των ομάδων. Προκειμένου να βρεθεί μια ισορροπία μεταξύ των δύο αυτών καταστάσεων, το σύνολο των επαγγελματιών προτείνει ως ιδανική λύση – αλλά και ως υπαρκτή ανάγκη – την εξειδικευμένη εκπαίδευση των ειδικών που εργάζονται με πρόσφυγες και μετανάστες.

Συγκεκριμένα, **η εξειδικευμένη εκπαίδευση των επαγγελματιών** πιστεύεται ότι θα συνέβαλλε στην καταλληλότερη ανταπόκριση στις ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών και στον καλύτερο χειρισμό των πολιτισμικών διαφορών. Αναφορικά με τον τρόπο που θα μπορούσε να λάβει χώρα η εκπαίδευση αυτή, οι περισσότεροι επαγγελματίες υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να εισαχθούν ειδικά μαθήματα στις βασικές πανεπιστημιακές σπουδές

των κοινωνικών επιστημών, ενώ ορισμένοι θεωρούν ότι θα ήταν αρκετό αν πραγματοποιούνταν ειδικά επιμορφωτικά σεμινάρια ή μετεκπαιδεύσεις σε συνδυασμό με πρακτική άσκηση. Σύμφωνα με τους επαγγελματίες, το περιεχόμενο της εκπαίδευσης θα πρέπει να περιλαμβάνει ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για τα εξής θέματα:

- τις ιδιαίτερες ψυχοκοινωνικές ανάγκες αυτών των ομάδων,
- τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στις χώρες τους,
- τα κυρίαρχα στοιχεία του πολιτισμού τους και την επίδραση αυτών στην προσωπικότητα και τη συμπεριφορά τους,
- τον ρόλο των πολιτισμικών διαφορών στη συμβουλευτική διαδικασία και τους τρόπους με τους οποίους οι ειδικοί μπορούν να τις χειριστούν κατάλληλα τόσο σε προσωπικό επίπεδο όσο και σε σχέση με τους πελάτες τους.

Η εξειδικευμένη εκπαίδευση των ειδικών, ωστόσο, αποτελεί μία μόνο από τις **απαραίτητες προϋποθέσεις που θέτουν οι επαγγελματίες για την κατάλληλη αντιμετώπιση των προσφύγων και των μεταναστών.** Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι η παροχή κατεύθυνσης και συμβουλευτικής θα πρέπει κατά τα αρχικά στάδια παραμονής αυτών των ατόμων στην Ελλάδα να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι ενός ευρύτερου πλαισίου παροχής υπηρεσιών. Θα πρέπει, δηλαδή, να υπάγεται στη γενικότερη διαδικασία ενσωμάτωσης των προσφύγων και των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία και να λαμβάνει χώρα παράλληλα με την προσπάθεια αντιμετώπισης των πρακτικών τους ζητημάτων (π.χ. αναγνώριση ασύλου ή άδειας παραμονής,

στέγη, δυνατότητες για εύρεση εργασίας). Όπως αναφέρει σχετικά μία επαγγελματίας: *«Θα πρέπει να ξεκινάμε από την κάλυψη των βασικών τους αναγκών. Μόνο αυτό, όμως, δεν φτάνει με κανένα τρόπο. Πρέπει να λάβουμε υπόψη οπωσδήποτε τους ψυχολογικούς παράγοντες αναφορικά με τους πρόσφυγες, για την ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. Αν μείνουμε μόνο στην παροχή υλικών αγαθών ή στην εκμάθηση της γλώσσας, θα δημιουργούνται μικρά γκέτα προσφύγων».*

Το σύνολο των επαγγελματιών αναφέρει, επίσης, ότι για την καλύτερη αντιμετώπιση των προσφύγων και των μεταναστών απαιτείται η κάλυψη των εξής δύο προϋποθέσεων: α) της αύξησης και βελτίωσης των σχετικών δομών και των παρεχόμενων υπηρεσιών, και β) της δυνατότητας για ίση μεταχείριση.

Αναφορικά με το πρώτο, τονίζεται ότι τα υφιστάμενα προγράμματα για πρόσφυγες και μετανάστες έχουν πολλές ελλείψεις ιδιαίτερα όσον αφορά σε θέματα οργάνωσης και παροχής υπηρεσιών (π.χ. μακρόχρονες διαδικασίες αναγνώρισης ασύλου, ανεπαρκής αριθμός κέντρων φιλοξενίας). Ειδικότερα σε σχέση με το τι πρέπει να γίνει σε επίπεδο οργάνωσης, μία επαγγελματίας αναφέρει το εξής: *«θα πρέπει να είναι προγράμματα οργανωμένα, δομημένα, με αρχές, μεθοδολογία, στόχους, αξιολόγηση επιμέρους. Σήμερα τα πράγματα λειτουργούν μάλλον τυχαία».*

Αναφορικά με τη δυνατότητα για ίση μεταχείριση των προσφύγων και των μεταναστών, τονίζεται ότι τα άτομα αυτά θα πρέπει όχι μόνο να έχουν το δικαίωμα να απευθύνονται στις γενικές υπηρεσίες της χώρας όπως όλοι οι

άλλοι, αλλά γενικότερα να έχουν την ίδια αντιμετώπιση με αυτή που έχουν και οι γηγενείς. Όπως τονίζει μία επαγγελματίας: «Αν εγώ βρισκόμουν σε μια χώρα άλλη και έπρεπε να ενσωματωθώ σε αυτή τη χώρα, θα έπρεπε να χρησιμοποιήσω ότι μου δίνει αυτή η χώρα. Να έχω πρόσβαση σε οτιδήποτε προσφέρει αυτή η χώρα και για τους υπόλοιπους πολίτες της και να έχω μια αντιμετώπιση από τους πολίτες αυτή που πρέπει και αυτή που έχουν στους συντοπίτες τους... όπως όλοι ψάχνουμε να βρούμε δουλειά να το κάνουν και εκείνοι και να μην αρκούνται ένα μεροκάματο στις τόσες, γιατί νιώθουν περιθώριο... να μπαίνουν σε προγράμματα (επαγγελματικής κατάρτισης) κοινά μαζί με τους Έλληνες πτυχιούχους και να μάθουν κάτι μέσα στο ίδιο πρόγραμμα από κοινού. Να μην υπάρχει πια αυτό το στίγμα το κοινωνικό».

Συμπερασματικά, το σύνολο των επαγγελματιών φαίνεται να συμφωνεί στο ότι η αντιμετώπιση των προσφύγων και των μεταναστών σε θέματα συμβουλευτικής και θεραπείας, θα πρέπει να βασίζεται στην εξής άποψη, όπως τη διατύπωσε μία επαγγελματίας: «Έχουν άλλες ανάγκες, έχουν μια διαφοροποιημένη συμπεριφορά που έχει να κάνει με το ότι βρίσκονται πρόσφατα σε μια χώρα υποδοχής και δεν ξέρουν τι να το κάνουν αυτό. Αλλά σε γενικές γραμμές δεν είναι διαφορετικοί, άλλες ανάγκες έχουν οι άνθρωποι». Με άλλα λόγια, οι υπηρεσίες συμβουλευτικής θα πρέπει να παρέχονται στα άτομα αυτά με τέτοιο τρόπο ώστε να ανταποκρίνονται στις προσωπικές τους ανάγκες και να προάγουν την προσαρμογή και την ψυχοκοινωνική τους υγεία, ενώ παράλληλα δεν θα τα στιγματίζουν κοινωνικά ως «ειδικούς πληθυσμούς» ή ως «ευπαθείς ομάδες» που χρειάζονται ψυχολογική υποστήριξη και «προστασία» περισσότερο από όλους τους άλλους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να μελετηθούν οι βασικές ανάγκες και τα κύρια πολιτισμικά χαρακτηριστικά των προσφύγων και των μεταναστών υπό το πρίσμα της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας. Το βασικό ερώτημα που τέθηκε ήταν κατά πόσο οι θεωρητικές και πρακτικές αρχές της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας είναι απαραίτητο και μπορούν να εφαρμοστούν στο συγκεκριμένο πλαίσιο της χώρας, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα, τα ιδιαίτερα πολιτιστικά τους στοιχεία και την επίδραση των πολιτισμικών διαφορών στη συμβουλευτική και τη θεραπευτική διαδικασία.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία που παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία, οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών είναι πολυδιάστατες και αφορούν τόσο στις προηγούμενες, αρνητικές και πολλές φορές τραυματικές, εμπειρίες τους στις χώρες καταγωγής τους, όσο και στις ποικίλες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στις χώρες προσέλευσης. Όπως προέκυψε από την παρούσα μελέτη, οι ανάγκες, τα συναισθήματα και τα ψυχοκοινωνικά προβλήματα που αναφέρονται στη βιβλιογραφία σχετικά με τις συγκεκριμένες ομάδες είναι κοινά με αυτά που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, τα κίνητρα μετανάστευσης, οι προσδοκίες που τρέφουν για τη χώρα υποδοχής και το γεγονός ότι πρέπει να

κάνουν μια καινούργια αρχή σε όλα τα επίπεδα βιώνοντας παράλληλα τις απώλειες του μέχρι πρόσφατα υποστηρικτικού τους περιβάλλοντος και της κοινωνικής τους ταυτότητας, φαίνεται να αποτελούν παράγοντες που δυσχεραίνουν την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των προσφύγων και των μεταναστών γενικότερα, ανεξάρτητα από το ποιες είναι οι χώρες προέλευσης και υποδοχής τους.

Ωστόσο, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες που βρίσκονται στην Ελλάδα φαίνεται να παρουσιάζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες όσον αφορά τις ψυχοκοινωνικές τους ανάγκες. Αρχικά, στις περισσότερες περιπτώσεις των προσφύγων, η Ελλάδα δεν αποτελεί σταθμό αλλά πέρασμα προς άλλες χώρες της Ευρώπης. Η παραμονή τους στη χώρα είναι κατά συνέπεια «αναγκαστική» στα πλαίσια της εφαρμογής της Συνθήκης Σένγκεν. Το γεγονός αυτό δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την προσαρμογή τους και δημιουργεί ένα έντονο συναίσθημα άρνησης να αποδεχτούν την πραγματικότητα, καθώς και υψηλές απαιτήσεις από τους φορείς παροχής υπηρεσιών. Κατά συνέπεια, η κινητοποίηση των προσφύγων που ζουν στην Ελλάδα προκειμένου να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον φαίνεται να απαιτεί περισσότερο χρόνο και προσπάθεια από την πλευρά των επαγγελματιών, σε σύγκριση με τις σχετικές αναφορές στη βιβλιογραφία (Bemak, 1989. Marlin, 1992). Αντίθετα, το γεγονός αυτό δεν ισχύει με τους μετανάστες οι οποίοι επιλέγουν συνειδητά την Ελλάδα ως τόπο εργασίας. Οι υπάρχουσες αυτές διαφορές μεταξύ προσφύγων και μεταναστών φαίνεται να απαιτούν και την παροχή διαφορετικού τύπου υπηρεσιών στις δύο αυτές ομάδες, γεγονός ωστόσο που χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση.

Μία άλλη ιδιαιτερότητα που προκύπτει αναφορικά με τις ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών στην Ελλάδα, είναι ότι δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί ένα επαρκές και καλά οργανωμένο δίκτυο παροχής ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών στη χώρα, το οποίο θα μπορούσε να βοηθήσει κατάλληλα όσους μεταναστεύουν τουλάχιστον κατά τα αρχικά στάδια της παραμονής τους. Οι επαγγελματίες που συμμετείχαν στην έρευνα περιγράφουν αυτή την κατάσταση αναφέροντας ότι *«τα πράγματα είναι μάλλον τυχαία», «υπάρχει ένα χάος», «οι άνθρωποι είναι σκορπισμένοι, πηγαίνουν από οργάνωση σε οργάνωση και ζητάνε τα δικαιώματά τους»*. Αναφέρονται, επίσης, μεγάλες καθυστερήσεις στη διαδικασία αναγνώρισης ασύλου ή άδειας παραμονής, ανεπαρκείς δομές φιλοξενίας και έλλειψη στην παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών στα πλαίσια της ευρύτερης παροχής βοήθειας για την επίλυση πρακτικών ζητημάτων.

Η υφιστάμενη αυτή κατάσταση φαίνεται να οφείλεται και στη γεωγραφική θέση της Ελλάδας, η οποία σε σύντομο χρονικό διάστημα δέχτηκε ένα μεγάλο αριθμό μεταναστών και προσφύγων χωρίς παράλληλα να είναι έτοιμη να ανταποκριθεί έγκαιρα και επαρκώς στις ποικίλες ανάγκες που προέκυπταν από τις νέες αυτές συνθήκες. Οι ελλείψεις αυτές σε επίπεδο παροχής υπηρεσιών και ο αποσπασματικός χαρακτήρας των υφιστάμενων προγραμμάτων στήριξης αυτών των ομάδων, εντείνουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν πρόσφυγες και μετανάστες κατά την προσαρμογή τους στην Ελλάδα, αυξάνουν τα αρνητικά τους συναισθήματα απέναντι στη χώρα και δυσχεραίνουν την ενσωμάτωσή τους στο νέο κοινωνικό περιβάλλον.

Αναφορικά με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των προσφύγων και των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα, από την εμπειρική μελέτη προκύπτει ότι η συμπεριφορά των ατόμων αυτών καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την επίδραση του πολιτισμού τους στις χώρες καταγωγής. Τα κύρια πολιτισμικά γνωρίσματα που αναφέρονται για τα συγκεκριμένα άτομα βρίσκονται σε συμφωνία με αυτά που περιγράφονται από τους θεωρητικούς που έχουν ασχοληθεί με το θέμα των πολιτισμικών διαφορών (Hall, 1959, 1966, 1976a, 1983. Hofstede, 1980, 1983, 1986, 1992. Laungani, 1999). Συγκεκριμένα, τα βασικά πολιτισμικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους πρόσφυγες και τους μετανάστες στην Ελλάδα αφορούν στην έμφαση που δίνεται στη συλλογικότητα και στον ρόλο της κρατικής αρχής και της ομάδας γενικότερα, στον ιεραρχικά ανώτερο ρόλο του άνδρα μέσα στην οικογένεια και στην κοινωνία, στη σημασία της θρησκείας και τη μοίρας, και στην διαφορετική αντίληψη του χρόνου.

Επιπλέον, τονίζεται ότι το βασικό αίτημα των προσφύγων και των μεταναστών από τη συμβουλευτική ή τη θεραπευτική διαδικασία είναι η συγκεκριμένη και άμεση κατεύθυνση από τον ειδικό για την επίλυση των πρακτικών κυρίως δυσκολιών τους. Η συγκεκριμένη ανάγκη αυτών των ατόμων για κατευθυντική προσέγγιση στα πλαίσια της συμβουλευτικής, προκαλεί πολλές δυσκολίες στους επαγγελματίες, οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί από τις σχολές τους σε έναν μη-κατευθυντικό τρόπο παρέμβασης. Ωστόσο, η συγκεκριμένη δυσκολία αναφέρεται εκτεταμένα και στη σχετική βιβλιογραφία ως τυπικό χαρακτηριστικό της θεραπευτικής δουλειάς με άτομα που ανήκουν σε πολιτισμικές μειονότητες (Laungani, 1997. Triandis, 1985. Triseliotis, 1986).

Όπως προκύπτει από τα εμπειρικά δεδομένα, η γλώσσα αποτελεί τη μεγαλύτερη δυσκολία που προκύπτει από τις πολιτισμικές διαφορές στη δημιουργία συμβουλευτικής ή θεραπευτικής σχέσης. Το γεγονός αυτό αναφέρουν και πολλοί συγγραφείς (Karseras & Hopkins, 1987. Lago & Thompson, 1997. Ley, 1983. Roach, 1999). Ωστόσο, ενώ σε άλλες χώρες το πρόβλημα της γλώσσας αντιμετωπίζεται έως ένα βαθμό με τη χρήση διερμηνέων, στην Ελλάδα αφενός οι διερμηνείς δεν χρησιμοποιούνται εκτεταμένα και αφετέρου δεν έχουν την απαραίτητη εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται επιπρόσθετα προβλήματα. Η κατάλληλη εκπαίδευση των διερμηνέων σε βασικά θέματα συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας θα διευκόλυνε σε μεγάλο βαθμό το έργο των επαγγελματιών. Επίσης, η παροχή περισσότερων δυνατοτήτων για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, ιδιαίτερα σε ενήλικες πρόσφυγες και μετανάστες, φαίνεται να αποτελεί αναγκαιότητα.

Η υφιστάμενες πολιτισμικές διαφορές δημιουργούν στους πρόσφυγες και τους μετανάστες το συναίσθημα ότι δεν μπορούν να γίνουν κατανοητοί από τους Έλληνες επαγγελματίες, ενώ οι τελευταίοι συχνά νιώθουν ματαίωση και θυμό από τις δυσκολίες που προκαλεί η πολιτισμική διαφορετικότητα. Στα πλαίσια αυτά, η βασική ανάγκη που εκφράζεται από τους επαγγελματίες είναι η παροχή εξειδικευμένης εκπαίδευσης σε θέματα διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και θεραπείας, η οποία πιστεύεται ότι θα συνέβαλλε στην καταλληλότερη ανταπόκριση στις ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών και στον καλύτερο χειρισμό των πολιτισμικών διαφορών.

Παράλληλα με την ανάγκη για εξειδικευμένη εκπαίδευση, τονίζεται και η αναγκαιότητα για οργανωμένα προγράμματα ψυχολογικής υποστήριξης, κατεύθυνσης και συμβουλευτικής προσφύγων και μεταναστών κατά τα αρχικά στάδια παραμονής τους στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας, η ενσωμάτωση αυτών των ομάδων στη χώρα είναι δυνατή μόνο αν σε συνδυασμό με την κατάλληλη αντιμετώπιση των πρακτικών τους προβλημάτων, λαμβάνεται μέριμνα και για τους ψυχολογικούς παράγοντες που επιδρούν στη διαδικασία της ψυχοκοινωνικής τους προσαρμογής. Η καλή γνώση και πρακτική της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας αναμένεται να ενδυναμώσει τις προσπάθειες των επαγγελματιών για κατανόηση των πολιτισμικών διαφορών και να εμπλουτίσει το έργο τους με νέες θεωρητικές μεθόδους και με κατάλληλες πρακτικές αντιμετώπισης των ιδιαίτερων αναγκών αυτών των ομάδων.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα, η εφαρμογή των θεωρητικών και πρακτικών αρχών της διαπολιτιστικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας στην Ελλάδα φαίνεται πως είναι απαραίτητη. Παράλληλα η εφαρμογή της στο συγκεκριμένο πλαίσιο της χώρας φαίνεται να καθίσταται δυνατή, αφού τόσο οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των προσφύγων και των μεταναστών όσο και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες στη σχέση τους με αυτές τις ομάδες έχουν πολλά κοινά με τα θέματα που εξετάζει και επεξεργάζεται η διαπολιτιστική συμβουλευτική.

Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη μελέτη αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια διερεύνησης της υπάρχουσας κατάστασης στην Ελλάδα και των

γενικών αναγκών που διαφαίνονται στο χώρο της συμβουλευτικής και θεραπευτικής αντιμετώπισης των προσφύγων και των μεταναστών. Στα πλαίσια αυτά, και επειδή τα ερωτήματα που τέθηκαν δεν ήταν μόνο θεωρητικά αλλά αφορούσαν κυρίως την κλινική πρακτική, είναι σημαντικό να διεξαχθεί περαιτέρω συστηματική μελέτη του υπό διερεύνηση θέματος.

Συγκεκριμένα, η παρούσα μελέτη θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για μια ευρύτερης κλίμακας έρευνα σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα επαγγελματιών που ασχολούνται με πρόσφυγες και μετανάστες. Εκτός από τις απόψεις των ειδικών αναφορικά με τις ανάγκες των συγκεκριμένων ομάδων σε θέματα συμβουλευτικής και θεραπείας, θα μπορούσαν επίσης να διερευνηθούν οι γενικότερες αντιλήψεις και οι στάσεις τους απέναντι στις πολιτισμικά μειονοτικές ομάδες.

Μια άλλη προσέγγιση του υπό διερεύνηση θέματος θα μπορούσε να είναι η συγκριτική μελέτη μεταξύ των μεταναστών που βρίσκονται κατά τα αρχικά στάδια παραμονής τους στην Ελλάδα και αυτών που ζουν για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα στη χώρα και οι οποίοι έχουν ήδη ενταχθεί έως κάποιο βαθμό στην ελληνική κοινωνία. Τέλος, ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον θα ενείχε η διερεύνηση των απόψεων που έχουν οι ίδιοι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες αναφορικά με τις ψυχοκοινωνικές τους ανάγκες, τις πολιτισμικές διαφορές καθώς και με θέματα συμβουλευτικής και παροχής ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών, γενικότερα. Μια τέτοια διερεύνηση θα επέτρεπε τη δημιουργία μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας για τις ανάγκες των ομάδων αυτών και κατά συνέπεια θα οδηγούσε σε έναν καταλληλότερο τρόπο αντιμετώπισής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alladin, W. (1999), "Models of counselling and psychotherapy for a multiethnic society", εις S. Palmer & P. Laungani (Eds.) *Counselling in a multicultural society*, Sage, London.
- Argyle, M. (Ed.) (1981), *Social Skills and Health*, Methuen, London.
- Association for Multicultural Counseling and Development (1994), *A definition of multicultural counseling*. Paper presented at the national convention of the American Counseling Association, Minneapolis.
- Bagley, C. (1991), "Mental Illness in immigrant minorities in London", *Journal of Biological Science*, Vol. 3, pp.449-459.
- Bebbington P.E., Hurry, J. & Tennant, C. (1981), "Psychiatric disorder in selected immigrant groups in Camberwell", *Social Psychiatry*, Vol. 16, pp.43-51.
- Beck, A. (1976), *Cognitive therapy and emotional disorders*, New American Library, New York.
- Bemak, F. (1989), "Cross-cultural family therapy with Southeast Asian refugees", *Journal of Strategic and Systemic Therapies*, Vol. 8, pp.22-27.
- Bemak, F., Chung, R.C.Y., Bornemann, T.H. (1996), "Counseling and Psychotherapy with refugees", εις P.B., Pedersen, J.G., Draguns, W.J., Lonner, J.E., Trimble (Eds.) *Counseling Across Cultures* (4th Ed.), Sage, San Francisco.
- Bergman, J. (1979), "Counselling skills used by black and white male and female counsellors", *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 26, pp.81-84.
- Bernal, M.E. & Badilla, A.M. (1982), "Status of minority curricula and training in clinical psychology", *American Psychologist*, Vol. 37, pp.780-787.
- Berry, J.W. (1986), "The acculturation process and refugee behavior", εις C.L. Williams & J. Wesrmeyer (Eds.), *Refugee mental health in resettlement countries*, DC: Hemisphere, Washington.
- Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Segall, M.H. & Dasen, P.R. (1992), *Cross-cultural Psychology*, Cambridge University Press, New York.
- British Association for Counselling (1996), *Code of Ethics and Practice for Counsellors*, Επανάκδοση, BAC, Rugby.
- Brown, G. (1982), "Issues in the resettlement of Indochinese refugees", *Social Casework*, Vol. 63, pp.155-159.
- Bor, R., Legg, C., & Scher, I. (1996), "The systems paradigm", εις R. Woolfe &

W. Dryden (Eds.), *Handbook of Counselling Psychology*, Sage, London.

Casas et al. (1986), "An ethical indictment of counseling research and training: the cross-cultural perspective", *Journal of Counseling and Development*, Vol. 64, pp. 347-349.

Cheng C.H.K. (1996), "Towards a culturally relevant model of self-concept for the Hong Kong Chinese", εις J. Pandey, D. Sinha & D.P.S. Bhawuk (Eds.), *Asian Contributions to Cross-Cultural Psychology*, Sage, New Delhi.

Chung, R.C.Y., & Okazaki, S. (1991), "Counseling Americans of Southeast Asian descent: The impact of the refugee experience", εις C.C. Lee & B.L. Richardson (Eds.), *Multicultural issues in counseling: New approaches to diversity*, VA: American Association for Counseling and Development, Alexandria.

Corey, G. (1991), *Theory and practice of counseling and psychotherapy*, CA: Brooks/Cole, Pacific Grove.

D' Ardenne, P. & Mahtani, A. (1999), *Transcultural Counselling in Action*, Sage, London.

Dean, G., Walsh, D., Downing, H. & Shelley, E. (1981), "First admissions of native-born and immigrants to psychiatric hospitals in South East England, 1976", *British Journal of Psychiatry*, Vol. 139, pp.506-512.

Diamand, J.J. (1992), "Psychologicke Problemy emigrace», *CS Psychology*, Vol. 5.

Douzenis, A., Tsaklakidou D. & Kokkoris, C. (1997), "Greek Methadone Programme and Minorities", εις *T3 Semmer University: Responding to Drug Use within Black Migrant and other Minority Communities*, 23-26 June 1997, Bristol.

Draguns, J.G. (1981), "Counseling across cultures: common themes and distinct approaches", εις P.B. Pedersen, J.G. Draguns, W.J. Lonner, J.E. Trimble (Eds.) *Counseling Across Cultures* (rev. ed.), University of Hawaii Press, Honolulu.

Draguns, J.G. (1995), "Cultural influences upon psychopathology: Clinical and practical implications", *Journal of Social Distress and the Homeless*, Vol. 4, pp.83-113.

Draguns, J.G. (1996), "Humanly universal and culturally distinctive", εις P.B. Pedersen, J.G. Draguns, W.J. Lonner, J.E. Trimble (eds.) *Counseling Across Cultures* (4th ed.), CA: Sage, San Francisco.

Eleftheriadou, Z. (1994), *Transcultural Counselling*, Central Book Publishing Ltd, London.

- Eleftheriadou, Z. (1999), "Assessing the counselling needs of the ethnic minorities in Britain", εις S. Palmer & P. Laungani (Eds.) *Counselling in a multicultural society*, Sage, London.
- Exum, H.A. & Lau, G.Y. (1988), "Counseling style preference of Chinese college students", *Journal of Multicultural Counseling and Development*, Vol. 16, pp.84-92.
- Feltham, C. & Dryden, W. (1993), *Dictionary of Counselling*, Whurr, London.
- Feltham, C. (1995), *What is Counselling?*, Sage, London.
- Gulerce, A. (1996), "A family structure assessment device for Turkey", εις J. Pandey, D. Sinha & D.P.S. Bhawuk (Eds.), *Asian Contributions to Cross-Cultural Psychology*, Sage, New Delhi.
- Herskovits, M.J. (1948), *Man and his works*, Knopf, New York.
- Hiegel, J.P. (1994), "Use of indigenous concepts and healers in the care of refugees: Some experiences from the Thai border camps", εις A.J. Marsela, T. Bornemann, S. Ekblom & J. Orley (Eds.), *Amidst peril and pain: The mental health and well-being of the world's refugees*, DC: American Psychological Association, Washington.
- Hillmann, J., Ventura, M. (1992), *We've had 100 years of psychotherapy and the world is getting worse*, Harper, San Francisco.
- Hofstede, G. (1980), *Culture's consequences: International differences in work-related values*, Sage, London.
- Hofstede, G. (1983), "Dimensions of national culture in fifty cultures and three regions", εις J.B. Derogowski, S. Dziurawiec, & R.C. Annis (Eds.), *Expiscations in cross-cultural psychology*, Swets & Zeilinger, The Netherlands.
- Hofstede, G. (1986), "Cultural differences in teaching and learning", *International Journal of Intercultural Relations*, Vol.10, pp.301-320.
- Hofstede, G. (1992), *Cultures and organizations: Software of the mind*, McGraw-Hill, London.
- Huang, L.N. (1989), "Southeast Asian refugee children and adolescents", εις J.T. Gibbs & L.N. Huang (Eds.), *Children of color: Psychological interventions with minority children*, Jossey-Bass, San Francisco.
- Ibrahim, F.A. & Arredondo, P.M. (1986), "Ethical standards for cross-cultural counseling: counselor preparation, practice, assessment and research", *Journal of Counseling and Development*, Vol. 64, pp. 349-352.

- Ishiyama, F. (1986), "Morita therapy", *Psychotherapy*, Vol. 23, pp.375-380.
- Ivey, A., Ivey, M. B., & Simek-Morgan, L. (1993), *Counseling and psychotherapy: A multi-cultural perspective*, Allyn & Bacon, Boston.
- Jahoba, G. (1970), "A cross-cultural perspective in psychology", *The Advancement of Science*, Vol. 27 (31), pp.57-70.
- Jewel, P. (1994), "Multicultural counseling research: an evaluation with proposals for future research", *Counselling Psychology Review*, Vol. 9 (2), pp. 17-34.
- Karasu, T. et al. (1984), *The Psychological Therapies*, DC: American Psychiatric Press, Washington.
- Kaseras, P. & Hopkins, E. (1987), *British Asians Health in the Community*, Wiley, Chichester.
- Katz, J. H. (1985), "The Sociopolitical Nature of Counselling", *The Counselling Psychologist*, Vol. 13 (4), pp.615-624.
- Κεραμάρη, Ι. και Κεραμάρη-Μπλάχοβα, Ε. (2000), «Διαπολιτισμικές διαφορές, Ψυχική Υγεία και μετανάστες», *Τετράδια Ψυχιατρικής*, No. 69, σελ. 32-39.
- Kiesler, D. (1966), "Some myths of psychotherapy research and the search for a paradigm", *Psychological Bulletin*, Vol. 65, pp.110-136.
- Kim, U. (1997), "Asian collectivism: an indigenous perspective", εις H.S.R. Kao & D. Sinha (Eds.), *Asian Perspectives on Psychology*, Sage, New Delhi.
- Krantz, D.S., Grunberg, N.A., & Baum, A. (1985), "Health Psychology", *Annual Review of Psychology*, Vol. 36, pp. 346- 383.
- Κυριαζή, Ν. (1998), «Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών», *Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις*, Αθήνα.
- Lago, C.O. (1994), "Therapy for a masturbatory society: the need for connectedness", *Counselling*, Vol. 5 (2), pp. 120-124.
- Lago, C.O. & Thompson, J. (1997), *Race, Culture and Counselling*, Open University Press, Philadelphia.
- Lago, C.O. & Thompson, J. (1997), "Counselling and race", εις S. Palmer & G. McMahon (Eds.) *Handbook of Counselling* (2nd Ed.), Routledge, London.
- Laungani, P. (1995), "Stress in Eastern and Western Cultures", εις J. Brebner, E. Greenglass, P. Laungani & A. O'Roark (Eds.), *Stress and Emotion*, DC: Taylor & Francis, Washington.
- Laungani, P. (1997), "Cross-cultural investigations of stress, anger, and coronary heart disease", εις *Rage and Stress*, Proceedings of the National

1996 Conference of the International Stress Management Association, ISMA Publications, London.

Laungani, P. (1999), "Culture and identity: Implications for counselling", εις S. Palmer και P. Laungani (Eds.) *Counselling in a multicultural society*, Sage, London.

Lazarus, A.A. (1989), *The Parctice of Multimodal Therapy*, MD: The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Ley, P. (1983), "Patients' understanding and recall in clinical communication failure", εις D. Pendleton & J. Hasler (Eds.) *Doctor-Patient Communication*, Academic Press, London.

Luborsky, L., Singer, B., & Luborsky, L. (1975), "Comparative studies of psychotherapies: is it true that everyone has won and all must have prozes?", *Archives Of General Psychiatry*, Vol. 32, pp.995-1008.

Mahler, A.R. (1996), "Discovery-Oriented Research on How to Do Psychotherapy", εις W. Dryden (Ed.) *Research in Counselling and Psychotherapy: Practical Applications*, Sage, London.

Μαλικιώση-Λοϊζου, Μ. (1994), *Συμβουλευτική Ψυχολογία* (2^η έκδοση), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Malinowski, B. (1927), *Sex and repression in savage society*, Humanities Press, London.

Marin, G. & Triandis, H.C. (1985), "Allocentrism as an important characteristic of the behavior of Latin Americans and Hispanics", εις R. Diaz-Guerrero (Ed.), *Cross-Cultural and national studies of social psychology*, North Holland, Amsterdam.

Marlin, O. (1992), "Emigration: a psychoanalytic perspective", *CS.Psychologie*, Vol. 36.

Meichenbaum, D. (1979), *Cognitive-behavioral modification*, Plenum, New York.

Murphy, H.B.M. (1977), "Migration, culture and mental health", *Psychol. Med.*, Vol. 7.

Oberg, K. (1958), *Culture shock and the problem of adjustment to new cultural environments*, DC: U.S. Department of State, Foreign Service Institute, Washington.

Okum, B. (1990), *Seeking connections in psychotherapy*, Jossey-Bass, San Francisco.

Palmer, S. (1999), "Developing an individual counselling programme: A

multimodal perspective", εις S. Palmer & P. Laungani, *Counselling in a multicultural society*, Sage, London.

Palmer, S. & Laungani, P. (1999), *Counselling in a multicultural society*, Sage, London.

Παρασκευόπουλος, Ι. (1988), *Κλινική Ψυχολογία: Διάγνωση, πρόληψη και θεραπεία των ψυχικών διαταραχών*, Αθήνα.

Patterson, C.H. (1978), Cross-cultural or intercultural counseling, *Hacettepe University Bulletin of Social Sciences*, Vol. 1, pp.119-134.

Paul, G.L. (1967), "Strategy of outcome research in psychotherapy", *Journal of Consulting Psychology*, Vol. 331, pp. 109-118.

Pedersen, P.B. (Ed.) (1985), *Handbook of Cross-Cultural Counselling and Psychotherapy*, Praeger, New York.

Pedersen, P.B. (1991), "Introduction to the special issue on multiculturalism as a fourth force in counselling", *Journal of Counseling and Development*, Vol.70, pp. 4.

Pedersen, P.B. (1991), "Multiculturalism as a generic approach to counseling", *Journal of Counseling and Development*, Vol.70, pp. 6-12.

Pedersen, P. (1996), "Recent trends in cross-cultural theories", εις S. Sharples (Ed.), *Changing Cultures: Developments in Cross-Cultural Theory and Practice*, UKCOSA.

Pedersen, P.B., Draguns, J.G., Lonner, W.J., Trimble, J.E. (Eds.) (1996), *Counseling Across Cultures* (4th Ed.), Sage, San Francisco.

Ponterotto, J.G. (1987), "Counseling Mexican Americans: a multimodal approach", *Journal of Counseling and Development*, Vol. 65 (6), pp. 308-312.

Rawson, D., Whitehead, G., Luthra, M. (1999), "The challenges of counselling in a multicultural society", εις S. Palmer & P. Laungani (Eds.) *Counselling in a multicultural society*, Sage, London.

Ridley, C. R. (1995), *Overcoming Unintentional Racism in Counseling and Therapy: a Practitioner's Guide to Intentional Intervention*, CA: Sage, Thousand Oaks.

Roach, F. (1999), "Culture, Counselling and Racial Issues", εις S. Palmer & P. Laungani (Eds.) *Counselling in a multicultural society*, Sage, London.

Rolland, A. (1988), *In Search of Self in India and Japan*, NJ: Princeton University Press, Princeton.

Smith, E.J. (1982), "Counseling psychology in the market place: the status of

ethnic minorities", *The Counseling Psychologist*, Vol. 10, pp. 61-67.

Smith, M.L., Glass, G., & Miller, T. (1980), *The Benefits of Psychotherapy*, MD: The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Smither, R. (1982), "Human migration and the acculturation of minorities", *Human Relations*, Vol. 35, pp.57-68.

Stein, B.N. (1986), "The experience of being a refugee: Insights from the research literature", εις C.L. Williams & J. Westmeyer (Eds.), *Refugge mental health in resettlement countries*, DC: Hemisphere, Washington.

Sue et al. (1982), "Position paper: cross-cultural counseling competencies", *The Counseling Psychologist*, Vol. 10, pp. 45-52.

Sue, D.W. & Sue, D. (1990), *Counseling the Culturally Different: Theory and Practice* (2nd Ed.), Wiley, New York.

Sue, D.W., Arrendondo, P., McDavis, R.J. (1992), Multicultural counselling competencies and standards: a call to the profession, *Journal of Counselling and Development*, Vol. 70, pp.77-486.

Szapocznik, J. & Kurtines, W. (1980), "Acculturation, biculturalism and adjustment among Cubal-Americans", εις A.M. Padilla (Ed.), *Recent advances in acculturation research: Theory, models, and some new findings*, CO: Westview, Boulder.

Tayabas, T. & Pok, T. (1983), "The arrival of the Southeast Asian refugees in America: An overview", εις Asian American Community Mental Health Training Center (Ed.), *Bridging cultures: Southeast Asian refugees in America*, Asian American Community Mental Health Training Center, Los Angeles.

Tien, J.L. & Johnson, H.L. (1994), "Black mental health client's preference for therapists: a look at an old issue", *International Journal of Social Psychiatry*, Vol. 31, pp.258-266.

Tobin, J.J. & Friedman, J. (1983), "Spirits, shamans and nightmare death: Survivor stress in Hmong refugee", *Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 53, 439-448.

Triandis, H.C. (1980) "Introduction" in H.C. Triandis & J.W. Berry (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 2, MA: Allyn & Bacon, Boston.

Triandis, H. (1985), "Some major dimensions of Cultural Variation in Client Populations", εις P. Pedersen (Ed.) *Handbook of Cross-cultural Counseling and Therapy*, Greenwood Press, Westport.

Triandis, H.C. et al. (1986), "The measurement of the ethic aspects of

individualism and collectivism across cultures", *Australian Journal of Psychology*, Vol. 28, pp. 257-267.

Triandis, H.C., Brislin, R. & Hui, C.H. (1988), "Cross-cultural training across the individualism-collectivism divide", *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 12, pp. 269-289.

Triandis, H.C. (1994), *Culture and Social Behaviour*, McGraw-Hill, New York.

Triseliotis, J. (1986), "Transcultural Social Work", εις J. Cox (Ed.) *Transcultural Psychiatry*, Croom Helm, London.

Van Deuzen-Smith, E. (1988), *Existential Counselling in Practice*, Sage, London.

Wong-Reiger, D. & Quintana, D. (1987), "Comparative acculturation of Southeast Asian and Hispanic immigrants and sojourners", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 18, pp.345-362.

World Health Organization (1992), *Refugge mental health: Draft Manual for field testing*, World Health Organization, Geneva.

Yang, K.S. (1997), "Theories and research in Chinese personality: an indigenous approach", εις H.S.R. Kao & D. Sinha (Eds.), *Asian Perspectives on Psychology*, Sage, New Delhi.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 1^η

Όσοι έρχονται εδώ είναι όλοι τους πρόσφυγες και από ποιες χώρες προέρχονται συνήθως;

Είναι είτε πρόσφυγες είτε de facto πρόσφυγες ή ακόμη και μετανάστες, Πακιστανοί κυρίως. Οι πρόσφυγες προέρχονται κυρίως από την Αφρική και την Ασία. Η πλειοψηφία είναι Κούρδοι, από το Ιράκ ή την Τουρκία. Άλλες χώρες προέλευσης είναι το Ιράν, το Αφγανιστάν, η Ινδία. Μετά από τις χώρες της Αφρικής, η Σέρα Λεόνε και άλλες.

Πόσα χρόνια εργάζεστε με άτομα από διαφορετικό πολιτισμό;

Ένα χρόνο, από τότε που εργάζομαι στο Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων. Δεν είχα εργαστεί ποτέ ξανά με πρόσφυγες, όποτε ήταν κάτι το εντελώς καινούργιο για μένα.

Πώς σας φαίνεται αυτή η εμπειρία μέχρι τώρα;

Πάρα πολύ ενδιαφέρουσα, ακριβώς λόγω των πολιτισμικών διαφορών. Μου αρέσει να γνωρίζω άλλες χώρες, ανθρώπους από άλλες χώρες και αυτό ήταν μια πολύ μεγάλη ευκαιρία να το πραγματοποιώ όντας στην Ελλάδα.

Υπήρχαν κάποιες δυσκολίες, επειδή ακριβώς υπάρχουν αυτές οι πολιτισμικές διαφορές;

Πολλές δυσκολίες. Βέβαια, δεν ξέρω αν πρέπει να τις πω δυσκολίες, γιατί είναι και δεδομένα. Δηλαδή, η πολιτισμική διαφορά είναι εξαρχής δεδομένη. Από τη στιγμή που μπαίνει κάποιος εδώ και έχει άλλο χρώμα, ίσως άλλη εμφάνιση, άλλη γλώσσα, αμέσως το πρώτο πράγμα που αισθάνεσαι και που βλέπεις είναι οι διαφορές. Βέβαια, υπάρχει επίσης η αίσθηση ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι φιλοξενούμενοι ή επισκέπτες στην Ελλάδα και εμείς είμαστε οι οικοδεσπότες. Οπότε, άλλη διαφορά αυτή. Βασικά, για τις διαφορές του είναι που έρχεται να μας δει.

Μιλάτε αγγλικά προκειμένου να επικοινωνήσετε;

Τις περισσότερες φορές ναι, αγγλικά τα οποία διευκολύνουν πάρα πολύ. Κάποιοι είναι αρκετά χρόνια στην Ελλάδα και ξέρουν και ελληνικά. Οι λιγότεροι. Το καλό είναι ότι πρόσφατα έχουμε δημιουργήσει και μια τάξη ελληνικών. Επίσης, τώρα τελευταία χρησιμοποιούμε και γαλλικά, λόγω του ότι υπάρχει συνάδελφος που γνωρίζει τη γλώσσα. Αυτό είναι μια δυσκολία βέβαια. Μερικούς είναι πολύ δύσκολο να τους καταλάβεις γιατί τα αγγλικά τους δεν είναι καλά. Βέβαια, θετικό είναι ότι ξέρουν, έστω και λίγα. Δεν ξέρουν όμως καλά, οπότε μπορούμε να έχουμε και πρόβλημα συνεννόησης. Δηλαδή, μπορεί να τους λέω κάτι και να καταλαβαίνουν κάτι άλλο. Σε αυτό είμαι πάρα πολύ προσεκτική και επαναλαμβάνω ότι λέω δύο ή τρεις φορές με διαφορετικές κάθε φορά εκφράσεις, ώστε να είμαι σίγουρη ότι έχει καταλάβει αυτό που ήθελα να πω. Τις περισσότερες φορές έχουμε πρόβλημα με αυτούς που μιλάνε τα λίγα ελληνικά. Καμιά φορά είναι ντροπαλοί και λένε «ναι, ναι», ότι δήθεν έχουν καταλάβει, εγώ όμως το αγνοώ αυτό και λέω ξανά αυτό έχω πει, γράφουμε κιάλας αυτό που λέμε. Όταν, επίσης, δεν ξέρουν καμία λέξη βρίσκουμε μεταφραστές, οι οποίοι είναι άλλοι εξυπηρετούμενοι που προσφέρονται να μας βοηθήσουν.

Τα άλλα άτομα το δέχονται ευπρόσδεκτα αυτό;

Προσέχουμε πάντα να μην υπάρχουν συγκρούσεις, διαφορετικά κόμματα ή φυλές, κτλ., τους ενημερώνουμε πάντα για το τι πρόκειται, ποιος θα είναι ο ρόλος τους μεταφραστή και συνήθως το δέχονται ευπρόσδεκτα. Βοηθάει πολύ στο να βρίσκονται άτομα που θα θέλουν να παίξουν το ρόλο του μεταφραστή, το γεγονός ότι διατηρούνται οι σχέσεις με πρόσφυγες που έρχονταν παλιότερα εδώ και παρόλο που έχει λυθεί το ζήτημα τους κρατούν επαφή με το πρόγραμμα, έρχονται και μας βλέπουν, ξέρουν ότι είμαστε εδώ όποτε ξανά μας χρειαστούν.

Τι συναισθήματα έχουν τον πρώτο καιρό που έρχονται εδώ;

Τις περισσότερες φορές, οι άνθρωποι που έρχονται εδώ, δεν ο βασικός τους προορισμός η Ελλάδα. Άλλες φορές πραγματικά έρχονται στην Ελλάδα προκειμένου να φύγουν από την χώρα τους, τίποτα άλλο, «μακριά από τη χώρα μου να είμαι και όπου να είμαι». Το μόνιμα δεν το σκέφτονται όταν πρωτοέρχονται. Έχουν πολλά άλλα βασικότερα και ουσιαστικότερα προβλήματα να λύσουν, βασικά, καθημερινότητας, επιβίωσης προβλήματα. Και εγώ αν μου πουν κάτι πιο μακροπρόθεσμο, θα τους πω: «σιγά, γιατί έχουμε πάρα πολύ δρόμο μέχρι τότε». Εξάλλου, η Ελλάδα δεν είναι προετοιμασμένη να τους δεχτεί μόνιμα, δεν είναι και σίγουρη αν τους θέλει μόνιμα και οι ίδιοι δεν είναι σε θέση...είναι άνθρωποι οι οποίοι ξεριζώθηκαν από την πατρίδα τους. Ε, δεν τους είναι και τόσο ευχάριστο να σκέφτονται ότι δεν θα ξαναγυρίσουν πίσω. Επίσης, νιώθουν ξένοι και έχουν μια αίσθηση κατωτερότητας.

Μιλάνε για την πατρίδα τους, γι' αυτό που άφησαν πίσω;

Μιλάνε. Και εγώ ζητάω να μιλήσουν γι' αυτό και αυτοί θέλουν να μιλήσουν. Η στάση τους είναι...δηλαδή, μπορεί να πουν ότι στην χώρα τους είναι δύσκολα, άσχημα, μαλώνουν μεταξύ τους υπάρχει εμφύλιος, δεν ξέρουν τι είναι καλό για αυτούς, κλπ., αλλά την ίδια στιγμή θα σου πουν ότι εκεί σκέφτονται έτσι, και κάνουν καλά και οι γυναίκες είναι έτσι και τι καλό είναι αυτό. Έχουν μια σύγχυση σε αυτό το θέμα, γιατί ξέρουν ότι θα ήταν παράλογο να λένε ότι εκεί είναι παράδεισος αφού τότε θα έλεγαν «τότε γιατί έφυγα;», αλλά από την άλλη το ξέρουν καλά, έχουν ζήσει εκεί και τους λείπει. Ο μετανάστης δεν είναι έτσι. Ο μετανάστης έχει το ένα πόδι του στη χώρα του και το άλλο στην Ελλάδα και για συγκεκριμένο λόγο, για να δουλεύει να μαζέψει λεφτά και να τα στείλει στην οικογένειά του. Αυτό είναι σαφές. Ο πρόσφυγας δεν μπορεί να σκεφτεί έτσι. Ο πρόσφυγας πρέπει να καταβάλει όλες του τις προσπάθειες για να μην γυρίσει στην πατρίδα του. Έχουν διαφορετικές ψυχολογίες. Επίσης, οι μετανάστες φαίνεται να έχουν καλύτερη αίσθηση της πραγματικότητας από τους πρόσφυγες. Οι πρόσφυγες την αρνούνται την πραγματικότητα. Για παράδειγμα, κάτι που μου κάνει πολύ εντύπωση είναι ότι στα μαθήματα ελληνικών πηγαίνουν κυρίως Πακιστανοί μετανάστες και όχι πρόσφυγες. Αυτό έχει μάλλον να κάνει με το ότι για τους πρόσφυγες η Ελλάδα δεν είναι ο σταθμός τους, ενώ ο μετανάστης που έρχεται εδώ να δουλέψει ξέρει ότι αν μάθει ελληνικά θα πάρει ένα ακόμη καλύτερο μεροκάματο από αυτό που παίρνει. Ο πρόσφυγας για να το κάνει αυτό θα πρέπει πρώτα να καταλάβει ότι εδώ είναι η ζωή του και μετά να αρχίσει να κάνει κάτι γι' αυτό.

Πιστεύεις ότι έχουν ανάγκη από ψυχολογική υποστήριξη;

Έχουν πολύ ανάγκη από υποστήριξη. Βέβαια έχουν ανάγκη από ψυχολογική υποστήριξη σε διάφορα θέματα. Ας πούμε οι μετανάστες συνήθως έχουν αφήσει την

γυναίκα τους και τα παιδιά τους στη χώρα τους. Τους λείπει λοιπόν και η οικογένεια και τους λείπει και η γυναίκα. Επίσης, δεν μπορούν να έχουν σχέσεις με Έλληνες, ακόμη κι αν ζουν στην Ελλάδα. Συνήθως, είναι κλεισμένοι στον χώρο των συμπατριωτών τους. Οι Έλληνες δεν κάνουν παρέα μαζί τους. Μπορεί να δουλεύουν μαζί τους ή να είναι και φιλικοί μαζί τους, αλλά δεν κάνουν παρέα. Βρίσκονται σε μια χώρα και αισθάνονται ξένο σώμα και αυτό το αισθάνονται συνέχεια. Το άλλο είναι η διαρκής ανασφάλεια. Δεν έχουν σίγουρο τίποτα, ούτε το σπίτι τους, ούτε τη δουλειά τους, ούτε την ασφάλιση τους, ό,τι παίρνουν το παίρνουν δύσκολα, είναι στα όρια της φτώχειας. Με τους πρόσφυγες η κατάσταση είναι πολύ δυσάρεστη, μπορεί να είναι άνθρωποι με πτυχία, με υψηλές θέσεις στις χώρες τους και εδώ μόνο και μόνο επειδή είναι αλλοδαποί μπορούν να κάνουν μόνο συγκεκριμένες δουλειές, δεν μιλάνε ελληνικά, δεν μπορούν να πάνε σχολείο, δεν μπορούν να πάνε στο Πανεπιστήμιο, δεν αναγνωρίζονται τα πτυχία τους, τα παιδιά τους χρειάζονται πολύ στήριξη για να ενσωματωθούν στο σχολείο. Ζουν σε τραγική κατάσταση. Πολλές φορές είναι απελπισμένοι, οργισμένοι, απογοητευμένοι και έχουν δίκιο. Έρχονται tabula rasa, δεν έχουν ούτε ρούχα, δεν έχουν σπίτι, δεν έχουν τίποτα και δεν υπάρχουν και δομές αρκετές και καλά δομημένες ώστε να τους βοηθήσουν στην αρχή να σταθούν στα πόδια τους. Είναι σκορπισμένοι, πηγαίνουν από οργάνωση σε οργάνωση και ζητάνε τα δικαιώματά τους ως πρόσφυγες. Αυτό. Μέσα σε αυτό το χαμό, στο χάος της ζωής τους φυσικά χρειάζονται ψυχολογική υποστήριξη. Για μένα αυτό σημαίνει καταρχήν ένα orientation, δηλαδή να θέσουν προτεραιότητες. Θα πρέπει να μπουν στη σειρά, είναι πάρα πολύ μπερδεμένοι. Γενικώς, υπάρχει μια ανάγκη οργάνωσης της ζωής τους. Θέλουν μια βοήθεια σε αυτό. Την χρειάζονται και τη δέχονται επίσης. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις ατόμων που έχουν περάσει βασανιστήρια και τους παραπέμπουμε. Έχουμε ακόμη πολλές περιπτώσεις αλκοολισμού και αρκετά περιστατικά που είχαν κατάθλιψη ή που ήταν στο όριο της παθολογίας.

Φαντάζομαι πως τα άτομα αυτά παραπέμπονται σε δομές που απευθύνονται και στους Έλληνες. Πιστεύετε ότι χρειάζονται διαφορετικές υπηρεσίες για να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους ή οι ήδη υπάρχουσες καλύπτουν τις ανάγκες τους επαρκώς;

Χρειάζονται, πιστεύω, υπηρεσίες που θα είναι συγκεκριμένες πάνω σε αυτά τα θέματα καταρχήν, οι επαγγελματίες εκεί θα πρέπει να είναι ευαισθητοποιημένοι, να υπάρχει η δυνατότητα να μιλούν σε γλώσσες δικές τους. Επίσης, να παρέχονται μαθήματα ελληνικών. Και σίγουρα θα πρέπει οι επαγγελματίες να είναι εξειδικευμένοι σε θέματα πολιτισμικών διαφορών. Για παράδειγμα, εγώ είχα ένα ραντεβού με μια κοπέλα οκτώ η ώρα και ερχόταν δώδεκα. Αυτό συμβαίνει πολύ συχνά με πολλούς, ακόμη και όταν τα ραντεβού είναι πολύ σοβαρά. Και ενώ καθυστερούν πιστεύουν ότι δεν έγινε τίποτα. Είναι πράγματα που κανείς πρέπει να τα ξέρει και να είναι προετοιμασμένος. Αυτό, το ότι δεν είναι συνεπείς στα ραντεβού σημαίνει διαφορετική αντίληψη του χρόνου. Τέτοιου είδους πράγματα πρέπει κανείς να τα γνωρίζει, για παράδειγμα το πολιτισμικό ή το φιλοσοφικό τους υπόβαθρο, τη θέση της γυναίκας. Το ότι εγώ είμαι γυναίκα έχει πολύ μεγάλη σημασία για αυτούς που δουλεύουν με μένα, για το πώς εγώ πρέπει να είμαι απέναντι τους. Στον πολιτισμό τους ήταν πολύ σπάνιο φαινόμενο για μια γυναίκα να είχε τη θέση που έχουμε εμείς. Αυτό μπορεί να δημιουργήσει δυσπιστία, προβλήματα στην συνεργασία και βέβαια παρεξήγηση των προθέσεων. Οπότε κανείς πρέπει να είναι πάρα πολύ προσεκτικός στη δεοντολογία του, στο πώς θα πει σε κάποιον τι να κάνει ώστε να μην φανεί ανώτερος του με αποτέλεσμα να προκαλέσει την απόσυρση του ατόμου. Εγώ, βέβαια, δεν είχα κάποια εξειδίκευση, αλλά για αυτό ακριβώς το λόγο βρίσκομαι

πολλές φορές προ εκπλήξεων, ενώ αυτός ή αυτή το θεωρεί απολύτως φυσιολογικό και αυτονόητο. Πολλές φορές καταλαβαίνω ότι δεν επικοινωνούμε όπως θα επικοινωνούσαμε με έναν Έλληνα.

Είπες ότι βοηθάει στην δημιουργία σχέσης να γνωρίζει κανείς κάποια πράγματα για τον πολιτισμό και την κουλτούρα αυτών των ανθρώπων. Αρκεί αυτό;

Η αλήθεια είναι ότι βοηθάει πάρα πολύ. Πιστεύω, ωστόσο, ότι όσο καλά και να ξέρει κάποιος έναν πολιτισμό, θα πρέπει κυρίως να είναι ανοιχτός. Να θεωρεί δηλαδή κάποια πράγματα ως δεδομένα, να είναι σε ετοιμότητα, αλλά παράλληλα να είναι ανοιχτός. Βέβαια θα πρέπει επίσης να είναι σταθερός και να βοηθάει το άτομο να αντιληφθεί ότι τώρα δεν είναι στην χώρα του, είναι σε μια άλλη χώρα που έχει τους δικούς της κανόνες και τους οποίους θα πρέπει να μάθει και να αποδεχτεί. Επίσης, οι άνθρωποι αυτοί έφυγαν από την χώρα τους για να βρουν κάτι καλύτερο και δεν το βρίσκουν. Παρόλα αυτά είμαστε εδώ για να τους δείξουμε την πραγματικότητα και να τους βοηθήσουμε αρχικά να την αποδεχτούν. Γιατί αν θέλουν κάτι, η εμπειρία δείχνει ότι το φτιάχνουν μόνοι τους. Δουλεύουν σκληρά, μαθαίνουν ελληνικά, προβάλλουν τις ικανότητες τους, διεκδικούν και πετυχαίνουν. Αλλά εξαρτάται από αυτούς.

Ανέφερες προηγουμένως ότι χρειάζεται εξειδίκευση των επαγγελματιών. Πιστεύεις ότι θα πρέπει να υπάρχουν και εξειδικευμένες δομές;

Η γνώμη μου είναι ότι καταρχήν οι δομές αυτές θα πρέπει να είναι διεπιστημονικές, δηλαδή να έχουν την δυνατότητα να παρέχουν σε έναν άνθρωπο από πολλές πλευρές υπηρεσία. Το να αναγκάζεται ένας άνθρωπος, ιδιαίτερα όσοι έρχονται από άλλο πολιτισμό, να πηγαίνει από υπηρεσία σε υπηρεσία, αυτό τον αποπροσανατολίζει. Θα ήταν καλό στη χώρα να υπάρχει ένα σημείο αναφοράς για αυτούς τους ανθρώπους, οι οποίοι θα έχουν σχέση με μια ομάδα επιστημόνων για οτιδήποτε χρειάζεται. Δηλαδή, να μην είναι τόσο αυστηρά δομημένο στα πρότυπα τα ευρωπαϊκά, ή δυτικό, πολύ εξειδικευμένο, όσο ότι να έχει την αίσθηση αυτός ο άνθρωπος ότι αγκαλιάζεται από όλες τις πλευρές που χρειάζεται. Να υπάρχουν, δηλαδή, εξειδικευμένοι επιστήμονες, αλλά συγκεντρωμένοι, σε μια ομάδα. Αυτό για μένα είναι το ιδανικό. Έχει μεγάλη σημασία για μένα, για παράδειγμα, ο κοινωνικός λειτουργός να μπορεί συμβουλευτείται άμεσα έναν νομικό ή ένας νομικός να γνωρίζει όταν χρειαστεί κάποια στοιχεία από τον ψυχολόγο ή αν χρειαστεί κάποιος στήριξη να μπορεί να παραχθεί άμεσα. Για μένα είναι, λοιπόν, βασικό να υπάρχει μια ολιστική προσέγγιση, πιο ανθρώπινα οργανωμένη.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 2^η

Πόσα χρόνια εργάζεστε ως θεραπευτής;

Συνολικά έξι χρόνια. Εργαζόμουν τέσσερα χρόνια στη Μονάδα Απεξάρτησης Τοξικομανών και Αλκοολικών 18 ΑΝΩ και δύο χρόνια στη Μονάδα αυτή.

Από πότε περίπου αρχίσατε να δουλεύετε με άτομα από διαφορετικούς πολιτισμούς;

Από τότε που δούλευα στο 18 ΑΝΩ είχα δει επανειλημμένα ασθενείς που έρχονταν από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίοι είχαν μια κάποια ιδιαιτερότητα...δυσκολία στην επικοινωνία και ένα πιο διαφορετικό από το συνηθισμένο ιστορικό χρήσης...

Δηλαδή;

Τότε, πριν περίπου πέντε-δέκα χρόνια, δηγούνταν ότι μάζευαν τα απόβλητα των φαρμακευτικών εργοστασίων τα οποία επεξεργάζονταν το όπιο για να φτιάχνουν παράγωγα μορφίνης για φαρμακευτικούς σκοπούς, προκειμένου να τα χρησιμοποιήσουν σαν ναρκωτικό. Επίσης, πρόκειται πολύ συχνά για ανθρώπους μορφωμένους, συγκροτημένους... ενίοτε. Μάλλον, το «συγκροτημένους» είναι σχετικό. Εννοώ σε σχέση με αυτό που βλέπουμε εμείς εδώ. Είναι άνθρωποι που έχουν πτυχίο, που έχουν τελειώσει τη βασική εκπαίδευση ίσως και κάτι παραπάνω. Δηλαδή, είναι συγκριτικά περισσότεροι αυτοί με τέτοια χαρακτηριστικά από τους Έλληνες εξαρτημένους, οι οποίοι έχουν ξεκινήσει τη χρήση από πολύ νωρίς και έχουν διακόψει την εκπαίδευσή τους. Βέβαια και εδώ υπάρχουν εξαρτημένοι με πτυχία - γιατροί, δικηγόροι, πολιτικοί - αλλά αυτό το φαινόμενο δεν είναι τόσο συχνό.

Την χρήση την είχαν ξεκινήσει εκεί ή υπήρχαν και περιστατικά που ξεκίνησαν τη χρήση στην Ελλάδα;

Έχω την εντύπωση ότι την χρήση την είχαν ξεκινήσει εκεί, στην πλειοψηφία τους. Δεν θυμάμαι περιστατικό που να την ξεκίνησε εδώ. Εδώ μπορεί να έγιναν τακτικότεροι χρήστες, δηλαδή να πέρασαν στην εξάρτηση, ενώ εκεί ήταν περιστασιακοί χρήστες. Έκαναν χρήση το Σαββατοκύριακο ή για κάποιο διάστημα. Στην εξάρτηση «έπεσαν» στην Ελλάδα, που ίσως ήταν πιο εύκολο.

Εννοείτε ότι μπορούσαν να βρουν τις ουσίες πιο εύκολα εδώ στην Ελλάδα;

Ναι, είχαν πιο εύκολη πρόσβαση στις ουσίες.

Δεν ήταν, δηλαδή, οι δυσκολίες που πιθανόν αντιμετώπισαν εδώ με τον ερχομό τους;

Σίγουρα ήταν, αλλά οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν εδώ δεν ήταν, θεωρώ, οι βασικές δυσκολίες. Νομίζω ότι η μεγαλύτερη δυσκολία αυτών των ανθρώπων, συγκεκριμένα των επαναπατρισμένων, ήταν η κατάρρευση όλου αυτού του πράγματος που είχαν φτιάξει στο μυαλό τους και όχι μόνο στο μυαλό τους...η κατάρρευση του υπαρκτού, δηλαδή. Οι ηθικές αξίες τους, τα όνειρα, το μέλλον, οι οικογένειες τους να χωρίζουν...όλα αυτά. Όλα αυτά ήταν ιδιαίτερα συγκλονιστικά γεγονότα, που ίσως κάποιους ανθρώπους τους οδήγησε, έστω, στην περιστασιακή χρήση κι εκεί.

Οι χρήστες αυτοί κινητοποιήθηκαν για θεραπεία πρώτη φορά στην Ελλάδα, ή είχαν κινητοποιηθεί και εκεί;

Καταρχάς εκεί δεν ήταν τόσο έντονο το πρόβλημα, ώστε να κινητοποιηθούν για θεραπεία. Από την άλλη πλευρά, και κοινωνικά δεν υπήρχε τέτοια εμπειρία. Υπήρχε εμπειρία αλκοολισμού για την αντιμετώπιση του οποίου δεν υπήρχε καμία ουσιαστική ψυχοθεραπευτική αντιμετώπιση και μέθοδος. Απ' όσο γνωρίζω, επειδή το πρόβλημα με τους εξαρτημένους – και μάλιστα μικρής ηλικίας - δεν ήταν μεγάλο εκεί δεν υπήρχαν και αντίστοιχες δομές, εκτός από φαρμακευτική βοήθεια. Για τους αλκοολικούς, που αποτελούν μεγάλο πρόβλημα στην πρώην Σοβιετική Ένωση, υπήρχε κάποια αντιμετώπιση αλλά τα μέτρα ήταν πρωτόγονα για τα δικά μας δεδομένα. Για παράδειγμα και στη Ρωσία και στη Βουλγαρία είδα με τα μάτια μου να χρησιμοποιούνται φάρμακα για τη θεραπεία τους που έχουν κατακριθεί διεθνώς και τα οποία ενέχουν πολλούς κινδύνους για τη ζωή του ατόμου.

Πόση δυσκολία έχουν αυτά τα άτομα να αναπτύξουν θεραπευτική σχέση; Υπάρχουν δυσκολίες που πιθανόν να πηγάζουν από το γεγονός ότι έχουν διαφορετική κουλτούρα;

Ναι, πολλές. Σχέση θεραπευτική κάνουν, αλλά υπάρχει η αίσθηση του «ξένου» σε άτομα από διαφορετικό πολιτισμό. Από την άλλη, από την εμπειρία μου έχω την αίσθηση ότι αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν αυτό που ονομάζουμε «ψυχολογική σκέψη», δηλαδή να σκεφτούν κάπως ψυχοδυναμικά θα λέγαμε, ότι μπορεί να υπάρχει και κάτι άλλο πίσω από τα κίνητρα μας ή τη συμπεριφορά μας. Δεν το βλέπεις πολύ αυτό σε αυτούς τους ανθρώπους. Βλέπουν κάπως τα πράγματα πιο καθορισμένα, πιο αιτιοκρατούμενα θα λέγαμε, αίτιο – αποτέλεσμα άμεσα συνδεδεμένα. Βέβαια αρκετές φορές το συναντάς αυτό και με τους δικούς μας, αλλά το ξεπερνάς πολύ πιο εύκολα. Ενώ με αυτούς τους ανθρώπους είναι πολύ δύσκολο να το ξεπεράσεις και θα μείνεις πολύ περισσότερο. Για παράδειγμα, λένε συνεχώς «δώσε αυτό το φάρμακο να γίνω καλά» ή «πες μου τι να κάνω να γίνω καλά, πες μου ένα, δύο, τρία να γίνω καλά χωρίς τη δική μου συμμετοχή, χωρίς να λάβω υπόψη μου ότι για το πρόβλημα μου μπορεί να φταίει η γιαγιά μου», ας πούμε, ή «το ότι βρήκα τον πατέρα μου κρεμασμένο». Είναι κάπως διαφορετικός ο τρόπος σκέψης, δεν είναι «ψυχολογικός».

Μου είπατε πριν ότι υπάρχει και αυτή η αίσθηση του «ξένου». Αυτή η αίσθηση είναι αμοιβαία, θα λέγατε;

Όχι είναι από την μεριά τους. Σε αυτό πρέπει να παίζει ρόλο και η γλώσσα. Δεν είναι οι περισσότεροι γνώστες της Ελληνικής γλώσσας και μάλιστα να μιλάν καλά ελληνικά. Αλλά και οι ίδιοι αισθάνονται ξένοι, λίγο πιο ξεκομμένοι. Τελευταία βλέπω έναν Ινδό που έχει ένα ευρύ δίκτυο συγγενών σε όλη την Ελλάδα, έχουν διασπαρθεί οι συγγενείς του και αυτός είναι υψηλής μορφωτικής στάθμης. Παρόλα αυτά την ίδια αίσθηση μου δίνει. Μου λέει συνεχώς: «τελείωνε γιατρέ με μένα, τι να γίνει με μένα; τίποτα δεν μπορεί να γίνει».

Εσείς νιώθετε ότι είναι ένας ξένος άνθρωπος και δεν ξέρετε κάποιες φορές πώς να τον αντιμετωπίσετε;

Όχι... μπορώ να σας πω ότι αρχικά προσπαθώ ... και την επαφή να κάνω ... και είναι καλή. Να ένα άλλο χαρακτηριστικό, ότι είναι πολύ πιο ευγενείς από το μέσο όρο. Μερικές φορές μπορεί να παρεξηγούν πιο εύκολα, όπως για παράδειγμα κάνουν οι Τσιγγάνοι και έξω από τα θεραπευτικά πλαίσια, πάντως είναι ευγενείς οι περισσότεροι από τον μέσο εξαρτημένο χωρίς να υπάρχει κάποια ιδιαίτερη πρόθεση. Το μεγαλύτερο πρόβλημα πάντως στη σχέση με αυτούς τους ανθρώπους είναι η γλώσσα,

αφού η γλώσσα είναι το εργαλείο μας. Όταν δεν έχουμε λόγια να πούμε, τα μάτια δεν λένε τίποτα. Δεν προχωράει έτσι η σχέση. Και βέβαια άμα δεν προχωράει και τον τυραννάς τον άλλον, τον έχεις εδώ μπροστά σου αμίλητο ... δεν μπαίνει δηλαδή κάποιος σε μια ψυχοθεραπευτική σχέση θα έλεγα. Η γλώσσα μετράει πολύ. Εξάλλου, θεωρώ ότι πραγματική θεραπεία είναι η ψυχοθεραπεία. Δεν θα διώξω, όμως, ποτέ κάποιον επειδή δεν μιλάει. Αυτό το θεωρώ πρόφαση. Με το πέρασμα του χρόνου μαθαίνουν καλύτερα ελληνικά και έτσι ο παράγοντας γλώσσα εκπίπτει. Σε όλο αυτό το διάστημα δεν αρνούμαι τις υπηρεσίες μου. Δεν θα του αρνηθώ κάποια φάρμακα ή δύο-τρία πράγματα που δικαιούται. Όσον αφορά τη θεραπευτική σχέση, νομίζω ότι έχει πολύ πιο σοβαρούς λόγους να μάθει ελληνικά από το να μου μιλάει εμένα. Για να μην έχει μάθει, κάτι θα σημαίνει, κάτι θα έχει σχέση.

Πώς σας φαίνεται η εκδοχή να χρησιμοποιήσει κανείς κατάλληλα εκπαιδευμένους διερμηνείς, προκειμένου να ξεπεραστεί αυτό το πρόβλημα της γλώσσας;

Για όλα τα διαδικαστικά, για παράδειγμα να τους βοηθήσουν να μπουν σε ένα πρόγραμμα με όλες τις δυσκολίες που δημιουργεί η γραφειοκρατία ή για να τους πάρω ένα ιστορικό, ή για κοινωνικο-προνοιακά θέματα και θέματα διεκπεραίωσης, το βρίσκω ιδιαίτερα χρήσιμο. Για τη θεραπεία δεν μπορώ να καταλάβω ποια χρησιμότητα θα είχαν οι διερμηνείς. Ψυχοθεραπεία με διερμηνέα δεν γίνεται. Έχω νιώσει την ανάγκη για διερμηνέα αλλά προκειμένου να πάρω ένα όσο το δυνατόν πλήρες ιστορικό. Μέχρι εκεί. Νομίζω ότι ούτε δεοντολογικά δεν στέκει να κάνεις ψυχοθεραπεία με διερμηνέα.

Τι δυσκολίες αντιμετωπίζουν συνήθως οι άνθρωποι που έρχονται από κάποια άλλη χώρα;

Κυρίως, δυσκολίες προσαρμογής. Και εδώ ο παράγοντας γλώσσα παίζει σημαντικό ρόλο. Άνθρωποι με πτυχία δεν μπορούν να βρουν δουλειά λόγω της γλώσσας. ... Μια άλλη κατηγορία που σκέφτομαι τώρα, εκτός από τα άτομα που έρχονται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, είναι οι Τσιγγάνοι. Στους Τσιγγάνους συνέβη κάτι το διαφορετικό. Στα τέλη της περασμένης δεκαετίας με αρχές αυτής της δεκαετίας ήταν πολύ σπάνιο να υπάρχει ROM πρεζάκι, ήταν δακτυλοδεικτούμενοι. Δεν μιλάμε για χρήστες κάρναβης, που είναι κάτι το εντελώς αποδεκτό, μιλάμε για χρήστες και εξαρτημένους ηρωίνης, που ήταν περιφρονητέοι. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση υποστήριξε ότι αυτό οφειλόταν στην ευρεία οικογένεια και στις σχέσεις μέσα σε αυτή, που τους προστάτευε από τη χρήση. Αυτό ή άλλαξε ή αλλάζει σιγά-σιγά ή η πίεση ήταν πολύ έντονη. Εκτός αυτού, ένα μέρος του εμπορίου των παρανόμων ουσιών πέρασε στα χέρια τέτοιων μειονοτικών ομάδων. Έχω, λοιπόν, την εντύπωση ότι τώρα υπάρχει μια πληθώρα Τσιγγάνων στην εξάρτηση, ίσως γιατί έχουν την ηρωίνη στα χέρια τους. Είναι εύκολο, δηλαδή βλέπεις σκηνές απίστευτες, να πίνουν ολόκληρες οικογένειες.

Και παρόλα αυτά δεν το θεωρούν πρόβλημα;

Πώς δεν το θεωρούν πρόβλημα. Αλλά δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς, έχουν την σακούλα από κάτω.

Θεωρείτε ότι τα κυρίαρχα θεραπευτικά μοντέλα, που χρησιμοποιούνται στις δυτικές κοινωνίες, είναι κατάλληλα για ανθρώπους από διαφορετικές κουλτούρες και πολιτισμούς;

Πιστεύω ότι χρειάζεται μια διαφορετική πολιτική, μια διαφορετική προσέγγιση, ίσως

και άλλους ανθρώπους που θα είναι εκπαιδευμένοι σε αυτό, που θα ξέρουν πώς να κάνουν κατάλληλη θεραπεία με αυτά τα άτομα.

Θα βοηθούσε, πιστεύετε, αν οι θεραπευτές γνώριζαν κάποια πράγματα για την κουλτούρα τους ή για την κοινωνία τους;

Πολύ, πάρα πολύ. Για παράδειγμα, ξέρω ότι η συμπεριφορά κάποιων είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού τους, όπως είναι οι Τσιγγάνοι που το ξέρω εκ των προτέρων ότι πολλές φορές θα χρειαστεί να αντιμετωπίσω μαζί με τον ασθενή όλο του το σώμα. Αλλά, ακόμη και τη γλώσσα τους αν ξέραμε, όποια κι αν είναι αυτή, θα βοηθούσε πάρα πολύ. Δεν λέω, βέβαια, ότι θα το κάνουμε, δεν υπάρχει η δυνατότητα καν, αλλά θα βοηθούσε πάρα πολύ. Ας πούμε, ένας εκπαιδευμένος επαγγελματίας ο οποίος θα προέρχεται από την ίδια χώρα με τον ασθενή, θα ήταν ευχής έργον. Δηλαδή, στους ROM Τσιγγάνος, σε Ουκρανούς από τη Σοβιετική Ένωση προερχόμενος ... και όχι μόνο ότι θα μιλάνε στα ρώσικα. Και μόνο η αίσθηση ότι έχω απέναντι μου κάποιον που με καταλαβαίνει τι λέω, ότι δεν θα δυσκολευτώ να του πω αυτό που θέλω, θα έκανε μεγάλο καλό.

Δηλαδή, πέρα από τον παράγοντα γλώσσα, έχετε νιώσει ότι αυτοί οι άνθρωποι έχουν μια δυσπιστία απέναντι σας από το γεγονός ότι εσείς προέρχετε από ένα διαφορετικό περιβάλλον, από μια διαφορετική κοινωνία;

Ναι, φαίνεται να νιώθουν πολλές φορές ότι δεν μπορώ να τους καταλάβω. Αλλά, το θεωρώ φυσικό. Δηλαδή, μου έχει τύχει κάποιος από την πρώτη Σοβιετική Ένωση να διαμαρτύρεται γιατί περίμενε τρία χρόνια στη λίστα αναμονής για να μπει στο πρόγραμμα και είχε φέρει όλο του το σώμα.

Πιστεύετε ότι έχουν τις ίδιες πιθανότητες με τους γηγενείς να ολοκληρώσουν ένα πρόγραμμα;

Ούτε κατά διάνοια. Και κυρίως ότι έχουν τις ίδιες πιθανότητες να αποθεραπευτούν, νομίζω ότι είναι ανέκδοτο.

Ποό νομίζετε ότι οφείλεται αυτό;

Στο ότι δεν έχουν στηρίγματα. Τους λείπουν τόσα πράγματα. Κάποιοι δεν έχουν δουλειά, κάποιοι δεν έχουν οικογένεια, δεν έχουν κάποιο δίκτυο προστασίας. Από την άλλη πλευρά, δεν έχουν το πολιτισμικό υπόβαθρο και τη γλώσσα να εκφράσουν τις δυσκολίες τους και τα προβλήματα τους, έτσι ώστε να μπορέσουν να μπουν σε μια ψυχοθεραπεία, να τα ακούσει αυτά κάποιος άνθρωπος. Έχουν, λοιπόν, ελαχιστάτες πιθανότητες να απεξαρτηθούν.

Οι υπηρεσίες, έτσι όπως είναι δομημένες, πιστεύετε ότι ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους;

Οι υπηρεσίες του Δημοσίου έτσι όπως είναι δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες του γενικού πληθυσμού, πολύ περισσότερο στις ιδιαίτερες ανάγκες μειονοτικών ομάδων. Αλλά, εμείς μπορούμε να προσαρμοστούμε πιο εύκολα στις υπηρεσίες, αν και οι υπηρεσίες θα έπρεπε να προσαρμοστούν σε εμάς και όχι εμείς σε αυτές. Αυτοί έχουν μικρή δυνατότητα να προσαρμοστούν. Το ιδανικό θα ήταν να υπάρχουν άνθρωποι που είτε θα έχουν την εμπειρία είτε την γνώση ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες αυτών των ανθρώπων. Θεωρώ, όμως, ότι να δημιουργηθούν ειδικές υπηρεσίες απεξάρτησης για μειονοτικές ομάδες είναι κάτι το ουτοπικό στην Ελλάδα, το αστείο.

Πιστεύετε ότι έχουν περισσότερες πιθανότητες για ψυχολογικά ή ψυχιατρικά προβλήματα;

Περισσότερες πιθανότητες, όχι. Ίσως πιο ιδιαίτερης ψυχοπαθολογίας ή συμπτωματικά εκφραζόμενης με πιο ιδιαίτερους τρόπους. Δηλαδή, δύσκολα βρίσκεις πλέον μεγάλες υστερίες στην πρακτική σου, μια υστερική παράλυση, ας πούμε. Στα άτομα από μειονοτικές ομάδες, δεν είναι απίθανο να δεις κάτι τέτοιο. Είναι πολύ συχνό. Αυτό έχει να κάνει ίσως με τη σχέση με το σώμα τους, με τη μοίρα κατά τους ίδιους. Δεν ξέρω τη γλώσσα τους. Η γλώσσα του σώματος λέει πολλά.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 3^η

Πόσο καιρό εργάζεσαι με πρόσφυγες ή γενικότερα με άτομα με πολιτιστικές διαφορές;

Εδώ και ένα χρόνο που προσλήφθηκα ως εργασιακή ψυχολόγος στο συγκεκριμένο φορέα.

Τι ακριβώς περιλαμβάνει ο ρόλος σου;

Αυτό που κυρίως κάνω είτε ατομικά είτε ομαδικά είναι η συμβουλευτική. Συμβουλευτική όμως όχι μόνο σε θέματα εργασίας, αλλά και γενικότερα. Εξάλλου δεν μπορείς να απομονώσεις το θέμα της εργασίας από όλα τα υπόλοιπα, ειδικά όταν έχεις να κάνεις με αυτόν εδώ τον πληθυσμό. Σχετίζονται άμεσα και με την γενικότερή τους ένταξη.

Ποιο θα έλεγες είναι το κύριο χαρακτηριστικό της δουλειάς σου με τους πρόσφυγες;

Η πρώτη συνάντηση μπορεί συχνά να είναι και η τελευταία. Κι αυτό γιατί αυτό που κυριαρχεί γενικά είναι ότι πάντα υπάρχει ο χαρακτήρας του επείγοντος. Οι πρόσφυγες επειδή δεν έχουν σταθεροποιηθεί, επειδή έτσι είναι η κατάστασή τους, δεν ξέρουν αν θα μείνουν εδώ ή θα πάνε κάπου αλλού, έρχονται σου ζητάν πολύ πρακτικά πράγματα και πολύ συγκεκριμένα, άρα πρέπει και εσύ να είσαι έτοιμος να τους δώσεις στην αρχή αυτά τα πολύ πρακτικά και συγκεκριμένα πράγματα που ζητάνε εξετάζοντας παράλληλα τι δουλειά μπορείς να κάνεις μαζί τους. Αλλά, οι περισσότεροι δεν είναι σε θέση ούτε να δεχτούν ούτε να μπουν στη διαδικασία να κάνουν τη δουλειά που θέλεις και που μπορείς να κάνεις μαζί τους. Άρα, πρέπει τα πράγματα να συμβιβαστούν. Πώς συμβιβάζονται; Οι ανάγκες οι δικές τους σε σχέση με το τι μπορώ να κάνω εγώ για αυτούς ως επαγγελματίας ταυτίζονται στο ότι γίνονται τα πράγματα πιο συγκεκριμένα και πιο γρήγορα. Γιατί αυτή είναι η απαίτησή τους: τι μπορούμε να κάνουμε μέσα στην πρώτη συνάντηση, να εξηγήσουμε τι έχουν να περιμένουν από την ελληνική κοινωνία, πώς είναι η ελληνική αγορά εργασίας, πώς ψάχνεις για δουλειά, πώς προσεγγίζεις τους Έλληνες, τι μπορείς να περιμένεις από άποψη εργασιακών σχέσεων, πώς μπορείς να χρησιμοποιήσεις άλλες διόδους όπως φίλους ή γνωστούς, πώς μπορείς να αντιμετωπίσεις το στρες είτε σε σχέση με την εργασία είτε γενικότερα. Το θέμα της εργασίας είναι πολύ βασικό για τους πρόσφυγες και σχετίζεται με όλα τα άλλα. Δηλαδή, σου λένε: «Έχω ψυχολογικά προβλήματα, αλλά επειδή δεν έχω δουλειά». Δεν μπορείς, λοιπόν, να πεις «εγώ θα ασχοληθώ με το συναίσθημα σου και τα ψυχολογικά σου προβλήματα και θα αφήσω τα υπόλοιπα».

Τι τύπου ψυχολογικά προβλήματα λένε ότι αντιμετωπίζουν;

Άγχος, το οποίο το περιγράφουν ως εξής: «ξεχνάω, έχω αϋπνίες, δεν συγκεντρώνομαι, δεν μπορώ να μιλήσω σωστά, άλλα θέλω να πω και άλλα λέω». Κατάθλιψη, μελαγχολία, απογοήτευση. Αν υπάρχουν άλλου είδους συμπτώματα, τότε δεν μένουν εδώ. Γίνεται παραπομπή σε ψυχίατρο. Γιατί φυσικά υπάρχουν και σχιζοειδή συμπτώματα, παράνοιες.

Υπάρχουν πολλές τέτοιες περιπτώσεις;

Όχι πολλές και μάλιστα θα έλεγα ότι υπάρχει μια τάση να χαρακτηρίζονται οι διαπολιτιστικές διαφορές ως ψυχοπαθολογικά στοιχεία. Δηλαδή, σύμφωνα με τη διαδικασία που ακολουθείται ο πρώτος που θα δει τον πρόσφυγα είναι ο κοινωνικός λειτουργός. Οι κοινωνικοί λειτουργοί παίρνουν το ιστορικό και κάνουν μια πρώτη

διάγνωση. Αυτοί, λοιπόν, είναι που θα αποφασίσουν αν κάποιος πρέπει να παραπεμφθεί κάπου ή αν μπορεί να παραμείνει εδώ. Πολλές φορές, λοιπόν, παραπέμπονται σε ψυχίατρο περιστατικά που θα μπορούσαν να αντιμετωπίζονται από κλινικό ψυχολόγο.

Είπες πριν ότι υπάρχει μια τάση οι πολιτιστικές διαφορές να θεωρούνται ως ψυχοπαθολογία.

Ναι... Έρχονται, δηλαδή, οι πρόσφυγες έχοντας ένα στυλ απαιτητικό, επιθετικό, «δεν ακούω τίποτα, εγώ αυτό ξέρω, αυτό θέλω και δεν με ενδιαφέρει τίποτα άλλο». Οπότε εύκολα μπορεί να πει κανείς: «ο άνθρωπος είναι στον κόσμο του, δεν μπορώ να συνεργαστώ μαζί του, δεν μπορεί να γίνει προσέγγιση γιατί ο άνθρωπος έχει πολύ συγκεκριμένες προσδοκίες» και δεν γίνεται καμία προσπάθεια αναζήτησης που οφείλεται αυτός ο τρόπος συμπεριφοράς. Μήπως έχει να κάνει με τον τρόπο που εμείς έχουμε διαμορφώσει τα πράγματα; Μήπως τους καλλιεργούμε προσδοκίες που τελικά δεν είμαστε σε θέση να εκπληρώσουμε; Μήπως το πλαίσιο είναι έτσι διαμορφωμένο που δίνει την εντύπωση ότι μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες τους και τελικά δεν μπορεί; Κάπου αλλού όμως βρίσκονται οι αιτίες για αυτά τα συμπτώματα και αυτός ο άνθρωπος που παραπέμπεται μπορεί να παραμείνει εδώ με τον κατάλληλο χειρισμό. Αντί αυτού, ο άνθρωπος αυτός χάνεται. Ξέρω ότι του δίνονται κάποια χάπια και ότι δεν γίνεται καμία θεραπεία.

Πέρα από τις προσδοκίες που τελικά δεν ικανοποιούνται, όπως λες, πιστεύεις ότι η συμπεριφορά τους όπως την περιέγραψες οφείλεται και στο γεγονός ότι έχουν ζήσει σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον το οποίο τους έχει επηρεάσει;

Ναι, έχουν πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και έχουν μεγαλώσει με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Θα σου πω ένα παράδειγμα. Πριν ένα χρόνο είχα ένα περιστατικό, που μόλις είχε φτάσει στην Ελλάδα. Ήταν Ιρανός, ο ψυχίατρος είχε διαγνώσει κατάθλιψη και του έδινε χάπια. Παράλληλα, ήταν αλκοολικός και μάλλον έκανε και χρήση ναρκωτικών. Μέσα σε ένα χρόνο ο άνθρωπος αυτός που ξεκίνησε με την κατάθλιψη του, την πλήρη απογοήτευσή του, την απόγνωση ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτα, σταμάτησε τα χάπια επειδή ο ίδιος το ήθελε, έμαθε ελληνικά πολύ γρήγορα, βρήκε σταθερή δουλειά, έκανε φίλους πολύ γρήγορα. Του ήρθαν όλα πάρα πολύ εύκολα. Παρόλα αυτά, ήρθε σήμερα και μου λέει: «φοβάμαι, νιώθω ότι μου έχουν έρθει όλα πάρα πολύ εύκολα και ενώ θα έπρεπε να είμαι ευχαριστημένος, εγώ δεν νιώθω καθόλου έτσι. Και από τη μια φοβάμαι που μου ήρθαν όλα τόσο εύκολα και από την άλλη αισθάνομαι ότι αυτός ο τόπος που με δέχτηκε δεν μου ανήκει, δεν μπορώ να τα βρω μαζί του. Δεν μπορώ να ξεφύγω από το παρελθόν και από αυτό που έχω ζήσει. Και κουβαλώ μαζί μου όλες αυτές τις ιστορίες και τα πολύ διαφορετικά πράγματα. Οι χώρες μας έχουν κάποια κοινά σημεία, αλλά πολλές φορές απομακρύνονται, συγκρούονται σε κάποια φάση. Όσο νιώθω ότι οι χώρες μας απομακρύνονται, εγώ αισθάνομαι ότι δεν ανήκω εδώ πέρα, για αυτό δεν μπορώ να δεχτώ αυτά που έχω κερδίσει εδώ και φοβάμαι. Όσο συγκρουόμαστε, αισθάνομαι ότι με εκνευρίζει η Ελλάδα και θέλω να φύγω και αισθάνομαι ότι ποτέ δεν θα το ξεπεράσω αυτό το πράγμα, δεν θα μπορώ να ξεφύγω ποτέ από αυτό.» Και όλα αυτά σου τα λέει ένας άνθρωπος που έχει ακολουθήσει την καλύτερη δυνατή πορεία.

Αναφέρεσαι με άλλα λόγια στο θέμα της ενσωμάτωσης;

Ναι. Από τη μια μεριά υπάρχουν οι πολιτισμικές διαφορές και από την άλλη η έλλειψη προσπάθειας για ενσωμάτωση. Αν υπήρχε οργανωμένη και μεθοδευμένη

προσπάθεια ενσωμάτωσης, τότε μόνο θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για ενσωμάτωση των προσφύγων. Και για μένα ενσωμάτωση δεν έχει να κάνει με το σου δίνω δουλειά και σπίτι, με τις υλικές παροχές δηλαδή, αλλά έχει να κάνει με το πώς δουλεύεις ψυχολογικά θέματα που σχετίζονται με την ενσωμάτωση, με τη διαδικασία της συμβουλευτικής. Πολλές φορές και οι ίδιοι οι πρόσφυγες δεν κατανοούν την ανάγκη για ψυχολογική ενσωμάτωση. Βρίσκουν μια δουλειά, πηγαίνουν τα πράγματα καλύτερα και θεωρούν ότι όλα είναι εντάξει. Αλλά, ασυζητητί πρέπει να περάσουν από μια διαδικασία, ψυχολογική διαδικασία που θα οδηγήσει τελικά στην ενσωμάτωσή τους. Διαφορετικά, δεν πρόκειται να γίνει ποτέ και αυτοί οι άνθρωποι θα είναι ξένοι σε μια χώρα και θα μεγαλώνουν επίσης παιδιά που θα νιώθουν ξένα σε μια χώρα.

Ποια είναι τα συναισθήματα που βιώνουν συνήθως οι πρόσφυγες;

Νιώθουν συχνά ένοχοι. Ένοχοι για τις αποφάσεις που έχουν πάρει. Οι περισσότερες περιπτώσεις ήταν καλής κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης στη χώρα τους και είχαν μια φυσιολογική ζωή. Εξαιτίας όμως της αλλαγής της πολιτικής κατάστασης και λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων ή λόγω του ότι είχαν προοδευτικό και φιλελεύθερο πνεύμα και δεν δέχονταν να τους καταπιέζουν, αναγκάστηκαν να φύγουν. Και έρχονται τώρα στο σημείο να λένε: «ναι μεν εντάξει, δική μου επιλογή ήταν να φύγω αφού δεν μπορούσα να ανεχτώ αυτή την κατάσταση, αλλά είναι καλύτερα τώρα τα πράγματα που τελικά δεν έχω να φάω, δεν έχω δουλειά, δεν έχω τίποτα.» Άρα, νιώθουν ενοχή για τις αποφάσεις που έχουν πάρει, ενοχή και απογοήτευση για τον εαυτό τους. Και το βλέπεις το ότι είναι εναντίον του εαυτού τους. Υπάρχει, έτσι, μια διάθεση αυτό-κατηγορίας.

Πιστεύεις ότι οι ίδιοι δεν είναι ικανοί να προσαρμοστούν σε μια άλλη χώρα;

Νομίζω ότι δεν τίθεται για αυτούς ικανότητα προσαρμογής. Δεν έρχονται ποτέ με διάθεση προσαρμογής. Οι πρόσφυγες δεν έρχονται για να προσαρμοστούν. Έρχονται γιατί πρέπει να φύγουν από τη χώρα τους και γιατί θέλουν να βρουν κάτι καλύτερο, αφού εκεί τα πράγματα δεν είναι καλά, αλλά όχι γιατί θέλουν να έρθουν και να προσαρμοστούν στην ελληνική κοινωνία. Πολλές φορές δεν είναι η Ελλάδα ο σταθμός τους, αλλά από τη στιγμή που φτάσανε στην Ελλάδα, που ως χώρα ανήκει στη Συνθήκη Σένγκεν, πρέπει να παραμείνουν. Οπότε, από τη στιγμή που αναγκαστικά φτάσανε εδώ και πρέπει να παραμείνουν εδώ έχουν στο νου τους ότι θα αλλάξει η κατάσταση στη χώρα τους και θα γυρίσουν πίσω ... για αυτό είναι μάλιστα και τόσο αρνητικοί και απαιτητικοί και πιστεύουν ότι «από τη στιγμή που με δέχτηκες πρέπει να μου δώσεις αυτό που έχεις να μου δώσεις» και δεν κάνουν προσπάθειες από την πλευρά τους, τα περιμένουν όλα από τους άλλους. Έχουν μια νοοτροπία ιδιαίτερη. Η λογική τους είναι η εξής: «εγώ με το που αλλάζουν τα πράγματα στη χώρα μου γυρίζω, οπότε προσωρινώς είμαι εδώ. Ή, εγώ δεν ήθελα να έρθω εδώ πέρα, αλλού ήθελα να πάω, εσύ με δέχτηκες και με πήρες, οπότε πρέπει να μου παρέχεις αυτά που έχεις» Οπότε, δεν τίθεται θέμα προσαρμογής, δεν υπάρχει αυτή η ανάγκη. Δημιουργείται εκ των πραγμάτων, όταν βλέπουν ότι πρέπει να βρουν δουλειά, να βρουν την άκρη σε αυτή την κοινωνία. Δεν υπάρχει, όμως, από μέσα τους αυτή η διάθεση. Δημιουργείται και προσπαθούμε και εμείς να τους τη δημιουργήσουμε, γιατί τους κρατάμε και δεν τους αφήνουμε και να φύγουν λόγω της Συνθήκης Σένγκεν.

Έχεις την εντύπωση ότι νιώθουν εγκλωβισμένοι;

Ναι και μάλιστα φυλακισμένοι. Το λένε: «έφυγα από μια φυλακή και ήρθα σε μια άλλη, γιατί πρέπει να παραμείνω»...και ενώ τους κρατάμε δεν έχουμε να τους δώσουμε και τίποτα.

Τι δυσκολίες υπάρχουν στο να «χτίσεις» μια σχέση μαζί τους;

Η αλήθεια είναι ότι είναι καχύποπτοι στην αρχή, απότομοι και απαιτητικοί. Πιστεύω, ωστόσο, ότι αυτή την καχυποψία, την επιφύλαξη και την έλλειψη εμπιστοσύνης την έχει δημιουργήσει εν μέρει και το ίδιο το πλαίσιο, γιατί και το πλαίσιο έχει τη δική του κουλτούρα. Δηλαδή, το μήνυμα προς τους πρόσφυγες είναι ότι «ναι μεν είμαι εδώ για να καλύπτω τις ανάγκες σας, όχι τις ψυχολογικές αλλά τις βασικές, ως ο μοναδικός φορέας στην Ελλάδα για τους πρόσφυγες, αλλά από την άλλη δεν μπορώ πάντα». Δηλαδή, «ναι μεν θέλω να σας βοηθήσω, αλλά δεν μπορώ πάντα». Κατά συνέπεια, δημιουργείται αναπόφευκτα κάποια έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά των προσφύγων απέναντι στον φορέα. Έτσι, λοιπόν, είναι δύσκολο ως ειδικός που δουλεύεις εδώ να κερδίσεις την εμπιστοσύνη τους. Πρέπει, βέβαια, να την κερδίσεις για να μπορείς να κάνεις τη δουλειά σου και να ξεπεράσεις αυτό το εμπόδιο που έχει δημιουργηθεί από την κατάσταση.

Πώς ξεπερνιούνται αυτές οι δυσκολίες, αν τελικά ξεπερνιούνται;

Οι τρόποι που εγώ χρησιμοποιώ προκειμένου να ξεπεράσω αυτές τις δυσκολίες, είναι να τους δείχνω σεβασμό για την προσωπικότητά τους και για την αξιοπρέπεια τους, να αναγνωρίζω την αξία τους γιατί δεν είναι οι πρόσφυγες που δημιουργούν τα προβλήματα τους, αλλά τα προβλήματα αυτά υπάρχουν εκ των πραγμάτων. Αυτό, λοιπόν, το δείχνω, το κάνω εμφανές και τους σέβομαι και είμαι απόλυτα ειλικρινής για το τι μπορώ να κάνω μαζί τους, τι μπορώ να τους δώσω και τι όχι. Προσπαθώ ακόμη να είμαι ειλικρινής στην παρουσίαση της ελληνικής πραγματικότητας, τι μπορούν να κάνουν στα πλαίσια ενός σοσιαλιστικού κράτους που δεν έχει κοινωνική πρόνοια και που πρέπει οι ίδιοι να κάνουν πολλές προσπάθειες από μόνοι τους. Όσον αφορά εξάλλου τις δυσκολίες που προκύπτουν από το ότι είμαστε πολιτισμικά διαφορετικοί, πιστεύω ότι όσο διαφορετικοί είμαστε άλλο τόσο ίδιοι είμαστε. Προσπαθώ δηλαδή να δω και τα κοινά σημεία που βγαίνουν στην επιφάνεια, ώστε να πιαστώ από αυτά και να μπορώ να δουλέψω κάποια πράγματα, γιατί αν είμαστε δύο αποκομμένοι πολιτισμοί και δεν έχουμε κανένα κοινό σημείο, τότε θα είμαστε δύο ξένοι. Αυτά τα κοινά σημεία έχουν να κάνουν με τον άνθρωπο, είναι ανθρώπινα δεν έχουν να κάνουν με την κουλτούρα. Η ανάγκη να έχει κανείς φίλους, το ότι σε κάποιον αρέσει το διάβασμα ή το ότι αγαπάει τη φύση, τέτοια πράγματα.

Πώς πιστεύεις ότι τους επηρεάζει η κουλτούρα τους στον τρόπο που αντιμετωπίζουν εδώ τα πράγματα;

Οι πρόσφυγες έχουν την εξής νοοτροπία: πιστεύουν ότι είσαι υποχρεωμένος να κάνεις κάτι για αυτούς, δεν αναγνωρίζουν ότι προσπαθείς να κάνεις κάτι. Και ως επαγγελματίας έχεις ανάγκη από αυτή την αναγνώριση. Έχουν απαίτηση απλώς για τα πάντα. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός ότι έτσι έχουν μάθει στις χώρες τους. Όταν έχουν ζήσει σε ένα μουσουλμανικό κράτος, υπάρχει αυτό που θα κάνει η ομάδα, ο άρχοντας ή ο θεός για το άτομο. Δεν είναι άνθρωποι της πρωτοβουλίας, του «εγώ θα κάνω κάτι για μένα» ή «αυτός αν θέλει θα με βοηθήσει και στο κάτω-κάτω δεν έχει κανένα λόγο να με βοηθήσει». Σε αυτές τις χώρες και σε αυτά τα καθεστάτα και σε αυτά τα θρησκευόμενα λειτουργεί η υποχρέωση να κάνει κάποιος κάτι για τους άλλους.

Μιλάνε για τις χώρες τους και το παρελθόν τους;

Η αλήθεια είναι ότι δεν μιλάνε. Δείχνουν μια άρνηση να ασχοληθούν με το παρελθόν τους. Φυσικά, πάντα μιλάμε για τον μέσο όρο, γιατί υπάρχουν και εξαιρέσεις. Οι περισσότεροι, ωστόσο, ασχολούνται με το εδώ και τώρα. Αλλά, όταν κερδίσεις την εμπιστοσύνη τους και περάσει κάποιος καιρός, ναι τότε μιλούν για το παρελθόν τους και τις εμπειρίες τους. Και μάλιστα μιλούν για αυτά με πολύ αγάπη και νοσταλγία και ενώ φύγανε από τη χώρα τους «γιατί η χώρα είναι κακιά και μας έδιωξε», ξαφνικά η χώρα γίνεται και «καλή». Επίσης, τους λείπουν πολύ οι δικοί τους. Ωστόσο, είναι πολύ αντιφατικά αυτά που νιώθουν οι πρόσφυγες. Από τη μια νοσταλγία και πόθος να γυρίσουν πίσω στην πατρίδα τους όταν φτιάξει η κατάσταση και από την άλλη προσπαθούν να ξεχάσουν αυτά που αισθάνονται γιατί αυτό μπορεί να μην γίνει ποτέ. Ή, «οι γονείς μου με έχουν διαγράψει κίολας, γιατί εγώ φέρθηκα έτσι και τελικά με διώξανε από την χώρα». Η αντίφαση είναι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της ψυχολογίας τους.

Βοηθάει το να ξέρεις κάποια πράγματα για τη δική τους κουλτούρα και κοινωνία;

Ναι, και πρέπει να ξέρεις κάποια πράγματα για την ιστορία των χωρών από όπου προέρχονται, για την πολιτική και κοινωνική τους κατάσταση, για την θέση της γυναίκας και άλλα τέτοια θέματα. Έτσι και εκείνοι σε αισθάνονται πιο κοντά τους, γιατί δεν τα ακούς σαν να τα ακούς για πρώτη φορά και εσύ ξέρεις πώς μπορείς να συσχετίσεις ορισμένα πράγματα, όπως για παράδειγμα τα προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίζει μια γυναίκα, η αντίφαση που μπορεί να βιώνει ανάμεσα στο πώς πρέπει να είναι βάσει της κουλτούρας της και πώς είναι μέσα στην ελληνική κοινωνία.

Το γεγονός ότι εσύ είσαι γυναίκα επηρεάζει τη σχέση;

Επηρεάζει οπωσδήποτε τη σχέση, ιδιαίτερα με τους άντρες. Δεν έχουν συνηθίσει να βλέπουν γυναίκες να παρέχουν τέτοιου είδους υπηρεσίες, οι οποίες κατά κάποιο τρόπο τοποθετούν εκείνους που τις παρέχουν σε ανώτερη θέση από αυτούς. Δεν δέχονται ότι αυτοί είναι που έχουν πρόβλημα και εμείς αυτές που έχουμε να κάνουμε με την επίλυση του προβλήματος. Δεν δέχονται μια γυναίκα σε αυτό το ρόλο. Ακόμα και αυτοί που είναι πιο προοδευτικοί δεν μπορούν εύκολα να ξεφύγουν από αυτό. Αυτό είναι ένα άλλο εμπόδιο στην όλη διαδικασία. Μάλιστα οι γυναίκες πρόσφυγες είναι πιο επιφυλακτικές από τους άντρες. Πρώτα από όλα οι γυναίκες δεν φτάνουν καν εδώ. Αναλαμβάνει ο άντρας να έρθει να κάνει την όλη διαδικασία. Επίσης, οι γυναίκες δουλεύουν σε πολύ μικρότερο ποσοστό. Ασχολούνται βασικά με την φροντίδα των παιδιών.

Να περάσουμε σε ένα άλλο θέμα τώρα. Υπάρχουν ιδιαίτερες δυσκολίες όταν χρησιμοποιείς διερμηνέα;

Είναι πολύ δύσκολο να κρατήσεις τους ανθρώπους που τους συναντάς με διερμηνέα. Συνήθως, αυτοί οι άνθρωποι δεν συνεχίζουν να έρχονται. Αλλά και η ίδια βλέπω ότι με αυτούς δεν μπορώ να κάνω πολλά πράγματα. Είναι κυρίως το θέμα της γλώσσας. Βλέπω ότι ο διερμηνέας δεν μεταφράζει αυτά ακριβώς που λέω και να τα λέει ο άλλος μπορεί να τα αντιλαμβάνεται κάπως αλλιώς, δεν ξέρω τι τον ρωτάει, μιλάνε μεταξύ τους. Δεν γίνεται η δουλειά όπως θα έπρεπε να γίνει. Άρα τελικά, θα έλεγα ότι δουλεύω με μια elite προσφύγων. Με εκείνους που είναι πιο συνειδητοποιημένοι, ξέρουν τι δουλειά κάνει ένας ψυχολόγος, είναι πιο έξυπνοι, πιο μορφωμένοι, μιλούν καλά μια ξένη γλώσσα, ξέρουν και κάποια ελληνικά. Όχι με εκείνους που έχουν πιο σοβαρά προβλήματα. Για αυτό χρειάζεται, επίσης, να γίνει και μια ενημέρωση και

μια κινητοποίηση από τη δική μας πλευρά. Να μην περιμένουμε δηλαδή τους πρόσφυγες να έρθουν να μας βρουν, αλλά να πάμε και εμείς να τους βρούμε.

Ποια προσέγγιση νομίζεις ότι είναι κατάλληλη στη δουλειά σου με τους πρόσφυγες;

Νομίζω ότι η ψυχοδυναμική προσέγγιση - η έμφαση δηλαδή στο παρελθόν του ατόμου, από πού ξεκίνησαν αυτοί οι άνθρωποι για να είναι έτσι τώρα, οι εσωτερικές συγκρούσεις - δεν μπορεί να εφαρμοστεί με τους πρόσφυγες. Και σε αυτό με βοηθάει και ο τίτλος μου ως εργασιακής ψυχολόγου. Είναι πιο ανώδυνο, να ξεκινάς από εκεί, από τα πρακτικά θέματα για να κάνεις αργότερα συμβουλευτική δουλειά σε ευρύτερη κλίμακα. Ξεκινάω, λοιπόν, κάθε φορά από το παρόν, από το εδώ και τώρα και αυτό μας δίνει αφορμές να πηγαίνουμε και στο παρελθόν. Μάλλον, νομίζω ότι η καλύτερη προσέγγιση είναι η λογικό-θυμική, να αλλάξουμε τον τρόπο που σκεφτόμαστε για τα πράγματα.

Ποια θα θεωρούσες εσύ ως ιδανική αντιμετώπιση των προσφύγων γενικότερα αλλά και ειδικότερα σε σχέση με τη συμβουλευτική και τη θεραπεία τους;

Η ιδανική κατάσταση θα ήταν να υπήρχε συγκεκριμένο πρόγραμμα με στόχους. Θα πρέπει να ξεκινάμε, δηλαδή αρχικά από την κάλυψη των βασικών τους αναγκών. Μόνο αυτό, όμως, δεν φτάνει με κανένα τρόπο. Πρέπει να λάβουμε υπόψη οπωσδήποτε τους ψυχολογικούς παράγοντες αναφορικά με τους πρόσφυγες, για την ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. Αν μείνουμε μόνο στην παροχή υλικών αγαθών ή στην εκμάθηση της γλώσσας, θα δημιουργούνται μικρά γκέτα προσφύγων. Αυτά τα προγράμματα θα πρέπει να γίνουν σε επίπεδο κρατικό, όχι σε επίπεδο ιδιωτικών φορέων και θα πρέπει να είναι πρόγραμμα οργανωμένο, δομημένο, με αρχές, μεθοδολογία, στόχους, αξιολόγηση επιμέρους. Σήμερα, τα πράγματα λειτουργούν μάλλον τυχαία. Σε επίπεδο συμβουλευτικής τώρα, η τέλεια κατάσταση θα ήταν να υπάγεται απαραίτητα και η συμβουλευτική σε όλη αυτή τη διαδικασία και να υπάρχει και εδώ συγκεκριμένη μεθοδολογία και αρχές, γνώση της κουλτούρας και των πολιτισμικών διαφορών. Τη διαπολιτισμική συμβουλευτική εγώ θα την έβλεπα να μπορεί κάποιος να συμπεριφέρεται τόσο ίδια όσο και πολύ διαφορετικά στον καθένα.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 4^η

Τι ακριβώς κάνει ο φορέας σας;

Εμείς εδώ ασχολούμαστε με προγράμματα κατάρτισης με στόχο την αναζήτηση δουλειάς και εργασιακής ένταξης. Όμως όλοι θεωρούμε ότι το να καταρτίσεις ανθρώπους, οποιασδήποτε ηλικίας, σ' ένα νέο επάγγελμα μόνο και μόνο για να βρουν δουλειά, δεν είναι αρκετό. Χρειάζονται και άλλες παρεμβάσεις. Έτσι λοιπόν μπαίνουν και όλα τα άλλα. Η συμβουλευτική, η ψυχολογική στήριξη, οι τεχνικές... Αλλά αυτά είναι συμπληρωματικά στην κατάρτιση. Άρα εγώ θα έλεγα ότι είμαστε ένας φορέας κατάρτισης και προσπαθούμε να βρούμε και άλλους τρόπους για να πετύχουμε την ένταξη. Μέσα από την κατάρτιση όμως, έτσι; Το βασικό μας είναι η κατάρτιση και όχι η συμβουλευτική. Γιατί ένας επαγγελματίας υγείας θα είχε αυτήν την ομάδα και θα ασχολούνταν υποστηρικτικά με αυτούς. Δεν κάνουμε τέτοιο προγραμματισμό.. κάνουμε επάγγελμα.

Ποια είναι η στάση των προσφύγων και των μεταναστών απέναντι στη συμβουλευτική και την ψυχολογική υποστήριξη που τους παρέχετε;

Σχετικά με τη συμβουλευτική και την ψυχολογική στήριξη αυτοί δεν θέλουν. Όσες φορές επιχειρήσαμε γιατί είμαστε υποχρεωμένοι, ένα κομμάτι της δουλειάς μας είναι και η συμβουλευτική σε αυτές τις ομάδες, κάθε φορά που έμπαινε ένας ψυχολόγος μέσα, έπρεπε να κάνουμε ολόκληρη προετοιμασία για να τον δεχθούν, και συνήθως αρνούνται. Γιατί λένε ότι «εμείς έχουμε μάθει» –και τώρα μιλάω για ανθρώπους οι οποίοι είναι Ρωσοπόντιοι, Βορειοηπειρώτες κ.α.- «να συζητάμε με φίλους, δεν θέλουμε να συζητήσουμε τα προβλήματά μας», και βέβαια σε ομαδική συζήτηση γιατί ατομικά δεν πάνε έτσι και αλλιώς. Παρ' όλες τις προτροπές ότι εδώ δεν θα κουβεντιάσετε τα προσωπικά σας προβλήματα, αλλά θα κουβεντιάσετε τα κομμάτια που αφορούν τη δουλειά σας. Εμείς σ' αυτό που θέλουμε να σας στηρίξουμε είναι το πώς να παρουσιάζεστε, το πώς να αναζητάτε δουλειά, το πώς να αναπτύξετε κάποια κομμάτια του εαυτού σας –τα οποία δεν μπορείτε να ανακαλύψετε ακόμα – γιατί έχετε δεξιότητες κτλ. – δεν μπορούν να πεισθούν. Γι' αυτό όλη η συμβουλευτική διαδικασία μαζί τους πάει άσχημα, δεν πάει καλά. Υπάρχει λοιπόν αυτό το πρόβλημα με αυτές τις ομάδες. Από την άλλη, δεν ξέρω και οι σύλλογοι πόσο τους έχουν προσεγγίσει, όχι μόνο οι δικοί τους σύλλογοι, π.χ. το Συμβούλιο για πρόσφυγες, και πόσο έχουν ανοιχθεί σε αυτές τις διαδικασίες.

Δηλαδή με άλλα λόγια είναι κάτι ξένο γι' αυτούς.

Πολύ ξένο. Θέλει λοιπόν μια προετοιμασία. Θέλει να πεισθούν ότι αξίζει τον κόπο να το κάνουν. Αυτά είδα εγώ εδώ σε ένα μικρό δείγμα, έτσι. Αλλά και συνάδελφοί μου λένε το ίδιο πράγμα, δηλαδή αντιμετωπίζουν δυσκολίες.

Που νομίζετε ότι οφείλεται αυτή η άρνησή τους;

Σε μια άλλη κουλτούρα, μεγάλωσαν σε ένα άλλο πολιτιστικό περιβάλλον, δεν το είχαν μάθει ότι είναι αναγκαίο. Η ψυχολογία ήταν πάντα, και οτιδήποτε είχε να κάνει με συμβουλευτική και ψυχολογία ήταν απορριπτικό. Άρα, πώς ένας άνθρωπος στα σαράντα του, στα πενήντα του, ξαφνικά θα δεχθεί αυτό το πράγμα που τον αφορά άμεσα. Μιλάει για τη ζωή του. Και βέβαια όταν αυτοί έχουν μάθει, γιατί συζητώντας στους διαδρόμους που γίνονται οι καλύτερες συζητήσεις, διαπίστωνα κάθε φορά ότι αυτοί έχουν μάθει να μιλάνε δύο-δύο, τρεις-τρεις, η ομαδική τους σχέση δηλαδή περιοριζόταν στη δυάδα, άντε στην τριάδα. Πώς θα ανοιχθούν σε ομάδες μεγάλες, όπου είναι είκοσι άτομα, -και μιλώ για την ομαδική συζήτηση έτσι;- θα ανοιχθούν και

θα πουν ότι «ναι, πώς θα το κάνουμε αυτό», «πώς θα παρουσιαστούμε σ' έναν εργοδότη», «τι προβλήματα έχουμε, τι αντιμετωπίζουμε». Δεν το έχουν μάθει. Δεν ξέρουν να το κάνουν. Πρέπει λοιπόν κάποιος να τους δείξει τον τρόπο ότι πρέπει να γίνεται και ότι είναι καλό γι' αυτούς. Αφού λοιπόν δεν μπορούν το ομαδικό, που είναι και πιο απαλό, αγγίζει ελάχιστες πτυχές αρνούνται βεβαίως να συζητήσουν με έναν ειδικό, και όταν τους ρώτησα γιατί δεν το κάνουν, μου είπαν ότι εμείς δεν έχουμε μάθει να μιλάμε με ειδικούς. Εμείς έχουμε φίλους και όταν θέλουμε να μιλάμε για τα προβλήματά μας τα λέμε στους φίλους μας. Τι θέλω να πω με αυτό; Ότι δεν είναι βέβαια όλοι έτσι... είναι η πλειοψηφία τους όμως. Παρ' όλα αυτά πρέπει να γίνει δουλειά σ' αυτόν τον τομέα. Μια και μιλάμε για τέτοιες κοινωνίες που το έχουν αποδεχτεί... πάνε στον ψυχολόγο, πάνε στον ψυχίατρο, συζητάνε τα προβλήματά τους.. εκεί είναι αλλιώς.. και το βλέπω σε όλα τα τμήματα, όσα χρόνια δουλεύουμε – πέντε χρόνια τώρα με τέτοιες ομάδες- ότι δεν δέχονται εύκολα συμβουλευτική, στήριξη γενικά... δεν την δέχονται

Παρ' όλα αυτά, εσείς κρίνετε απ' ότι έχω καταλάβει με αυτά που λέτε ότι είναι απαραίτητο.

Αναγκαίο. Βέβαια γιατί βγάζουν και έναν θυμό, μια επιθετικότητα, μια άρνηση, κάποιες ομάδες, όχι όλες... αλλά αυτό θα μπορούσε να μην είναι έτσι... να το συζητήσουν και να δουν τι θα το κάνουν αυτό το πράγμα, δεν μπορούν να περιφέρονται με έναν μόνιμο θυμό σε μια χώρα, σε μια κοινωνία, δεν τους ωφελεί σε τίποτα και θεωρώ ότι είναι απαραίτητο... και για τα εργασιακά τους προβλήματα, είναι σε μια χώρα υποδοχής, δεν είναι εύκολο να τα λύσουνε... με όλη αυτή την άρνηση που συναντούν συσσωρεύεται και ένα συναίσθημα. Δεν ξέρουν τι να το κάνουνε... Ναι, το θεωρώ απαραίτητο ότι πρέπει να υπάρχει.. αλλά φαίνεται ότι ακόμα δεν έχει βρεθεί ένας τρόπος για να τους προσεγγίσει κανείς.

Εσείς πως έχετε προσπαθήσει μέχρι τώρα να τους προετοιμάσετε και να τους δείξετε ότι υπάρχει ανάγκη;

Όχι, την ανάγκη δεν μπορείς να τους την δείξεις. Δεν ξέρω και εγώ τον τρόπο για να τους δείξω την ανάγκη. Η αλήθεια είναι ότι κάθε φορά που αρνιόντουσαν έμπαινα στην αίθουσα και έκανα συζητήσεις μαζί τους. Δεχόντουσαν για μια φορά, άντε να γίνει και μια δεύτερη, μετά πάλι αρνιόντουσαν. Δηλαδή πήγαινε η ψυχολόγος, άρχιζαν τη συμβουλευτική... σταματούσαν. Μετά από δύο φορές πάλι το ίδιο. Τώρα πια είμαστε σε μια κατάσταση μετά από έξι μήνες – και μιλάω για συγκεκριμένα προγράμματα που κάνουμε τώρα - όπου έχουν αρνηθεί όλοι. Έψαξα να δω μήπως είναι και η προσέγγιση της ψυχολόγου.. γιατί παίζει και αυτό ένα ρόλο.. όντως υπήρχε πρόβλημα και εκεί... η μέθοδος που ακολουθούσε δεν ήταν αυτή που θα έπρεπε. Κατά τη γνώμη μου έτσι; Δεν είμαι ψυχολόγος, αλλά μπορώ να καταλάβω σε κάποιες ομάδες τι ταιριάζει περισσότερο και τι ταιριάζει λιγότερο. Δηλαδή – και να το πω σε πολλά εισαγωγικά - μια φροϋδική προσέγγιση δεν είναι ταιριαστή. Μπαίνω στην αίθουσα πείτε μου το πρόβλημα σας, δεν είναι ότι καλύτερο. Θέλει άλλου τύπου....

Πώς θα το βλέπατε εσείς;

Πώς θα το έβλεπα... θα έλεγα ότι θα έπρεπε να ξεκινάει κανείς με πολύ απλά πράγματα, με τεχνικές... δεν σημαίνουν τίποτα για τον άλλον.. τον κάνουν απλώς να σκεφτεί... και που δεν χρειάζεται να πει, αλλά να επεξεργαστεί αυτά που παίρνει και μετά σιγά-σιγά να τους βάλεις στα πιο βαθιά πράγματα, να αρχίσουν να μιλάνε για τον εαυτό τους αλλά να μην μιλάνε εξ' αρχής... θέλει πολύ χρόνο. Και βέβαια τα

προγράμματα επειδή είναι περιορισμένης διάρκειας – δεν τους έχουμε εδώ πέντε χρόνια, τους έχουμε ένα εξάμηνο, ένα οχτάμηνο το πολύ - οπότε είναι μάλλον μια αντίληψη που σιγά-σιγά θα εξαλειφθεί... και θα περάσει από τον έναν στον άλλον...

Με άλλα λόγια, αν κατάλαβα καλά, θέλουν κάτι πιο συγκεκριμένο στην αρχή;
Έτσι νομίζω, ναι.

Και πιο ανώδυνο.

Ανώδυνο, και που να τους λέει κάτι, να το κάνουν κάτι αυτό. Και να το κάνουν πρακτικά. Να μην έχει πολλή άμεση σχέση με τον εαυτό τους και το συναίσθημά τους, γιατί αυτό δεν μπορούν ακόμα να το χειριστούν... δεν ξέρω.

Αυτό πιστεύεται ότι είναι μόνο λόγω του ότι έχουν μεγαλώσει σε άλλη κουλτούρα, όπως είπατε πριν, ή επειδή είναι και τόσο έντονο αυτό το συναίσθημα που τους φοβίζει και δεν θέλουν να το χειριστούν;

Όχι, θεωρώ καταρχήν ότι είναι άλλη κουλτούρα. Δηλαδή, αν εγώ αυτή τη στιγμή πήγαινα να ζήσω στην Αφρική ή στους Εσκιμώους, και μου λέγανε ότι για να προσαρμοστείς σε αυτόν τον χώρο πρέπει να σου κάνουμε αυτό... νομίζω ότι θα αρνιόμουν.. θα αρνιόμουν γιατί η κουλτούρα μου, μου λέει άλλα πράγματα. Είναι το βασικό πράγμα.. εκεί πάνω χτίζουμε.. από εκεί και έπειτα είναι και ένα συναίσθημα το οποίο είναι έντονο και τους τρομάζει. Αλλά ας πούμε ότι δεν είναι όλοι τρομαγμένοι από το συναίσθημά τους.. κάποιιοι είναι καλά... και τους βλέπεις είναι χαρούμενοι... λες ωραία μια χαρά άνθρωπος, αλλά η άρνησή τους, ακόμα και σε αυτούς έχει να κάνει με την κουλτούρα. Την θεωρώ υπ' αριθμόν ένα. Οπότε πρέπει κανείς να το δει και διαπολιτισμικά πώς πρέπει να δουλέψει. Μάλλον σκέφτονται ότι «τι να κάνω κάτι που δεν το έχω μάθει ποτέ» και που εκεί υπήρχε και η αντίληψη του «όχι, δεν χρειάζονται ψυχολόγοι, δεν χρειάζονται ψυχίατροι», έτσι δεν είναι; Δηλαδή στις ανατολικές χώρες δεν είχαμε τέτοιες αντιλήψεις. Όταν λοιπόν αυτό το έχεις βιώσει και το έχεις αποδεχθεί δεν στο αλλάζει εύκολα η χώρα υποδοχής. Εκεί το εντοπίζω εγώ. Στην κουλτούρα περισσότερο παρά στο έντονο συναίσθημα.

Τι άλλες δυσκολίες υπάρχουν, που προκύπτουν από τις πολιτισμικές διαφορές;

Μια πολύ βασική δυσκολία είναι το θέμα της γλώσσας. Τώρα περνάμε σε πρακτικά θέματα, έτσι. Είναι το θέμα της γλώσσας, όπου αυτοί οι άνθρωποι έχουν πραγματικά ανάγκη να μάθουν να μιλάνε και δεν ξέρω κατά πόσο υπάρχουν σχολεία όπου μπορούν να πάνε μεγάλοι άνθρωποι να μάθουν τη γλώσσα. Εδώ έρχονται και μας παρακαλούν να μπουν σε προγράμματα μόνο και μόνο για να κάνουν γλώσσα. Τους χρειάζεται. Ένα τεράστιο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι το εργασιακό, ειδικά οι πρόσφυγες ή όσοι ζητούν άσυλο που δεν έχουν κάρτες, που έχουν προβλήματα και στο να βγάλουν την κάρτα και στο να ανανεώνουν κάθε φορά τη visa τους, αυτή είναι τραγική ιστορία. Υπάρχουν άνθρωποι που ζουν πραγματικά με ένα μεροκάματο το μήνα και αν.. συνθήκες – όχι για όλους το ίδιο - συνθήκες πολύ χαμηλές. Η δουλειά είναι λοιπόν πολύ σημαντική για αυτούς. Και βέβαια πρέπει να σας πω ότι όλοι έχουν τελειώσει και μια σχολή, όπου εδώ δεν έχει κανένα αντίκρισμα και όχι γιατί δεν αναγνωρίζεται, αλλά γιατί είναι γνώσεις άλλου τύπου. Θα ήθελαν πολύ να μάθουν υπολογιστές. Τους βάζουν συχνά εκτός προγράμματος να κάνουν υπολογιστή και είναι τρισευχισμένοι που μπορούν να μάθουν μια τέτοια δεξιότητα. Γλώσσα λοιπόν και υπολογιστής συν ένα πτυχίο που δεν έχει κανένα αντίκρισμα στην αγορά, είναι γι' αυτούς ένα τεράστιο πρόβλημα. Έχουν τεράστιο πρόβλημα ανεργίας, έχουν τεράστιο πρόβλημα επιβίωσης. Όλο αυτό που λέμε αποκλεισμένες ομάδες ισχύει και

το βλέπει κανείς στην καθημερινότητά τους

Στηρίγματα προσωπικά έχουν;

Εξακολουθούν να λειτουργούν με τις ομάδες τους. Δηλαδή αυτοί οι άνθρωποι έχουν τις παρέες τους, προσπαθούν να κάνουν κάποια πράγματα, από εκεί και πέρα δεν ξέρω πώς τα βγάζουν πέρα κοινωνικά, δηλαδή αν ανοίγονται και αν διευρύνουν το κύκλο με ανθρώπους ντόπιους. Δεν ξέρω τι κάνουν, αλλά τους βλέπω συνέχεια να είναι με τις δικές τους ομάδες και να λειτουργούν. Και αυτό είναι ένα πρόβλημα έτσι; Η κοινωνικοποίησή τους δηλαδή.

Υπάρχουν και φαινόμενα ρατσισμού; Ξέρω ότι αυτή η έννοια είναι λίγο περίεργη..

Ναι, ρατσισμό τελικά υπόκεινται. Ενώ λέμε ότι δεν τρέχει τίποτα, ότι είμαστε όλοι ενάντια στον ρατσισμό, έχω την αίσθηση ότι για όλους μας υπάρχει ο ρατσισμός...δεν κάνει εύκολα παρέα ο άλλος τον πρόσφυγα, τον μετανάστη, να βγουν έξω, να μιλήσουν. Ναι, υπάρχει ρατσισμός που δεν φαίνεται όμως και είναι πιο ύπουλος αυτός. Όπως και οι ίδιοι είναι ρατσιστές....

Δηλαδή;

Δηλαδή ο ρατσισμός δεν είναι από την μία πλευρά... δεν είναι από τη χώρα υποδοχής πάντα, είναι και από τη χώρα προέλευσης. Δηλαδή και οι ίδιοι αμύνονται και είναι ρατσιστές για όλους τους υπόλοιπους. Τι έχω παρατηρήσει; Ότι πάρα πολλή συχνά – εμείς έχουμε προγράμματα με άτομα με ειδικές ανάγκες - η αντιμετώπισή τους είναι απαράδεκτη σε αυτά τα άτομα. Τα κοροϊδεύουν. Επίσης, οι ίδιες οι ομάδες μεταξύ τους κοροϊδεύονται. Δηλαδή, οι πρόσφυγες με τους μετανάστες κοροϊδεύονται: «χα, χα κοίτα πως είναι αυτός, είναι μαύρος», κτλ. Ο ρατσισμός υπάρχει και σε εκείνους και είναι πιο έντονος από τον δικό μας. Δηλαδή αν θα πρέπει κάτι να κάνουμε, αυτό πρέπει να είναι συνολικό και ολοκληρωμένο. Δεν πρέπει να μιλάμε για ρατσισμό που υπάρχει μόνο από εμάς, με αποτέλεσμα: υιοθετώντας αυτοί τον δικό τους ρατσισμό να κλείνονται όλο και περισσότερο. Γιατί δεν είναι μόνο η άρνηση του ντόπιου πληθυσμού να τους αποδεχθεί, είναι και η συμπεριφορά τους προς τον ντόπιο πληθυσμό. Είναι επιθετικοί, χρησιμοποιούν ύπουλους τρόπους, εκφράζονται με άσχημο τρόπο, π.χ. «εσείς τι κάνετε», «τι είστε εσείς, σιγά» λόγια που ακούς από εμάς –εντάξει- αλλά και από εκείνους. Άρα θα έλεγα ότι είναι και από τις δύο πλευρές ο ρατσισμός. Και αυτός ο ύπουλος, που έχει να κάνει στο ότι δύο ομάδες προχωρούν διαφορετικά και δεν συγκλίνουν πουθενά.

Όποτε και σε αυτό το σημείο πιστεύετε ότι υπεισέρχονται οι πολιτισμικές διαφορές;

Ναι. Εμπειρικά μόνο μπορώ να πω ότι αυτοί οι άνθρωποι έχουν μάθει να είναι επιθετικοί, είναι μια μαθημένη συμπεριφορά... με πολλά εισαγωγικά βέβαια σε αυτήν την επιθετικότητα... δηλαδή έχουν μάθει να είναι σκληροί, έχουν μάθει να αγωνίζονται και να διεκδικούν κάποια πράγματα, σε έναν χώρο όμως που ήταν σαφώς οριοθετημένος. Εδώ που είναι τελείως διαφορετικά τα πράγματα και η διεκδίκηση έχει και μια άλλη μορφή, δηλαδή έχει την έννοια και της καλής συμπεριφοράς. Δηλαδή δεν διεκδικείς μόνο απαιτώντας, διεκδικείς και με άλλους τρόπους. Δεν έχουν μάθει τους άλλους τρόπους.. άρα μπορεί ... έχει πολιτισμική τάση. Καταλήγω έτσι χωρίς όμως να το έχω ψάξει, δηλαδή δεν ξέρω αρκετά καλά από αυτό, όμως εμπειρικά μπορώ να το υποστηρίξω.

Νιώθετε κάποιες φορές, ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί, είναι ξένοι, δεν ξέρετε πώς να τους φερθείτε;

Όχι, εγώ προσωπικά δεν το έχω νιώσει. Δηλαδή δεν βλέπω να έχουν διαφορετικά πράγματα απ' ότι ο οποιοσδήποτε δικός μας άνεργος που έρχεται εδώ να καταρτιστεί για να βρει μια δουλειά. Μπορώ να διακρίνω κάποια άλλα χαρακτηριστικά που τα εξηγώ, αυτό το κλείσιμο στις ομάδες τους, την άρνησή τους να δεχθούν ψυχολόγο... αυτά... όμως έτσι όπως τους βλέπω στους διαδρόμους να μιλάνε οι άνθρωποι, μια χαρά είναι. Ναι, δεν θα τους ξεχώριζα από τους υπολοίπους. Δηλαδή δεν βλέπουμε διαφορετικά τους μεν και τους δε. Βλέπουμε ότι έχουμε να κάνουμε με ανέργους που αντιμετωπίζουν ένα σοβαρό πρόβλημα. Την ανεργία τους. Απ' κει και πέρα ο κάθε ένας εκφράζεται διαφορετικά ανάλογα με το τι είναι. Αλλά το ίδιο πράγμα βλέπουμε και στις αίθουσες των ανέργων των δικών μας. Δεν έχουν κάτι διαφορετικό. Έχουν μόνο άλλα χαρακτηριστικά, όχι όμως ότι είναι διαφορετικοί.

Τα άλλα χαρακτηριστικά είναι αυτά που είπατε πριν;

Τα άλλα χαρακτηριστικά είναι αυτά.. δηλαδή ότι έχουν άλλες ανάγκες, ότι έχουν μια διαφοροποιημένη συμπεριφορά που έχει να κάνει με το ότι βρίσκονται πρόσφατα σε μια χώρα υποδοχής και δεν ξέρουν τι να το κάνουν αυτό. Αλλά σε γενικές γραμμές δεν είναι διαφορετικοί, άλλες ανάγκες έχουν οι άνθρωποι. Δηλαδή όταν ο άλλος πεινάει όσο και να τον συγκρίνεις με έναν πτυχιούχο – και ας έχει και δέκα χρόνια ανεργίας – που έρχεται για να κάνει μαθήματα με την μαμά του και τον μπαμπά του... ε, υπάρχει διαφορά. Αλλά δεν είναι διαφορετικοί, έτσι; Και νομίζω ότι είναι και η αίσθηση και των υπολοίπων συνεργατών. Όσες φορές συζητάμε γι' αυτές τις ομάδες εκεί έχουμε καταλήξει.

Η δική τους η αίσθηση είναι κάποιες φορές ότι «επειδή είστε από άλλη χώρα δεν με καταλαβαίνετε», «επειδή είστε άλλος πολιτισμός δεν μπορείτε να με καταλάβετε»;

Ναι, αυτό το λένε συχνά. Όχι όμως με την έννοια δεν με καταλαβαίνετε. Αλλά σου μιλάνε πολύ για το πώς ζούσανε και το παίρνουν σαν αφορμή όταν τους λες για κάτι και θέλουν να στο δικαιολογήσουν, αρχίζουν και ανακαλούν όλες τις μνήμες... αυτό σημαίνει κάτι, έτσι... ότι «δεν με καταλαβαίνετε και γι' αυτό κάθομαι να στο εξηγήσω» ενώ εμείς δεν μιλάμε για τα παιδικά μας χρόνια, όταν είμαστε σε ένα πρόγραμμα κατάρτισης ότι «κοίταξε να δεις, εγώ τότε...» Αυτοί το κάνουν, όχι για τα παιδικά τους χρόνια, αλλά ότι «ναι, αλλά εμείς πριν πέντε χρόνια που ήμασταν εκεί και ήμασταν καλά» ή «δεν ήμασταν καλά» ή «κάναμε αυτά τα πράγματα που εσείς εδώ δεν τα κάνατε». Ναι, νομίζω ότι έχουν αυτή την αίσθηση ότι δεν είναι κατανοητοί.

Στα αγγλικά μιλάτε;

Στα ελληνικά. Και αυτό τους βοηθάει πάρα πολύ, γιατί παρ' όλο που τα μαθήματα γλώσσας δεν είναι πάντα πολλά, δηλαδή π.χ. θα κάνουμε 150 ώρες γλώσσα... αυτό δεν λέει τίποτα. 150 ώρες γλώσσα δεν σημαίνει τίποτα για να μάθουν ελληνικά. Επειδή όμως μπαίνουν συνέχεια εκπαιδευτές για ένα εξάμηνο, οχτάμηνο, μιλάνε ελληνικά, μιλάνε μαζί μας ελληνικά, η γραμματεία είναι συνέχεια μαζί τους και αναγκάζεται να τους εξηγεί πράγματα στα ελληνικά, συζητούν στα ελληνικά με το γραφείο προώθησης και ψάχνουν να βρουν δουλειά, να πηγαίνουν στον ΟΑΕΔ, να πηγαίνουν στις επιχειρήσεις, αυτό τους βοηθάει πολύ στο να παίρνει μπρος η γλώσσα τους.

Είναι κατά κάποιο τρόπο προαπαιτούμενο να έχουν κάποια μαθήματα γλώσσας;
Ναι, απαιτείται. Γι' αυτές τις ομάδες απαιτείται. Και βέβαια όσο πιο πολύ μπορούμε να κάνουμε, εξαντλούμε τα όρια γιατί δεν μπορεί να κάνει κανείς μόνο γλώσσα. Τα εξαντλούμε τα όρια.

Αυτοί οι άνθρωποι συνήθως έχουν και κάποιες τραυματικές εμπειρίες στις χώρες προέλευσης, είτε πόλεμος, είτε φυλάκιση, οτιδήποτε. Σας μεταφέρουν εδώ κάποιες τέτοιες εμπειρίες;

Δεν τις συζητάμε, δηλαδή την προσωπική του ιστορία ο καθένας δεν την βγάζει. Και δεν την βγάζει σε μένα και στους συναδέλφους μου που δεν είμαστε ψυχολόγοι, δηλαδή δεν πάει, δεν έρχεται για να πει το προσωπικό του πρόβλημα... σαφώς και θα έχουνε. Δεν λέω ότι δεν έχουνε, αλλά δεν βγαίνει προς τα έξω για να το συζητήσουμε και να δούμε τι θα γίνει μ' αυτό. Όμως ενδεχομένως με την κοινωνική λειτουργό που επιπλέον τους παρακολουθεί να βγάζουν αυτό το θέμα.. στην ψυχολόγο πάντως δεν έχουν πάει. Στην κοινωνική λειτουργό ενδεχομένως να το έχουν βγάλει, αλλά αυτό είναι κάτι που δεν μπορώ να το πω με σιγουριά, δηλαδή το προσωπικό τραύμα του καθένα δεν μπορώ να το ξέρω.

Μιλάνε για την πατρίδα τους;

Πάρα πολύ. Μιλάνε και κυρίως ποιοι μιλάνε...οι Ουκρανοί ,οι Ρωσοπόντιοι και οι Βορειοηπειρώτες. Οι άλλοι που είναι από τη Μαδαγασκάρη, από το Ζαΐρ, που είναι με άσυλο, δεν πολυμιλάνε. Οι εδώ όμως, οι Ευρωπαίοι μιλάνε πάρα πολύ. Και συνέχεια κάνουν αναφορές. Ότι «ναι, εμείς εκεί κάναμε αυτό», «ναι, γινόταν εκείνο», «δες πώς ήταν σε εμάς, πώς λύναμε αυτό το θέμα». Μιλάνε για τα σπίτια τους πολλοί, για τις περιουσίες που άφησαν, ειδικά οι Βορειοηπειρώτες. Και οι Αλβανοί μιλούν.

Έχουν αφήσει και οικογένειες πίσω;

Νομίζω όχι πια, κανείς. Όλοι είναι εδώ οικογενειακά.

Δηλαδή εσείς βλέπετε και πρόσφυγες και μετανάστες, αν κατάλαβα καλά;

Οικονομικούς μετανάστες και πολιτικούς πρόσφυγες: Αλβανοί, Βορειοηπειρώτες, Ουκρανοί, Ρωσοπόντιοι, όλοι έχουν τη δικιά τους κουλτούρα. Πραγματικά είναι αξιοθαύμαστοι, γιατί δεν είναι εύκολο να βρεθείς σε μια άλλη χώρα με όλα αυτά τα πράγματα που είχες κάνει για χρόνια πολλά, να τα εγκαταλείψεις και να ξεκινήσεις από την αρχή. Και βέβαια ζώντας σε συνθήκες πείνας αρκετοί από αυτούς... Ναι, μιλούν πάρα πολύ για τη χώρα τους,

Τι συναισθήματα τρέφουν για όλα αυτά;

Νοσταλγούν τη χώρα τους, θα ήθελαν να είναι εκεί. Θα ήθελαν να είναι κάπως διαφορετικά τα πράγματα και να μπορούσαν να ζήσουν εκεί. Από την άλλη μεριά είναι ξεκάθαρο ότι το προσπαθούν αυτό εδώ που κάνουν, δεν τους βλέπει κανείς να είναι χύμα. Ψάχνονται, προσπαθούν να επιβιώσουν με όλες τις δυσκολίες που έχουν.

Βλέπετε διαφορές μεταξύ των προσφύγων και των μεταναστών; Τόσο στα συναισθήματα που τρέφουν...

Ναι, οι πρόσφυγες δεν μιλούν πάρα πολύ. Ειδικά όσοι είναι με άσυλο δεν μιλούν πάρα πολύ. Οι άλλοι που είναι οικονομικοί μετανάστες είναι αλλιώς, και βέβαια αυτό εξηγείται. Ο οικονομικός μετανάστης φεύγει γιατί αναγκάζεται, δεν έχει να ζήσει. Ο πολιτικός πρόσφυγας είναι επιλογή του, είναι ιδεολογία. Η διαφορά ήδη είναι πάρα

πολύ μεγάλη. Μπορώ να σκεφτώ τη δικιά μας εποχή, τη δικτατορία στην Ελλάδα, όταν όλοι ήταν έξω, μιλούσαν στα αγγλικά για την Ελλάδα, αλλά ήταν επιλογή τους να είναι έξω. Ο οικονομικός μετανάστης είναι αλλιώς.

Παρ' όλα αυτά υπάρχει και η άλλη διαφορά. Ο μετανάστης μπορεί να επιστρέψει στην πατρίδα του όποτε ο ίδιος το θελήσει –τουλάχιστον θεωρητικά– ο πρόσφυγας δεν μπορεί όμως.

Εκτός αν αλλάξει η κατάσταση. Ναι, και εκείνος μπορεί να τελειώσει το καθεστώς του και να γυρίσει. Ο οικονομικός μετανάστης όμως, νομίζω ότι δεν θα γυρίσει ποτέ. Κάποιοι το έχουν αποδεχθεί. Λένε για παράδειγμα όλοι ότι «θα ήθελα να γυρίσω, όμως τα παιδιά μου έχουν αποφασίσει να μείνουν εδώ και εγώ πρέπει να μείνω μαζί τους», γιατί εδώ έχουν ξεκινήσει, πάνε σχολείο, θέλουν κάτι να κάνουν εδώ, αρνούνται να γυρίσουν πίσω τα παιδιά. Το συζητούν για τα παιδιά τους, είναι κάθεται ότι δεν θα γυρίσουν, άρα μένουν εδώ, δεν έχουν προοπτικές επιστροφής και δεν τις βάζουνε κιόλας. Μιλώ για το δείγμα το δικό μας, για το δείγμα των ατόμων που έρχονται εδώ, για τα προγράμματα που κάνουμε εμείς, δεν μιλώ για όλον τον κόσμο

Έχει κάποια ιδιαιτερότητα σε σχέση με άλλα προγράμματα;

Με άλλα προγράμματα όχι. Με άλλους όμως που εργάζονται ενδεχομένως να έχει. Έξω δεν ξέρω τι γίνεται με τους Βορειοηπειρώτες, με τους Ρωσοπόντιους που εργάζονται, κτλ. Μπορεί να είναι πλήρως ενταγμένοι οι άνθρωποι. Οι εδώ όμως είναι έτσι. Και μιλώ γι' αυτούς. Και οι οποίοι επίσης όσες φορές τους έχω ρωτήσει «δεν σκέφτεστε να γυρίσετε πίσω;», μου λένε «Όχι, πού να πάμε;» Και οι πρόσφυγες επίσης, αλλά αυτοί είπαμε είναι από ιδεολογία, δεν ξέρουν πώς θα εξελιχθεί η κατάσταση στην πατρίδα τους.

Έχει καιρό που βρίσκεται στην Ελλάδα αυτός ο πληθυσμός;

Ναι, υπάρχουν άνθρωποι που ζουν πάνω από δέκα χρόνια, και κάποιοι άλλοι που ζουν πάνω από είκοσι. Συνήθως οι άνθρωποι που έρχονται εδώ, είναι τόσο, δηλαδή δεν είναι χθεςσινοί. Είναι μιας δεκαετίας, οχταετίας.

Το λέω, γιατί είχα κάνει κάποιες άλλες συνεντεύξεις και υπάρχουν κάποιες διαφορές σε σχέση με αυτά που συζητάμε τώρα. Είναι άτομα που μόλις έρχονται...

Ναι είναι αυτοί που υποδέχονται ανθρώπους που είναι στο καθεστώς ασύλου και έρχονται τώρα. Αυτοί είναι άλλοι. Οι δικοί μας οι πρόσφυγες είναι πολλοί που είναι παντρεμένοι(ες) με ανθρώπους που έχουν πάρει κάρτα εδώ. Μπορεί να είναι συντοπίτες τους, μπορεί και να μην είναι. Έχουν αρχίσει να φτιάχνουν μια ζωή, κάποιοι έχουν παιδιά, είναι άλλες καταστάσεις. Δεν είναι μόλις που έρχονται τώρα και τι τους κάνουμε. Είναι αυτοί που ήδη ζουν εδώ.

Σε σχέση με τα παιδιά τους, τη δεύτερη γενιά μεταναστών, εσείς τα βλέπετε καθόλου;

Δεν τα βλέπω καθόλου. Και δεν τα βλέπει κανείς τα παιδιά τους. Γιατί παρόλο που τους λέμε «ότι πρόβλημα έχετε στο σπίτι, νομικό, παιδιών» - μπορεί να έχουν ένα οποιοδήποτε πρόβλημα, να χρειάζονται για παράδειγμα λογοθεραπεία, να μην τα πηγαίνουν καλά στο σχολείο – «υπάρχει υπηρεσία εδώ που μπορεί να σας στηρίξει». «Μπορεί να έχετε επίσης οικογενειακό πρόβλημα, υπάρχει επίσης ειδική υπηρεσία εδώ που μπορεί να σας στηρίξει», διάφορα τέτοια δεν έρχονται.

Χρειάζεται δηλαδή κάποιου τύπου κινητοποίηση;

Δεν ξέρω. Δεν έχω δώσει απάντηση. Δηλαδή τι κινητοποίηση θα μπορούσε να είναι; Είναι άλλα πράγματα τα οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη. Να κινητοποιηθείς ως προς τι; Να έρθεις σε επαφή με τις οικογένειες; Και; Δηλαδή, άμα έρθει ο ειδικός σε επαφή με τις οικογένειες τι πρόβλημα θα λύσει; Αυτοί ήδη έχουν φτιάξει τις ομάδες τους, λειτουργούν έτσι όπως λειτουργούν. Εγώ θα έλεγα ότι – και απλώς είναι μια πρώτη σκέψη γιατί δεν το έχω σκεφτεί αυτό που με ρωτάτε τώρα – θα πρέπει σιγά-σιγά να γίνει αυτή η περιφημη ενσωμάτωση, δηλαδή σίγουρα τα παιδιά τους θα αρχίσουν να νιώθουν ότι είναι στη χώρα τους γιατί εδώ μεγαλώνουν, αλλά θα πρέπει να αρχίσουν να το νιώθουν και αυτοί οι άνθρωποι ότι είναι εδώ, ότι ανήκουν εδώ, μιας και είναι εδώ. Αυτό έχει να κάνει και από τις δύο πλευρές με το να λυθούν τα προβλήματα του ρατσισμού που υπάρχουν και εγώ θεωρώ ότι είναι πιο σημαντικό αυτό, όπως όλοι ψάχνουμε να βρούμε δουλειά να το κάνουν και εκείνοι και να μην αρκούνται ένα μεροκάματο στις τόσες γιατί νιώθουν περιθώριο... απ' εκεί και πέρα θεωρώ ότι έχουν όλα τα προβλήματα που έχει ο οποιοσδήποτε κάτοικος σε αυτόν τον πλανήτη. Το αν οι οικογενειακές τους σχέσεις πηγαίνουν καλά ή δεν πηγαίνουν δεν σημαίνει ότι οι δικές μας είναι άψογες. Το αν τα παιδιά τους έχουν πρόβλημα στο σχολείο δεν σημαίνει ότι τα δικά μας είναι οι πρώτοι μαθητές. Είναι τα προβλήματα μια κοινωνίας που τα ζουν και εκείνοι τα ζούμε και εμείς. Άλλα πρέπει να λείγουν. Μήπως εμείς πηγαίνουμε όλοι στα Συμβουλευτικά Κέντρα ή στους ψυχολόγους ή παρακολουθούμε τα παιδιά μας ανά πάσα στιγμή για το τι φταιει και δεν πάνε καλά στο σχολείο; Δεν ξέρω τι λετε εσείς; Αλλά έχω αυτή την αίσθηση, δηλαδή μην απ' την άλλη μεριά παραγίνουμε προστατευτικοί για ανθρώπους που αποφασίζουν να έρθουν σε έναν τόπο να ζήσουν, άντε να πέσουμε όλοι πάνω τους. Γιατί αυξάνει περισσότερο τις διαφορές αυτό το πράγμα, απ' ότι να ενταχθούν κανονικά αυτοί οι άνθρωποι. Ναι, έχουν προβλήματα όπως έχουμε όλοι μας. Και τα ελληνικά νοικοκυριά δεν έχουν;

Είπατε λοιπόν για ενσωμάτωση. Και ότι αυτοί οι άνθρωποι θα πρέπει να δουν κάπως διαφορετικά τα πράγματα έτσι ώστε να μην μένουν στο περιθώριο. Θέλετε να το συζητήσουμε περισσότερο αυτό; Πώς εσείς την βλέπετε ακριβώς την ενσωμάτωση;

Λοιπόν, να βάλω τον εαυτό μου στη θέση τους; Αν εγώ βρισκόμουν σε μια χώρα άλλη και έπρεπε να ενσωματωθώ σε αυτή τη χώρα, θα έπρεπε να χρησιμοποιήσω ότι μου δίνει αυτή η χώρα. Να έχω πρόσβαση σε οτιδήποτε προσφέρει αυτή η χώρα και για τους υπόλοιπους πολίτες της και να έχω μια αντιμετώπιση από τους πολίτες αυτή που πρέπει και αυτή που έχουν στους συντοπίτες τους. Απ' την άλλη, εγώ θα έπρεπε να αναπτύξω μια άλλη αντίληψη που να μην νιώθω ότι είμαι μετανάστης, αλλά ότι μετακινούμε σε έναν κόσμο. Δηλαδή φαντάζομαι ότι αν αύριο αρχίσουμε να μιλάμε για μια ενωμένη Ευρώπη, φεύγοντας από εδώ για να πάω στη Γαλλία θα πρέπει να νιώθω σαν να είμαι στην Ελλάδα γιατί επιλέγω να ζω εκεί, γιατί αυτό μ' αρέσει. Που σημαίνει ότι θα χρησιμοποιήσω τις ίδιες μεθόδους που χρησιμοποιώ και εδώ. Και εκεί δεν θα υπάρχουν διαφορές; Υπάρχει μια άλλη γλώσσα... δεν ξέρω να δώσω μια άλλη απάντηση... αυτό... να χρησιμοποιώ τις δομές και ότι προσφέρεται στον πολίτη μιας άλλης χώρας να το κάνω και εγώ, και γενικά να μην έχω το συναίσθημα ότι προέρχομαι από αλλού.

Πράγμα που έχουν αυτοί οι άνθρωποι και απ' ότι κατάλαβα το καλλιεργούμε και εμείς με κάποιον τρόπο.

Ναι, το καλλιεργούμε και εμείς με όλα αυτά τα υποστηρικτικά. Το ότι αρνούνται να δουν ψυχολόγο, δεν καταλαβαίνω γιατί εγώ πρέπει να επιμείνω. Με αναγκάζουν να

επιμείνω, αλλά γιατί να επιμείνω να δεχτούν ψυχολόγο; Δεν το έχουν μάθει, δεν πειράζει θα το μάθουν τα παιδιά τους, ή μπορεί να μην το μάθουν ποτέ. Όπως και πολλοί Έλληνες δεν βλέπουν ψυχολόγο. Και εδώ φαίνεται η διαφορά. Στα κοινά προγράμματα ανέργων που έχουμε, στους πτυχιούχους που έρχονται, δεν τους έχουμε ψυχολόγο. Αυτοί, δηλαδή, είναι άψογοι, έτσι; Τα έχουν λυμένα όλα τους τα προβλήματα. Με το που θα μπει ο μετανάστης μέσα αρχίζουν όλες οι υπηρεσίες να του λένε: «θα δεις ψυχολόγο, θα δεις κοινωνικό λειτουργό, θα δεις θεραπευτή, θα δεις λογοθεραπευτή, θα δεις οικογενειακό σύμβουλο». Είναι μια τρέλα. Δεν ξέρω, ίσως αυτό είναι μια άλλη αντίληψη που φέρνω σε σχέση με όλα αυτά που συμβαίνουν, αλλά θεωρώ ότι είναι πάρα πολλά για να νιώθουν περιθώριο.

Εσείς πώς ακριβώς θα την βλέπετε αυτή τη δομή που θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες τους; Είπατε πριν ότι έχουν άλλες ανάγκες, ότι δεν είναι διαφορετικοί, αλλά ότι υπάρχουν κάποιες διαφορές και κάποιες άλλες ανάγκες. Πώς λοιπόν θα την βλέπατε την προσέγγιση σε αυτούς τους ανθρώπους;

Αν μιλήσω σαν Κέντρο Κατάρτισης και τίποτα άλλο, γιατί δεν είμαι ούτε συμβουλευτική υπηρεσία ούτε τόπος υποδοχής, αν ερχόντουσαν σε μένα άνθρωποι από χώρες τρίτες ή άλλες θα τους μάθαινα το επάγγελμά τους, θα είχα την ίδια συμπεριφορά όπως με τους κοινούς ανέργους, θα φρόντιζα να τους βρω δουλειά και απ' κει και πέρα το κράτος που έχει δημιουργήσει όλους αυτούς τους μηχανισμούς να μπορούν να ενταχθούν οι άνθρωποι. Γιατί αν πρέπει κάθε λίγο και λιγάκι να βγάζουν visa ή να πρέπει κάνουν όλον αυτόν τον αγώνα για την πράσινη κάρτα, και να τους μάθω εγώ εκατό επαγγέλματα και λοιπόν; Δεν θα μπορούσαν να τα κάνουν τίποτα. Σαν Κέντρο Κατάρτισης λοιπόν, να τελειώσουν με τις ψυχολογίες, να τελειώσουν με τους κοινωνικούς λειτουργούς, να έρθουν εδώ οι άνθρωποι αλλά δεν είναι ακόμα έτοιμοι. Και ο καθένας θα μπορούσε να πει «μα τι μας λες, αφού δεν είναι ακόμα έτοιμοι». Όμως αυτό θα ήθελα. Να έρχονται εδώ όπως όλοι, να μπαίνουν σε προγράμματα κοινά μαζί με τους Έλληνες πτυχιούχους και να μάθουν κάτι μέσα στο ίδιο πρόγραμμα από κοινού. Να μην υπάρχει πια αυτό το στίγμα το κοινωνικό. Αυτό λέω. Σαν Κέντρο Κατάρτισης έτσι; Τώρα απ' κει και πέρα δεν το έχω δουλέψει. Μπορώ να έχω μια γενική άποψη, αλλά δεν είμαι στο χώρο τον συμβουλευτικό των προσφύγων, των μεταναστών για να πω βλέπω αυτά... Αλλά θα ήταν πάρα πολύ ωραίο να μπαίνουν οι άνθρωποι να μαθαίνουν αυτό που θέλουν με άλλους δέκα έλληνες π.χ. να τους βοηθήσουμε να βρουν μια δουλειά και να μην έχουν τις ιδιαίτερες ψυχολογικές στηρίξεις. Θέλουν να μάθουν κάτι επιπλέον με ένα υπολογιστή, να εξασκήσουν την γλώσσα τους, όχι όμως ξεχωριστά από εμάς γιατί ήδη δημιουργείς διαφορές.

Αν κατάλαβα καλά, δηλαδή, βλέπετε την αναγκαιότητα ενός τύπου υποστήριξης ψυχολογικής ή και θεραπείας;

Ναι, αλλά να μην παραγίνεται τόσο. Βλέπω την αναγκαιότητα δεν την αρνιέμαι.. αλλά να μην παραγίνεται γιατί νομίζω ότι τους πνίγουν. Και «άντε να δεις υποχρεωτικά ένα ψυχολόγο γιατί έχεις πρόβλημα». Αν ερχόντουσαν στο σπίτι μου και μου λέγανε ότι πρέπει οπωσδήποτε να δεις ψυχολόγο γιατί έχεις πρόβλημα, δεν θα τρελαινόμουν, δεν θα αρνιόμουν; Και απ' την άλλη λέμε ότι πάει όποιος θέλει στον ψυχολόγο, από μόνος του κτλ. Η κοινωνική λειτουργός που είναι μόνιμως εδώ γιατί έτσι πρέπει να είναι, αμείβεται για αυτό το πράγμα και περιμένει να πάει στο γραφείο της ένας-ένας να πει το πρόβλημά του και το τραύμα του. Δεν το ανακυκλώνει με αυτόν τον τρόπο; Λοιπόν, έχουν ανάγκη. Ας είναι όμως όταν το θέλουν εκείνοι και όποτε το θέλουν. Και ας είναι όπως είναι και για τον υπόλοιπο

πληθυσμό. Στα Συμβουλευτικά Κέντρα, στις θεραπευτικές δομές που υπάρχουν, να μπορούν να απευθύνονται και εκείνοι όπως και ο κάθε πολίτης αυτής της χώρας.

Δεν θα βλέπατε δηλαδή εξειδικευμένες δομές για μετανάστες και πρόσφυγες;
Όχι, όπως για όλους δεν βλέπω τις εξειδικευμένες δομές...για τα άτομα με ειδικές ανάγκες... εκεί είναι το ίδιο... επιτέλους πια να τελειώνουμε με τα ειδικευμένα εργαστήρια. Οι ομάδες που λέγαμε: «ελάτε μια ώρα νωρίτερα, έχετε ανάγκη υποστήριξης πρέπει να έρθετε εδώ, μετά καθίστε και μια ώρα να διδαχθείτε», νομίζω ότι είναι πολύ. Μας αναγκάζουν να το κάνουμε, δεν μπορούμε να μην το κάνουμε, είναι απαραίτητο. Αλλά νομίζω ότι και το Υπουργείο το έχει δει αυτό το πράγμα και νομίζω ότι θα το αλλάξει πια. Δηλαδή δεν θα υπάρχουν τέτοιες διαφοροποιήσεις...

Ας μιλήσουμε γενικότερα, πέρα από μετανάστες και πρόσφυγες. Ας μιλήσουμε για πολιτισμικά διαφοροποιημένα άτομα. Βλέπετε την ανάγκη να υπάρχουν εξειδικευμένες δομές για άτομα από διαφορετικούς πολιτισμούς;
Βεβαίως. Αλλά να μην υπάρχουν κάθε φορά συνοδευτικά στα δικά μας θέματα, που είναι η κατάρτιση, και να πηγαίνει όποιος θέλει αλλά να μην είναι εντός. Όπως εγώ όταν έχω ένα πρόβλημα πάω στον ψυχολόγο μου, να μπορούν και εκείνοι να πάνε στο κέντρο τους. Θα μιλήσει κάποιος στη δική τους γλώσσα, θα μπορέσουν να του έχουν εμπιστοσύνη και να αποκτήσουν εμπιστοσύνη για να εκφραστούν και να βρουν έναν δικό τους. Και μάλιστα θα ήταν πάρα πολύ καλό αν αυτός δεν ήταν Έλληνας, και ήταν ένας δικός τους άνθρωπος με κοινή γλώσσα και κοινούς κώδικες.

Στην περίπτωση που δεν ήταν ένας δικός τους, γιατί πιθανόν αυτό να είναι δύσκολο να συμβεί...

Ναι, γιατί και πάλι δημιουργείται ένα «γκέτο» έτσι;

Θεωρείτε ότι χρειάζεται εξειδίκευση των επαγγελματιών σε θέματα διαπολιτιστικής θεραπείας;
Φυσικά χρειάζεται. Όπως χρειάζεται και για όλους εμάς να μαθαίνουμε πώς να τους αντιμετωπίζουμε εμείς. Έχουμε διδαχθεί στις παιδαγωγικές μας σχολές το πώς να μιλάμε σε παιδιά, αλλά το πώς να συμπεριφερόμαστε σε ενήλικους δεν το έχουμε μάθει. Και επιπλέον πώς να συμπεριφερόμαστε σε ενήλικους με πολιτισμικές διαφορές πρέπει να το μάθουμε. Σαφώς χρειάζεται.

Θα βοηθούσαν επίσης κάποιες γνώσεις για τον δικό τους πολιτισμό;

Ναι, βέβαια απαραίτητα. Τι να πω εγώ στον πρόσφυγα του Ζαΐρ, όταν δεν ξέρω καν που βρίσκεται το Ζαΐρ και κοιτάω στον χάρτη και μετά ούτε καν ασχολούμαι να μάθω για αυτήν την χώρα. Μαθαίνω για την προσωπική του ιστορία αλλά για τη χώρα του δεν ξέρω τίποτα. Και βέβαια εδώ μπαίνει και ένα άλλο ζήτημα. Αν το κάνω εγώ αυτό και οι συνάδελφοί μου, η μέρα έχει 24 ώρες. Δεν μας φτάνει ο χρόνος. Πρέπει λοιπόν να υπάρχει ένας που να είναι ειδικός για αυτό, που θα ασχολείται με πολυ-πολιτισμούς, και θα ξέρει για τον καθένα και θα ξέρει να του μιλάει ανεξάρτητα αν είναι από την ίδια χώρα καταγωγής.

Απ' όσο έχετε δει – γνωρίζοντας βέβαια ότι εδώ δεν είναι χώρος υγείας - βλέπετε αυτοί οι άνθρωποι να έχουν κάποια ιδιαίτερα ψυχολογικά προβλήματα;

Θα ήταν παρακινδυνευμένο να το πω. Μπορεί να έχουν, μπορεί και να μην έχουν. Πάντως έτσι όπως τους βλέπω εγώ δεν έχουν κάτι διαφορετικό από όλους εμάς. Ότι ψυχολογικό έχουμε εμείς έχουν και εκείνοι. Άνεργοι είναι. Τα ψυχολογικά

προβλήματα της ανεργίας. Αλλά κάτι έντονο, δηλαδή να φαίνεται να πεις «βρε παιδί μου αυτός είναι τρελός, έχει κατάθλιψη», τρελός δεν το λέω με την έννοια του τρελού, τρελός απ' την κατάθλιψη. Δεν δίνουν την εντύπωση ανθρώπων που έχουν κάτι το ιδιαίτερο. Αλλά αυτό είναι «εξ' απαλών ονύχων, ε;» Και όσο μπορώ να έχω εγώ επαφή μαζί τους, γιατί δεν είμαι συνέχεια μαζί τους. Αλλά δεν έχω ακούσει και συνεργάτες από τα ειδικά κέντρα που έρχονται εδώ και τους κάνουν τα διάφορα ψυχολογικά να λένε ότι έχουν κάτι ιδιαίτερο. Οι άνθρωποι άνεργοι είναι. Και επίσης ένα άλλο πρόβλημα που έβλεπα, έχουμε φτιάξει ένα ιατρείο για αυτούς με εθελοντές γιατρούς του Δήμου. Αυτοί μάλλον δεν τα καταφέρνουν στα Δημόσια νοσοκομεία και μάλλον τους αντιμετωπίζουν περίεργα, έρχονται συνέχεια εδώ για να τους δώσουν παραπεμπτικά οι γιατροί, για να τους εξετάζουν κ.ά. Η γνώμη των ιατρών είναι –μια άλλη ανάγκη είναι αυτή– ότι αντιμετωπίζουν προβλήματα στο να έρθουν σε επαφή με χώρους υγείας. Εμποδίζονται.

Δηλαδή;

Δηλαδή κάτι δεν πάει καλά. Είναι το μη λεκτικό μάλλον αυτό που εισπράττουν: «Ναι μεν σε εξετάζω, αλλά κάτσε και περίμενε». Προηγούνται οι άλλοι, θα περιμένουν πολύ ώρα, δεν θα τους δώσουν πολύ μεγάλη σημασία. Αυτό εισπράττουν εκείνοι. Μπορεί και να μην είναι έτσι. Πάντως αυτό έλεγαν όσοι ερχόντουσαν εδώ και έφερναν τα μωρά τους να τα εξετάσουν παιδίατροι, να τους κάνουν τα εμβόλια κ.α. Ερχόντουσαν από την άλλη άκρη. Γιατί να μην πάνε στα Δημόσια νοσοκομεία, στο Παίδων και να έρθουν εδώ; Όμως είναι ένας χώρος ο χώρος της υγείας που δεν τον έχω αγγίξει καθόλου και δεν ξέρω πώς λειτουργεί και τι συμβαίνει όταν πηγαίνουν εκείνοι στα νοσοκομεία.

Εγώ δεν έχω κάτι άλλο να σας ρωτήσω. Δεν ξέρω αν θέλετε να προσθέσετε εσείς κάτι;

Όχι, νομίζω ότι γενικά αυτά είναι. Θεωρώ ότι είναι πολύ αξιόλογοι άνθρωποι και θα έπρεπε να έχουν την μεταχείριση όπως την έχουν όλοι σε όλους. Χωρίς πολλά-πολλά. Δηλαδή αυτό που επέμενα είναι ότι «για όνομα του Θεού όχι άλλη προστασία, τόσο πολύ προστασία» έχω μπουχτίσει εγώ η ίδια με το να σκέφτομαι κάθε φορά ποιόν ειδικό θα φέρουμε στο πρόγραμμα για να τους υποστηρίξει. Δεν έχω κάτι άλλο να προσθέσω.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 5^η

Πόσα χρόνια εργάζεστε με άτομα με πολιτισμικές διαφορές;

Από το 1991 που προσλήφθηκα στον συγκεκριμένο φορέα, εννέα χρόνια δηλαδή.

Σε ποιες ομάδες απευθύνεστε ως φορέας;

Η οργάνωσή μας δέχεται όλες τις πληθυσμιακές ομάδες, δηλαδή δέχεται και πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο και μετανάστες και λαθρομετανάστες που δεν έχουν κάποιο επίσημο καθεστώς στη χώρα μας. Οι μετανάστες προέρχονται κυρίως από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ από την Αφρική και την Ασία είναι κυρίως οι ομάδες των προσφύγων.

Τι υπηρεσίες τους παρέχετε;

Η βοήθεια δίνεται μέσα από ένα πλέγμα υπηρεσιών, ξεκινάει από την απλή υλική βοήθεια – που μπορεί να είναι ιματισμός, κλινοσκεπάσματα, είδη βασικής διατροφής, κάποια μικρή οικονομική ενίσχυση – βοήθεια για την πρόσβασή τους σε νοσηλευτικά ιδρύματα...

Η παραπομπή σε νοσηλευτικά ιδρύματα γίνεται όταν υπάρχουν προβλήματα σωματικής υγείας ή και προληπτικά;

Και προληπτικά, αλλά αυτό συμβαίνει στα πλαίσια κοινοτικών προγραμμάτων. Δηλαδή, προληπτική υγιεινή δεν γίνεται στα γραφεία που εξυπηρετούν σε εξατομικευμένη βάση τους πελάτες, γίνεται μέσα από τα κοινοτικά προγράμματα. Όπως για παράδειγμα, έχουμε το Πολυδύναμο Κέντρο Προσφύγων στον Κολωνό, όπου γίνονται και μαθήματα προληπτικής υγιεινής αλλά γίνονται και προληπτικές εξετάσεις για τα παιδιά, για τις γυναίκες. Σε εξατομικευμένη βάση μπορεί να έρθει κάποιος που έχει πρόβλημα και να γίνουμε εμείς οι διαμεσολαβητές για την πρόσβασή του σε κάποιο νοσοκομείο ή όταν δεν έχει κάποιο καθεστώς που μπορεί να του δοθεί δωρεάν ιατροφαρμακευτική βοήθεια μεσολαβούμε για να ζητήσουμε τη δωρεάν περίθαλψή του.

Εκτός, λοιπόν, από την υλική βοήθεια και την παραπομπή σε νοσοκομεία, τι άλλες υπηρεσίες είναι διαθέσιμες;

Έχουμε, επίσης, τα προγράμματα υποδοχής και προσωρινής φιλοξενίας. Για παράδειγμα, έχουμε το κέντρο προσωρινής φιλοξενίας που βρίσκεται στη Νέα Μάκρη. Εκεί έχουμε ένα πληθυσμό γύρω στα 100 άτομα, που είναι κυρίως Αφγανοί και Κούρδοι από το Ιράκ και ένας μικρότερος αριθμός Ιρανών, οι οποίοι είναι αιτούντες άσυλο και έχουν το δικαίωμα να παραμείνουν έξι μήνες στο κέντρο μας. Εκτός από τη δυνατότητα φιλοξενίας τους, υπάρχει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα βοήθειας προς αυτούς που περιλαμβάνει τη συμβουλευτική, τη νομική βοήθεια σε συνεργασία με πιο εξειδικευμένους φορείς, όπως είναι το Ελληνικό Συμβούλιο Προσφύγων, μαθήματα ελληνικών, προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης για παιδιά, πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης, βοήθεια στην εξεύρεση εργασίας, βοήθεια για την ένταξή τους μετά στην κοινότητα. Υπάρχει, τέλος, το Πολυδύναμο Κέντρο Προσφύγων, που απευθύνεται σε ανθρώπους που έχουν ήδη ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία – έχουν δηλαδή πάρει το αίτημα ασύλου, μένουν στην κοινότητα, νοικιάζουν κάποιο σπίτι, έχουν κάποια εργασία ή προσπαθούν να βρουν μέσα και από τα δικά μας προγράμματα – και αυτό είναι ένα πρόγραμμα που στοχεύει στην επικοινωνία, στη διαπολιτισμική διαντίδραση, στη δημιουργική απασχόληση των προσφύγων και των παιδιών τους με μια ποικιλία δραστηριοτήτων εκπαίδευσης,

κατάρτισης, ψυχαγωγίας.

Αναφέρατε πριν για τους πρόσφυγες που έχουν ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία. Συνήθως μετά από πόσο καιρό γίνεται αυτό, αφότου έχουν έρθει στην Ελλάδα;

Η διαδικασίες ασύλου τυπικά πρέπει να κρατήσουν έξι μήνες, αλλά η πραγματικότητα δείχνει ότι η απάντηση σε έναν αιτούντα άσυλο θα δοθεί και μετά από ένα χρόνο και πολύ περισσότερο. Έτσι αυτό το διάστημα είναι μεταβατικό που έχει βέβαια μεγάλες επιπτώσεις και στον ίδιο, θέματα ανασφάλειας. Είναι μια μεταβατική κατάσταση που δεν έχει ένα επίσημο καθεστώς. Προσπαθούμε μέσα από αυτά τα προγράμματα να μην πάει χαμένος αυτός ο χρόνος. Είναι ένας χρόνος που μπορεί να αξιοποιήσει μέσα από δραστηριότητες εκπαιδευτικές και κατάρτισης για να δει τι θα κάνει αφού πάρει το επίσημο καθεστώς στην Ελλάδα ή μέχρι να πάρει την οριστική απάντηση ότι δεν γίνεται δεκτός.

Οπότε εσείς τους βλέπετε κατά την αρχική φάση που έρχονται στη χώρα; Και μετά, μέσα από τα κοινοτικά προγράμματα.

Ποιες θα λέγατε ότι είναι οι κύριες πολιτισμικές διαφορές αυτών των ομάδων;

Ας μιλήσω για το κέντρο φιλοξενίας στη Νέα Μάκρη που έχουμε. Οι περισσότεροι προέρχονται από αγροτικές περιοχές της χώρας τους, η εκπαίδευση είναι τελείως μέση εκπαίδευση, πολύ λίγοι είναι αυτοί που έχουν προχωρήσει σε κάποια ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης, ήταν χειρώνακτες, αγρότες, από αυτή την κατηγορία επαγγελματιών. Έχουν περάσει πολλά και έρχονται εδώ φέρνοντας μαζί τους κάποιες εμπειρίες που είναι τραυματικές, εμπειρίες δίωξης ή φυλάκισης ή διωγμού όχι μόνο στη χώρα τους αλλά και κατά την πορεία τους προς εδώ, είναι άνθρωποι που παραμένουν στην Τουρκία για μεγάλο διάστημα μέχρι να καταφέρουν να περάσουν με βάρκες από λαθρέμπορους στην Ελλάδα. Εδώ, πάλι, η χώρα μας δεν έχει καταφέρει να αναπτύξει ένα δίκτυο κοινωνικής προστασίας για τους πρόσφυγες, υπάρχουν κυρίως οι κη-κυβερνητικές οργανώσεις που τους προστατεύουν και καλύπτουν αυτό το κενό. Δεν υπάρχει κάτι οργανωμένο και τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια μέσα από την επιδότηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων και έχουν αναπτυχθεί κάποια μέτρα προστασίας υπέρ των ομάδων αυτών. Φτάνουν, λοιπόν, σε μία χώρα η οποία είναι τελείως διαφορετική και πολιτισμικά αλλά και θρησκευτικά, είναι μουσουλμάνοι εκείνοι. Υπάρχει, βέβαια, ανοχή από την δική μας την πλευρά και από τον ελληνικό πληθυσμό. Κάποιοι οι οποίοι εντάσσονται σε κάποια προγράμματα, όπως είναι το κέντρο φιλοξενίας, είναι τυχεροί, κάποιοι άλλοι όμως αναγκάζονται μόνοι τους να βρεθούν σε ένα εντελώς διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, να δουν τι θα κάνουν χωρίς τη βοήθεια πολλές φορές κάποιων οργανώσεων, και αυτό σημαίνει βέβαια φέρνοντας μαζί τους τραυματικές εμπειρίες και έχοντας την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα του καθεστώτος εδώ στη χώρα, θα τους δοθεί ή δεν θα τους δοθεί άσυλο, όλα αυτά επιβαρύνουν την ήδη επιβαρημένη ψυχολογική τους κατάσταση.

Αυτό είναι κάτι που μαρτυρούν οι ίδιοι;

Ναι, είναι κάτι που μαρτυρούν οι ίδιοι και σε ομάδες αυτοβοήθειας στο πολυδύναμο κέντρο και βέβαια από την ατομική προσέγγιση που έχουμε στη συμβουλευτική.

Γενικώς, δείχνουν διατεθειμένοι να μπουν σε μια τέτοια διαδικασία ατομικής συμβουλευτικής, να ζητήσουν βοήθεια, να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους;

Ναι, είναι διατεθειμένοι. Βέβαια, στην αρχή μπορεί να έχουν σαν κίνητρο τη βοήθεια

που θα πάρουν, την υλική ή την πιο συγκεκριμένη βοήθεια, μπορεί να μην καταλάβουν αμέσως την έννοια της συμβουλευτικής και της ψυχολογικής βοήθειας, δεν είναι πολύ αντιληπτό αυτό σε εκείνους. Δεν μπορούν να το σχηματοποιήσουν αυτό στο μυαλό τους και να δώσουν τη συγκεκριμένη έννοια, ενώ λένε ότι «χρειαζόμαστε τους κοινωνικούς λειτουργούς, τους έχουμε ανάγκη, τους θέλουμε να μιλάμε, να είναι δίπλα μας». Παρόλα αυτά, ξεκινάνε αυτές τις προσεγγίσεις από το πρίσμα του τι όφελος θα έχουν σε πιο ρεαλιστική βάση, τι βοήθεια υλική περισσότερο θα έχουν. Από κει και πέρα, βέβαια, είναι άνθρωποι οι οποίοι είναι ανοιχτοί, κάνουν σχέσεις και εκφράζουν την εμπιστοσύνη τους προς την κοινωνική λειτουργό ή προς άλλες ειδικότητες στις οποίες απευθύνονται, αλλά θέλει δουλειά στο να καταλάβουν την έννοια της ψυχολογικής προσέγγισης και της ψυχολογικής συμβουλευτικής. Στην αρχή θα μείνουν στο τι έχουμε να πάρουμε, τι μπορούμε να πάρουμε με κάποιο τρόπο ή από κάποια υπηρεσία, όμως είναι ανοιχτοί. Την ευγνωμοσύνη τους την εκφράζουν πολύ εύκολα και πολύ γρήγορα, με τον κάθε ειδικό θα κάνουν μια σχέση εμπιστοσύνης, δεν θα εκφράσουν κάποια δυσπιστία. Βέβαια, υπάρχουν και περιπτώσεις που εμείς δεν τις βλέπουμε πολύ. Υπάρχουν άλλα κέντρα, όπως το Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων, οι οποίοι βλέπουν τις πιο επιβαρημένες περιπτώσεις με πολύ ισχυρές τραυματικές εμπειρίες.

Κάνετε παραπομπές εκεί, δηλαδή;

Ναι. Ανθρώπους που έχουν μείνει στη φυλακή για πάρα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, που έχουν υποστεί κάποια βασανιστήρια. Εκεί τους βλέπουν πιο εξειδικευμένα και έχουν και θεραπευτική προσέγγιση.

Σε περίπτωση που υπάρχουν ψυχιατρικά προβλήματα γίνονται παραπομπές;

Ναι, γίνονται και σε Κέντρα Ψυχικής Υγιεινής και στο Αιγινήτειο, στα εξωτερικά ιατρεία. Τα παιδιά παραπέμπονται στα Συμβουλευτικά Κέντρα του ΙΚΑ. Δηλαδή, σε εξειδικευμένους φορείς που ακολουθείται κάποια θεραπευτική προσέγγιση.

Εσείς τι προσέγγιση ακολουθείτε;

Εμείς ακολουθούμε συμβουλευτική προσέγγιση σε θέματα... να συνειδητοποιήσουν την κατάσταση στην χώρα που έχουν έρθει, να συνειδητοποιήσουν τις διαδικασίες που πρέπει να περάσουν για να πάρουν το καθεστώς του πρόσφυγα, τις καθυστερήσεις, πολλές φορές έχουν απογοητεύσεις και ματαιώσεις από τις καθυστερήσεις από την γραφειοκρατική αντιμετώπιση των κρατικών αρχών. Η δουλειά μας είναι να απαλύνουμε όλες αυτές τις ματαιώσεις τους, να τους πούμε ότι μπορεί να μην είναι όλα τέλεια αλλά αυτή είναι η πραγματικότητα, πρέπει να συνηθίσουν να ελίσσονται και να ζήσουν μέσα σε αυτό, η πληροφόρηση σχετικά με τα διπλώματά τους ή με κάποια προγράμματα άλλων φορέων και υπηρεσιών που θα μπορούσαν να ενταχθούν, δικαιώματα όσον αφορά τη νομική βοήθεια, θα τους συνδέσουμε με κάποιο νομικό σύμβουλο ή με κάποια υπηρεσία πιο εξειδικευμένη από εμάς, την κινητοποιήσή τους... Βλέπουμε, ας πούμε, τις γυναίκες οι οποίες είχαν συνηθίσει να ζουν σε έναν παραδοσιακό ρόλο μέσα στο σπίτι, εδώ συνειδητοποιούν και οι ίδιες ότι πρέπει να κινηθούν λίγο διαφορετικά, θα πρέπει να παρακολουθήσουν κάποια μαθήματα ελληνικής γλώσσας και είναι χαρακτηριστικό ότι σε αυτά τα μαθήματα της ελληνικής είναι κυρίως άντρες δεν είναι γυναίκες. Η δουλειά μας, λοιπόν, είναι να τις κινητοποιήσουμε, να τις βγάλουμε λίγο από το σπίτι. Ή στα νοσοκομεία, έχουν κάποιο κράτημα να πάνε αν δεν ξέρουν ότι θα υπάρχει γυναίκα γιατρός ή γυναίκα νοσηλεύτρια που θα τις δει. Η δουλειά μας περισσότερο είναι κινητοποίηση, είναι ενθάρρυνση, είναι να τους δείξουμε... να τους δώσουμε... να

είμαστε σαν γέφυρα στο πολιτισμικό περιβάλλον που βρίσκονται.

Είπατε πριν ότι είναι σημαντικό να τους δώσετε να καταλάβουν ότι κάτι έχουν να πάρουν από όλη αυτή την διαδικασία...

Ξεκινάμε, μάλλον, από αυτό το πρίσμα εκείνοι. Δηλαδή, το να τους πούμε εμείς ότι θα πρέπει να δουλέψουν μπορεί να το θεωρούν αυτονόητο, αλλά παρόλα αυτά θα εξακολουθούν να περιμένουν σε ποια δουλειά συγκεκριμένη θα τους στείλουμε. Από κει και πέρα να μην αυτό είναι εφικτό για ορισμένες περιπτώσεις, αλλά δεν μπορούμε να βρούμε δουλειά για όλους. Προσπαθούμε να τους περάσουμε το μήνυμα ότι δεν θα πρέπει να περιμένετε από μια οργάνωση, από κάποιον ειδικό, θα πρέπει και εσείς οι ίδιοι να κινητοποιηθείτε προς αυτή την κατεύθυνση. Έρχονται, δηλαδή, περιμένοντας κάτι πολύ συγκεκριμένο να βγει από μια σχέση με ένα κοινωνικό λειτουργό ή κάποιο ειδικό. Αυτό δεν μπορούμε να πούμε ότι το πετυχαίνουμε σε όλες τις περιπτώσεις με τις οποίες συνεργαζόμαστε, εξαρτάται από την προσωπικότητα, τον βαθμό ωριμότητάς του, τις προσδοκίες του, πόσο ρεαλιστής είναι ή όχι, από προηγούμενες εμπειρίες που είχε από τέτοιες σχέσεις, από το επίπεδο εκπαίδευσης καμιά φορά.

Να πούμε ένα παράδειγμα: υπάρχουν περιπτώσεις οι οποίες έρχονται για ένα πολύ απλό, πρακτικό λόγο που εκείνοι βλέπουν σαν άμεση ανάγκη δική τους, που μπορεί να είναι να πάρουν κάποια υλική βοήθεια ή να προσπαθήσουμε να τους βρούμε εργασία και από κει και πέρα είναι η αφορμή για να αρχίσει η δουλειά με την οικογένεια, να δούμε τη σύζυγο η οποία θα πρέπει να παρακολουθήσει κάποια μαθήματα που ο σύζυγος στην αρχή που απευθύνεται στην υπηρεσία δεν το έχει σαν στόχο του σε αυτή την προσέγγιση, να δούμε τα παιδιά που θα πρέπει να συνεχίσουν την παρακολούθηση του σχολείου, να δούμε ίσως κάποιες σχέσεις μεταξύ του ζευγαριού. Αλλά, δεν είναι εύκολο να προχωρήσει κανείς με όλες τις περιπτώσεις. Μπορεί να γίνει ο προγραμματισμός από τον κοινωνικό λειτουργό για όλους αυτούς τους άξονες που βλέπει, και μπορεί να γίνει κάποιο γεγονός ξαφνικό όπως το να μην πάρει το άσυλο ή να υπάρχει μεγάλη καθυστέρηση και να ανατραπούν όλες οι παρεμβάσεις, όλος ο προγραμματισμός, να υπάρχει μια έντονη ματαίωση και σε όλα αυτά που έχουν δρομολογηθεί να υπάρχει ένα πισωγύρισμα.

Ποιες είναι για σας οι ανάγκες τους που επιτάσσουν την ψυχολογική βοήθεια σε αυτές τις ομάδες;

Επειδή είμαστε υπηρεσία πρώτης γραμμής, δεν είμαστε μία εξειδικευμένη υπηρεσία ή ένα ψυχοθεραπευτικό πλαίσιο, πρώτα από όλα η ανάγκη τους είναι να προσαρμοστούν στο καινούργιο περιβάλλον, στην καινούργια χώρα, να δουν σε ρεαλιστική βάση τι μπορούν να κάνουν. Γιατί μπορεί να έρχονται και να λένε, να πιστεύουν ότι η Ελλάδα θα τους αγκαλιάσει – ιδιαίτερα οι Κούρδοι – ότι θα τους δώσουν αμέριστη βοήθεια, αμέριστη υποστήριξη, και όταν έρχονται εδώ βλέπουν ότι δεν υπάρχει αυτή η βοήθεια. Ναι μεν θεωρητικά τους συμπαθούμε, αλλά πρέπει να σταθούν στα πόδια τους, οπότε πρέπει να γίνει δουλειά να το συνειδητοποιήσουν και αφού το συνειδητοποιήσουν να δουν τι μπορούν να κάνουν. Επίσης, είναι πολύ στην αλλαγή κάποιων ρόλων σε σχέση με τη σύζυγο και τον σύζυγο. Εκεί στη χώρα τους η γυναίκα ήταν μέσα στο σπίτι, εδώ πολλές γυναίκες αναγκάζονται να παίξουν άλλο ρόλο. Είναι πιο εύκολο μερικές φορές να βρει η σύζυγος δουλειά για να διατηρήσει την οικογένεια, δεν έχει μάθει όμως πώς να το κάνει και από την άλλη πλευρά μπορεί ο σύζυγος να αισθάνεται ότι χάνει τον ρόλο του, να αισθάνεται πολύ μειονεκτικά, να βγάζει αυτόν τον θυμό και απέναντι στη γυναίκα να υπάρχει μια διατάραξη των σχέσεων τους και σίγουρα χρειάζεται βοήθεια για να τους δώσουν να καταλάβουν ότι

αυτό είναι απόρροια της όλης αλλαγής, είναι κάτι που πρέπει να το δεχτούν και να προσαρμοστούν στο καινούργιο περιβάλλον, και ότι δεν θα πρέπει να αισθάνεται μειονεκτικά ή ματαιωμένος απέναντι στη σύζυγο, ότι σιγά-σιγά και εκείνος θα βρει μια εργασία, όλα αυτά. Από την άλλη, υπάρχουν άνθρωποι που είχαν ένα άλλο κοινωνικό status στη χώρα τους, ήταν άνθρωποι που έχουν σπουδάσει, που είχαν μια καλή δουλειά και που αυτά αναγκάζονται να τα χάσουν εδώ. Έρχονται και είναι ένα τίποτα, ένα μηδενικό, μπορεί να ξεκινήσουν με μια εργασία χειρωνακτική... και όλα αυτά βέβαια είναι μια τεράστια αλλαγή.

Υπάρχουν κάποια ψυχολογικά προβλήματα;

Υπάρχουν. Πολλοί αναφέρουν αϋπνίες, εφιάλτες, στα παιδιά υπάρχουν άρνηση να ενταχθούν σε κάποιο πρόγραμμα, επιθετικότητα, οι άντρες παρουσιάζουν μια ροπή πιο εύκολη προς το αλκοόλ, αρκετές γυναίκες μας λένε ότι οι άντρες τους ενώ ήταν διαφορετικοί απέναντι τους στη χώρα τους, εδώ βγάζουν ένα θυμό και μπορεί να τις κακοποιούν, ενώ εκεί δεν είχαν αυτή τη συμπεριφορά, μια απογοήτευση, ματαιώση, όλα αυτά είναι συνέπειες αυτής της αλλαγής. Επίσης, τα παιδιά στο σχολείο μπορεί να έχουν διάσπαση, αδυναμία να συγκεντρωθούν.

Οι ίδιοι βγάζουν θυμό απέναντι σε εσάς, με την ευρύτερη έννοια ως εκπρόσωποι της χώρας;

Ναι, βγάζουν. Από την άλλη, όμως, επειδή είναι αρκετά συναισθηματικοί και επειδή αλλάζουν εύκολα στην αρχή η επίθεση θα είναι προς εμάς, από κει και πέρα πολύ εύκολα μεταθέτουν τον θυμό τους κάπου αλλού. Είναι πολύ εκδηλωτικοί, δηλαδή, στα συναισθήματά τους. Μπορεί να κατηγορήσουν την κυβέρνηση, έτσι πολύ γενικά. Σίγουρα, όμως, εμείς είμαστε οι εκπρόσωποι, εμάς βλέπουν σε καθημερινή βάση... εκτιμούν όμως τη βοήθεια που παίρνουν. Είναι σαν και μας τους Έλληνες, εκφράζουν πολύ εύκολα την ευγνωμοσύνη τους, ευχαριστίες, τα οποία μπορεί να αλλάξουν απότομα.

Αυτό ισχύει για όλες τις ομάδες;

Οι Ασιάτες κυρίως. Οι άνθρωποι από τις Ανατολικές χώρες, όχι, είναι διαφορετικοί. Είναι πιο κλειστοί, πιο συγκρατημένοι, αλλά είναι και πιο συγκροτημένοι στη συνεργασία τους. Οι Ασιάτες είναι πιο ανοιχτοί και πιο ευμετάβλητοι.

Αυτός ο θυμός που είπατε πριν ότι υπάρχει και οι πολιτισμικές διαφορές επηρεάζουν κατά κάποιο τρόπο τη σχέση; Δηλαδή, υπάρχει αυτή η αίσθηση από την μεριά τους ότι ο άλλος που έχω απέναντι μου είναι ξένος, είναι διαφορετικός και ότι δεν μπορεί να με καταλάβει;

Ναι, υπάρχει και αρκετές φορές το έχουμε δει να βγαίνει σαν φθόνος. Δηλαδή, λένε «εσείς είσατε στη χώρα σας, έχετε το σπίτι σας, έχετε τη δουλειά σας». Πολλές φορές στο κέντρο φιλοξενίας στη Νέα Μάκρη, όπου οι κοινωνικοί λειτουργοί που υπάρχουν εκεί φεύγουν το μεσημέρι, έχουμε δει να εκφράζεται κάποια επιθετικότητα. Για παράδειγμα, ένα άτομο το μεσημέρι που φεύγαμε έσπαγε πράγματα στο δωμάτιο του, αυτοτραυματιζόταν ελαφριά, μόνο και μόνο γιατί έπρεπε να είμαστε εκεί, να τον προσέχουμε και όταν φεύγαμε αυτός έβγαζε θυμό, ότι «εσείς τώρα φεύγετε αφού τελείωσε το ωράριο σας, ήσαстан μέχρι τώρα εδώ για μας, από κει και πέρα θα συνεχίσετε να πάτε σπίτι σας να κάνετε μια ζωή που εμείς δεν την έχουμε». Ναι, υπάρχει ότι «από τη μια προσπαθείτε, κάνετε πράγματα για μας, από την άλλη δεν είσατε στην ίδια θέση με εμάς, φτάνετε μέχρι ενός ορισμένου σημείου, δεν μπορείτε να μπείτε στη θέση που είμαστε εμείς».

Εσείς νιώθετε ότι μπορείτε να τους καταλάβετε, γιατί προέρχονται από ένα διαφορετικό περιβάλλον, με διαφορετική νοοτροπία, διαφορετική συμπεριφορά πιθανόν;

Εμείς προσπαθούμε...εμείς...είναι στη δουλειά μας...λέμε ψυχρά ότι είναι στη δουλειά μας. Πολλές φορές, όμως - δεν ξέρω αν σας το έχουν πει άλλοι συνάδελφοι – όταν δουλεύει κάποιος πολύ καιρό με αυτές τις ομάδες μπορεί να βγει και θυμός από την πλευρά του επαγγελματία, δεν είναι μόνο από την πλευρά του εξυπηρετούμενου. Υπάρχει κούραση και ματαιώση του τύπου «τι κάνουμε τώρα, κάνω τόσα πολλά κι εκείνοι ούτε το συνειδητοποιούν και ενώ έχουμε βάλει ένα πρόγραμμα το ανατρέπουν και βρισκόμαστε πάλι στο μηδέν». Ναι, και υπάρχει και ο θυμός από την πλευρά του επαγγελματία και μπορεί να βγουν και κλισέ «αχ, αυτοί οι Κούρδοι. Αμάν πια αυτοί οι Κούρδοι, αμάν πια αυτή η ομάδα». Όχι, υπάρχει η προσπάθεια από κει και πέρα βέβαια όταν αυτές οι διαφορές είναι τα εμπόδια στη δουλειά, ασυνείδητα μπορεί να πει «γιατί δεν προσαρμόζονται, γιατί δεν βλέπουν ότι έτσι πρέπει να είναι οι γυναίκες σε ένα κράτος ευρωπαϊκό». Σίγουρα, δεν μπορούμε να τους καταλάβουμε απόλυτα, ούτε και στο βάθος που θα έπρεπε. Για αυτό τώρα έχει ξεκινήσει κάτι σε όλες αυτές τις μη-κυβερνητικές οργανώσεις, να εμπλέκονται άνθρωποι από την ίδια τους την ομάδα, αφού έχουν πάρει πρώτα κάποια εκπαίδευση, είτε σαν εμπυχωτές των συμπατριωτών τους, σαν εκπαιδευτές.

Τι δέχονται πιο εύκολα, τις ομαδικές παρεμβάσεις ή την ατομική προσέγγιση;

Είναι άνθρωποι που θα δεχτούν τις ομαδικές δραστηριότητες και τις επιδιώκουν, επειδή προέρχονται από κοινωνίες που ήταν σαν και τις δικές μας παλαιότερα, ήταν η οικογένεια, ήταν η γειτονιά, οι συγγενείς. Δέχονται τις ομαδικές δραστηριότητες και θέλουν να βρίσκονται με ανθρώπους της δικής τους καταγωγής. Βέβαια, είναι πολύ εύκολο στο να πουν ναι, από κει και πέρα θέλουν μια πολύ μεγάλη βοήθεια στο να το οργανώσουν και να περάσουν σε συγκεκριμένες ενέργειες, να το κρατήσουν και να μπει σε μια συγκεκριμένη βάση. Στο ατομικό θα πλησιάσουν περισσότερο, αφού ξέρουν ότι θα πάρουν κάτι χειροπιαστό.

Για την πατρίδα τους τι αισθάνονται, τι συναισθήματα έχουν;

Οι Κούρδοι που προέρχονται από χώρες στις οποίες αισθάνονταν διωκόμενοι εκφράζουν νοσταλγία. Από κει και πέρα έχουν όμως μια μεγάλη επιθυμία να πάνε στην Ευρώπη όχι στην Ελλάδα, την Ελλάδα την χρησιμοποιούν σαν πέρασμα, γιατί έχουν ισχυρές κοινότητες σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες και το βλέπουν σαν ένα όνειρο ότι πρέπει να βρεθούν εκεί. Θέλουν βέβαια να πάνε αλλά τους λείπει αυτό που χάσανε. Αισθάνονται πολύ γρήγορα μειονεκτικά, καταλαβαίνουν ότι τους βλέπουν λίγο διαφορετικά και τους λείπει – εκτός από τη φυσική νοσταλγία των ανθρώπων που έχουν αφήσει πίσω – το υποστηρικτικό περιβάλλον που είχαν εκεί. Ότι εκεί ήταν στη χώρα τους, ήταν ίσοι, ενώ τώρα βρίσκονται σε ένα διαφορετικό καθεστώς που είναι οι πιο δεύτεροι.

Μεταξύ προσφύγων και μεταναστών υπάρχουν διαφορές;

Η διαφορά είναι ότι ο μετανάστης - λένε, εγώ δεν το δέχομαι τόσο πολύ - επιλέγει να φύγει, βέβαια επιλέγει να φύγει αφού έχει πιεστεί πολύ, μπορεί όμως να επιστρέψει ανά πάσα στιγμή, μπορεί να έχει κάνει και έναν προγραμματισμό ότι θα αλλάξουν τα πράγματα στη χώρα του μετά από κάποιο διάστημα, θα δουλέψουν στην Ελλάδα για τρία-τέσσερα χρόνια, θα στέλνουν χρήματα στη χώρα του, μπορεί να πάει να τους δει κάποια στιγμή. Οι πολιτικοί πρόσφυγες όμως δεν μπορούν να γυρίσουν πίσω,

καταλαβαίνουν. ότι αυτό είναι κυρίως ένα αμετάκλητο γεγονός. Δηλαδή, παίρνουν την απόφαση φεύγουν, συνήθως ξέρουν ότι δεν θα επιστρέψουν. Κι αυτό τους επηρεάζει οπωσδήποτε. Αυτή είναι η διαφορά, από κει και πέρα πιστεύω ότι βιώνουν τα ίδια πράγματα όπου πηγαίνουν. Την ίδια ανασφάλεια, τις ίδιες δυσκολίες, το ότι είναι κάποιοι άνθρωποι χωρίς καθεστώς, ή που δεν αντιμετωπίζονται ισότιμα από τη χώρα στην οποία προσφεύγουν.

Πώς πιστεύετε ότι θα ήταν η ιδανική αντιμετώπιση αυτών των ανθρώπων;

Θα μιλήσω για την Ελλάδα. Αυτό που λείπει εδώ είναι μεγαλύτερη οργάνωση και πιο γρήγορες διαδικασίες στα θέματα του άσυλου. Να ξέρει το άτομο πότε και αν θα εγκριθεί η αίτηση του για άσυλο μέσα σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα. Αναγνωρίζονται ελάχιστοι, δηλαδή πέρσι αναγνωρίστηκαν 140 άτομα από 1500 περίπου αιτήσεις. Μεγαλύτερη οργάνωση στην υποδοχή τους, για τι λειτουργούν πολύ λίγα κέντρα φιλοξενίας και για το πρώτο διάστημα θα πρέπει να υπάρχει προστασία. Μεγαλύτερη, δηλαδή, προστασία και βοήθεια στα πρώτα στάδια της άφιξης τους εδώ στην Ελλάδα, και από κει και πέρα έχουν αρχίσει προγράμματα ένταξης και στήριξης τους στο να μπουν σταδιακά στην ελληνική κοινωνία και νομίζω ότι εκεί βρισκόμαστε σε έναν καλύτερο δρόμο τα τελευταία χρόνια. Νομίζω ότι αν υπάρξουν τα δύο πρώτα θα είναι και ομαλότερη η μετέπειτα ένταξη τους στην Ελλάδα.

Πιστεύετε ότι χρειάζεται εξειδίκευση στους επαγγελματίες που ασχολούνται με τη συμβουλευτική ή τη θεραπεία αυτών των ομάδων;

Εξειδίκευση όχι τόσο από τις σχολές τους. Κάποια επιπλέον εκπαίδευση και επαφή με αυτή την ομάδα και ευαισθητοποίηση στις ιδιαίτερες ανάγκες τους και στις συνθήκες που επικρατούν στη χώρα τους για να υπάρχει μεγαλύτερη κατανόηση. Κάποια, δηλαδή, ειδικά σεμινάρια ή κάποια εκπαίδευση παραπάνω.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 6^η

Πόσα χρόνια εργάζεστε με πρόσφυγες ή γενικότερα με άτομα με πολιτισμικές διαφορές;

Τρία χρόνια και στο Κέντρο εδώ και στην κατασκήνωση του Ερυθρού Σταυρού στη Νέα Μάκρη, που είναι για πρόσφυγες.

Τι ακριβώς περιλαμβάνει ο ρόλος σας;

Εδώ ο ρόλος είναι... όχι τόσο συμβουλευτικός. Δηλαδή η συμβουλευτική μπορεί να γίνει σε ένα επίπεδο δευτερεύον. Πιο πολύ είναι κάποιες κατευθύνσεις σε επίπεδο... το πώς θα κινηθεί ένας πρόσφυγας στην κοινότητα, σε κάποιους φορείς, τι μπορεί να κάνει και πώς μπορεί να το κάνει για να οργανώσει κομμάτια της ζωής τους, της καθημερινότητας και θέματα επιβίωσης. Το οποίο βέβαια εμπεριέχει το συμβουλευτικό κομμάτι σε πολλά επίπεδα. Συμβουλευτική μορφή μπορεί να πάρει όταν πλέον έχεις να κάνεις με το να του προτείνεις μια συγκεκριμένη κατεύθυνση περισσότερο από κάποια άλλη. Όταν έχεις δει από άλλους πρόσφυγες, από εμπειρία, ότι είναι πιο σημαντική. Για παράδειγμα, όταν έρθει ένας πρόσφυγας ο οποίος δεν μιλάει ελληνικά και πει ότι «εγώ θέλω να βρω δουλειά άμεσα». Καταλαβαίνουμε πολύ καλά ότι είναι ζωτικής σημασίας το να δουλέψει να βγάλει κάποια χρήματα για να επιβιώσει, να φάει, να στεγαστεί κ.α. Αλλά πρέπει να τον ενημερώσουμε πρώτα ότι είναι πιο σημαντικό το κομμάτι της γλώσσας. Ή ότι είναι πιο σημαντικό το κομμάτι το να δείχνει τι μπορεί να κάνει με τα χαρτιά του και το νομικό θέμα. Το να κάνει την αίτηση ασύλου, να κάνει τη διαδικασία κτλ. Γιατί αν τα αφήσει δεύτερα αυτά τα κομμάτια, κάποια στιγμή μπορεί μετά από 1-2 χρόνια να είναι πάλι στο ίδιο σημείο. Δηλαδή αν δεν μπορέσει να επικοινωνήσει – έχουμε δει ανθρώπους που είναι 2 ή 3 χρόνια εδώ και δεν μιλάνε ελληνικά, αν δεν κάνει χαρτιά μπορεί πάλι μετά από 3 χρόνια να είναι και πάλι στο μηδέν, στο τι γίνεται διαδικαστικά και αν είναι νόμιμα ή όχι – οπότε σε ένα τέτοιο επίπεδο μπορεί να μπει η συμβουλευτική, αρχικά.

Θέτετε δηλαδή κάποιες προτεραιότητες

Υπάρχουν κάποιες προτεραιότητες οι οποίες έχουμε δει μέσα από την εμπειρία ότι είναι σημαντικές. Ότι είναι σημαντικά αυτά τα κομμάτια και εμείς τα προτείνουμε και συμβουλευόμε ως προς κάποιες κατευθύνσεις με απώτερο σκοπό το να κερδίσει κάποιο χρόνο, ή έστω αν δεν κερδίσει, να μην πάει χαμένος ο χρόνος που έχει πλέον μπροστά του. Το τώρα και το μέλλον.

Αυτή τη κατεύθυνση που δίνεται, τη δέχεται εύκολα ο πρόσφυγας;

Εξαρτάται. Είναι πολύ σχετικό. Συνήθως ναι. Αλλά αυτό θα έχει γίνει αφού έχουμε πρώτα κάποια επαφή, γιατί έχουμε και κάποια άλλα προγράμματα εδώ, με μαθήματα ελληνικής γλώσσας και γενικότερα υπάρχουν πολλά κομμάτια δουλειάς που γίνονται στο Κέντρο. Οπότε όταν έχει ήδη μια σχέση εμπιστοσύνης είναι πιο εύκολο να το δεχτεί. Απ' την άλλη, κάπου και ο ίδιος το νιώθει ίσως, γιατί σε εμάς δεν θα έρθει την πρώτη μέρα ή την πρώτη εβδομάδα που θα βρεθεί στην Ελλάδα. Σε λίγες περιπτώσεις έχει γίνει και αυτό, αλλά συνήθως έρχεται μετά από 2-3 μήνες και έχει ζήσει κάποια πράγματα, δηλαδή έχει βιώσει ήδη μια κατάσταση οπότε και καταλαβαίνει ότι κάτι που μπορεί να του πούμε έχει μια αλήθεια σημαντική και για αυτό συνήθως το δέχεται. Αλλά είναι και περιπτώσεις βέβαια που έχουμε δει, όπου για κάποιους λόγους μπορεί να μην το δεχτεί. Οπότε δοκιμάζει πλέον....

Ποιοι μπορεί να είναι αυτοί οι λόγοι;

Μπορεί να είναι το ότι βιάζεται να βγάλει κάποια χρήματα, ή ότι έχει πολύ μεγάλη ανάγκη να βγάλει κάποια χρήματα για να επιβιώσει... μπορεί να έχει σαν σκοπό κυρίως το να φύγει εκτός Ελλάδας, που αυτό είναι μια πολύ συνηθισμένη περίπτωση, οπότε δεν θα κάτσει να μάθει Ελληνικά. Δεν θα αφιερώσει χρόνο εύκολα να μάθει Ελληνικά ή να κάνει τα χαρτιά του.

Η Ελλάδα δηλαδή είναι σαν «πέραςμα». Δεν είναι ο σταθμός τους...

Για τους περισσότερους πρόσφυγες αυτό ισχύει. Δηλαδή η Ελλάδα είναι ένας ενδιάμεσος σταθμός. Έρχονται μέσω Τουρκίας συνήθως και θέλουν να πάνε Ευρώπη, Αμερική, ή και Αυστραλία το τελευταίο διάστημα. Συνήθως είναι Ευρώπη. Από εκεί και πέρα κάποιοι οι οποίοι σκέφτονται να μείνουν στην Ελλάδα μπορεί να κάνουν και κάποια πράγματα περισσότερο προς αυτές τις κατευθύνσεις. Αλλά όταν δεν θέλει να μείνει στην Ελλάδα είναι και περιττό. Δηλαδή αν μιλήσω με έναν πρόσφυγα και μου πει ξεκάθαρα ότι δεν θέλει να μείνει Ελλάδα, δεν θα του προτείνω να πάει να κάνει αίτηση για άσυλο. Είναι λογικό. Δηλαδή παίζει πολύ μεγάλο ρόλο και το τι αίτημα έχει και τι σχέδια έχει για τη ζωή του. Είναι σημαντικό αυτό.

Απ' ότι κατάλαβα τα λαμβάνετε υπόψη όλα αυτά και είναι το πρώτο που ακούτε.

Σίγουρα. Σίγουρα, γιατί αν ένας άνθρωπος θέλει να μείνει στην Ελλάδα, πρέπει να του δώσουμε μια κατεύθυνση του πώς να μείνει στην Ελλάδα και να αξιοποιήσει αυτή τη δυνατότητα. Αν δεν θέλει να μείνει στην Ελλάδα, σε αυτούς πρέπει να δούμε άλλα κομμάτια. Το θέμα της άμεσης επιβίωσης, το θέμα – για όσο μπορέσει να μείνει εδώ - να αντεπεξέλθει σε κάποια πράγματα, να πάρει κάποια είδη που χρειάζεται κτλ, αλλά εκεί δεν μπορώ να τον βάλω σε μια διαδικασία να μάθει Ελληνικά γιατί ξέρω ότι μπορεί μέσα σε μία εβδομάδα να έχει φύγει, οπότε εκεί αλλάζουν τα δεδομένα.

Αίτημα για ψυχολογική υποστήριξη υπάρχει από την μεριά τους;

Συνήθως όχι άμεσα. Αλλά αυτό μπορούμε να το δούμε μέσα από την επικοινωνία μαζί τους, σ' ένα επίπεδο, όχι δευτερεύον, αλλά κάπως όπως θα το αντιληφθούνε.

Δηλαδή;

Άμεσα δηλαδή να έρθει κάποιος να πει ότι «εγώ θέλω τη x βοήθεια» ή ότι «εγώ νιώθω αυτό» ή «νιώθω μια φοβία, νιώθω άγχος κ.α.», δεν εκφράζεται, δεν το θέτει. Από εκεί και πέρα σε κάποιες περιπτώσεις, όταν βλέπουμε κάποιους που χρειάζονται κάποια στήριξη, κάποιες κατευθύνσεις και κάποια βοήθεια σε αντίστοιχο επίπεδο, γίνεται κάποια δουλειά μέσα από την επικοινωνία που μπορεί να έχουμε και βέβαια σε επίπεδο όχι μόνο συμβουλευτικό, αλλά το να βοηθηθεί να εκφράσει κάποια συναισθήματα, κάποιες αγωνίες, κάποιο άγχος που μπορεί να έχει για τη ζωή του, κάποιες δυσκολίες. Να μπορεί να τα εκφράσει απ' τη μία και απ' την άλλη να μπορέσει να τα κάνει κάτι πιο δημιουργικό, να τα θέσει σε άλλη βάση. Δηλαδή μέσα από άλλη βάση, ίσως με κάποιες άλλες δυνατότητες, με κάποιες άλλες διεξόδους. Αυτά όμως έρχονται συνήθως με τη δυνατότητα προσέγγισης, και σηματοδοτεί κάποιες σχέσεις, επειδή υπάρχει κάποια επιφύλαξη από τους πρόσφυγες για λόγους ενόητους, στο να ανοιχθούν και να μιλήσουν πολύ. Υπάρχει μια επιφύλαξη και γι' αυτό θέλει λίγο χρόνο, στο να δημιουργηθεί αυτή η σχέση, να σε εμπιστευτεί λίγο, να μιλήσει για τα οικογενειακά του, για τις δυσκολίες του, για τα καθημερινά του, για μια δουλειά που θέλει να κάνει κ.α. Ή για κάτι που δεν μπορεί να κάνει, κάτι που δεν τα καταφέρνει...στο οικογενειακό κομμάτι, στο οικονομικό, της επιβίωσης, το επαγγελματικό κλπ. Να εκφράσει πού δεν τα καταφέρνει, πώς δεν τα καταφέρνει και

λίγο να μπορέσουμε να τον βοηθήσουμε.

Αναφέρετε πολύ το πόσο σημαντικό είναι να χτιστεί μια σχέση εμπιστοσύνης και ότι υπάρχουν δυσκολίες σ' αυτό. Θέλετε να μου μιλήσετε περισσότερο για αυτό το κομμάτι;

Ναι, επειδή το πρόσωπο έχει φύγει από κάποια πατρίδα, από κάποιο μέρος επειδή το κυνηγάγανε, είχε πρόβλημα είτε πολιτικό είτε θρησκευτικό, πολλοί έχουν βιώσει ήδη εμπειρίες με φυλακίσεις, βασανιστήρια, απειλή της ζωής τους, της οικογένειάς τους κ.α., κάπου όταν έρχονται εδώ και απευθύνονται σε έναν φορέα, γιατί όταν έρθουν για πρώτη φορά σε εμάς εδώ, θα μας δούνε σαν εκπροσώπους ενός φορέα, σαφώς τους είναι δύσκολο να «φύγουνε» από το ότι ο φορέας είναι εκπρόσωπος ενός κράτους. Έχουμε δει ότι υπάρχει δυσκολία στο να ανοιχθούν και το εκφράζουν πολλές φορές, ότι δηλαδή «δεν θέλω να μιλήσω σε φορείς». Η πολλές φορές έρχονται και δίνουν ψεύτικο όνομα, δεν δίνουν το δικό τους. Η που όταν θα πουν το όνομά τους, θα σου πουν «δεν θέλω όμως να το μάθουν οι άλλοι». Παρόλο που μπορεί να είναι μαθητές στην ίδια τάξη και να είναι όλοι πρόσφυγες. Και λένε «δεν θέλω το όνομά μου το πραγματικό να ειπωθεί στην τάξη, θέλω να λένε αυτό το όνομα». Η ακόμα και όταν τους ξέρουμε και μας ξέρουνε και κάνουμε μια διαπολιτισμική εκδήλωση, μια γιορτή, μια εκδρομή... εάν υπάρξει φωτογραφία πολλοί λένε «δεν θέλω φωτογραφία», «δεν θέλω να φαίνεται το πρόσωπό μου σε μια φωτογραφία». Υπάρχουν δηλαδή κάποιες εμπειρίες από πριν, που τους κάνουν επιφυλακτικούς στο να ανοιχθούν, να πουν πολλά για τον εαυτό τους, να εμπιστευτούν κ.α. Γι' αυτό είναι δύσκολο με την πρώτη συνάντηση ή με την δεύτερη να μιλήσεις με κάποιον πρόσφυγα για πιο προσωπικά, πιο ουσιαστικά, πιο άμεσα θέματα. Μπορεί να πάρεις γενικότερες πληροφορίες, να δεις γενικότερα θέματα... το τι σκέφτεται να κάνει, που ζει, πώς ζει, πόσο καιρό είναι στην Ελλάδα, αν ζει με την οικογένειά του κλπ. Δηλαδή ξεκινάς από πολύ επιφανειακό κομμάτι, απ' την εξωτερική εικόνα και αν συνεχίσει με κάποια προγράμματα και έρχεται και αποκτάς μια σχέση, έχεις την δυνατότητα - αν υπάρχουν κάποιες άλλες δυσκολίες - να τις μιλήσεις και να βοηθήσεις.

Τις οποίες δυσκολίες τις βγάζουν οι ίδιοι με έμμεσο τρόπο, αν κατάλαβα καλά;

Και οι ίδιοι με έμμεσο τρόπο, ή συνήθως χρειάζεται μια εκμείευση... Χρειάζεται δηλαδή να μην σου ξεφύγει κάτι που μπορεί να πιάσεις, ένα μήνυμα σε κάποια στιγμή. Μπορεί να ειπωθεί κάτι, που αυτό από πίσω να έχει πάρα πολύ δουλειά. Μπορεί δηλαδή μια έκφραση σε μια συγκεκριμένη δυσκολία επαγγελματική, να κρύβει πίσω πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες και να πρέπει να δουλευτούν πολλά πράγματα. Είναι πολύ σημαντικό αυτό, δηλαδή. Εκτός το ότι μπορεί κάποιος έμμεσα ή και άμεσα να εκφράσει κάποιο κομμάτι, θέλει την αντίστοιχη εγρήγορση.

Και αυτό το δουλεύετε μετά ομαδικά ή ατομικά;

Ατομικά

Και είναι κάτι που δέχονται ευχάριστα, με διάθεση καλή, ή είναι επιφυλακτικοί;

Όταν πλέον βγει κάτι στην επιφάνεια, μια δυσκολία, και νιώσει ότι υπάρχει καταρχήν κατανόηση, καταλαβαίνεις αυτά που βιώνει, που αισθάνεται και ότι μπορεί να μιλήσει γι' αυτά, να πάρει κάτι θετικό και να μπορέσει να τα επεξεργαστεί διαφορετικά, υπάρχει ικανοποίηση. Εκφράζουν ικανοποίηση. Και μάλιστα πολλές φορές, συνήθως με κάποιες γυναίκες σε κάποιες περιπτώσεις που είχαν βγει κάποια κομμάτια, ενώ ήταν με άλλα αιτήματα πολύ πιο επιφανειακά, ήταν και λυτρωτικό

κατά κάποιο τρόπο. Ακόμα και το ότι κλάψανε, απελευθερώθηκαν συναισθήματα πιεσμένα.

Να περάσουμε λίγο στις δυσκολίες. Είπατε πριν ότι υπάρχει μια επιφύλαξη γιατί σας βλέπουν σαν έναν κρατικό φορέα. Άλλου τύπου δυσκολίες που προκύπτουν από το γεγονός ότι είναι πολιτισμικά διαφορετικοί και από το ότι είμαστε πολιτισμικά διαφορετικοί σε σχέση με αυτούς, υπάρχουν;

Ναι. Έχουν κάποια συγκεκριμένη κουλτούρα και ήθη και παραδόσεις, ανάλογα με το κράτος το οποίο προέρχονται, τα οποία πρέπει να τα σεβαστούμε. Είσαι υποχρεωμένος να τα σεβαστείς άμα δουλεύεις με κάποιον άνθρωπο και αυτό έχει να κάνει και με θέματα που σε έχουν φέρει κάποιες φορές σε δίλημμα. Και εγώ έχω έρθει κάποιες φορές σε δίλημμα. Αλλά πρέπει να σεβαστώ - και το ξέρω πολύ καλά - κάποιες παραδόσεις. Σε θέματα, όπως για παράδειγμα η ισχύς της γυναίκας στους λαούς από Ιράν, Ιράκ, κ.α είναι πολύ διαφορετικοί από εμάς, με βάση τα δικά μας δεδομένα. Στο γάμο, στην οικογένεια, στις σχέσεις. Πώς είναι στις σχέσεις, ποια είναι η ιεραρχία, ποιοι είναι οι ρόλοι... είναι διαφορετικοί. Η γυναίκα πρέπει να συμπεριφέρεται αλλιώς, ο άνδρας συμπεριφέρεται αλλιώς, τα παιδιά έχουν κάποιο άλλο ρόλο. Εκεί έστω και αν σε κάποιες στιγμές δεν συμφωνείς σαν άνθρωπος - επειδή και εγώ έχω μεγαλώσει σε μια άλλη κουλτούρα, μπορεί κάπου να διαφωνώ - πρέπει να γίνει σεβαστό. Και είναι κάτι που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη γιατί προσπαθώντας να κάνουμε ενσωμάτωση των προσφύγων στην κοινωνία, ταυτόχρονα πρέπει να σεβαστούμε και τα δικά τους πολιτιστικά και πολιτισμικά στοιχεία και να τα αποδεχτούμε. Γιατί μόνο έτσι μπορείς να αποδεχτείς πιστεύω το διαφορετικό, το άλλο στοιχείο, το ότι είναι πρόσφυγας και να τον δεχτείς στα πλαίσια τα δικά σου, αλλά όμως όπως είναι, όχι αλλοτριώνοντάς τον, όχι αλλάζοντάς τον. Οπότε πλέον, εδώ σε τέτοια κομμάτια - επειδή υπάρχουν αρκετά συχνά και υπάρχουν και σε άλλα έθιμα - σε συνήθειες, σε εργασιακά θέματα, στους ρυθμούς τους.

Δηλαδή; Μπορείτε να μου πείτε κάποιες λεπτομέρειες και παραδείγματα;

Ένα κομμάτι που με έχει δυσκολέψει πολύ και εμένα και άλλους συναδέλφους είναι ότι έχουν πιο αργούς ρυθμούς σε σχέση με εμάς. Ίσως είναι δυσκολότερη η δέσμευση τους και η σταθερότητά τους σε κάποια θέματα, όπως σε ένα ραντεβού μαζί μας ή στο να σχηματίζουν μια ομάδα έργου, για την οποία ενώ υπάρχει θετική αποδοχή και στάση, στην πράξη να αποδεικνύεται το αντίθετο. Αυτό βέβαια έχει να κάνει με το πώς έχει μεγαλώσει, πώς έχει κοινωνικοποιηθεί, πώς έχει συνηθίσει κάποια πράγματα. Το μόνο που μπορείς να κάνεις σε αυτό - εκτός από το ότι σε κάποιες αρχικές φάσεις σε θυμώνει, λες «πώς είναι δυνατόν», νιώθεις μια ματαίωση πολλές φορές, βλέπεις, δηλαδή ότι δεν υπάρχει δέσμευση σε πολλές περιπτώσεις, δεν υπάρχει συνέπεια εύκολα - είναι να το καταλάβεις μέσα από το πρίσμα της διαφορετικότητας και να προσπαθήσεις να δεις γιατί γίνεται και τι σημαίνει και αν μπορείς να το κάνεις κάτι πιο θετικό και κάτι πιο δημιουργικό. Αλλά όχι αλλοτριώνοντας. Αλλά από την άλλη είναι σημαντικό και εκείνος να καταλάβει όταν είναι σημαντικό θέμα, όπως ένα θέμα εργασίας που είναι και θέμα επιβίωσης, ότι πρέπει να υπάρχει δέσμευση, πρέπει να υπάρχει συνέπεια και σταθερότητα. Εκεί πρέπει να είμαστε πιο ξεκάθαροι. Όταν είναι κάτι που είναι δευτερεύον μπορείς να το δεις αλλιώς. Μπορείς να του δώσεις τη δυνατότητα να το ξανασκεφτεί αν θέλει για παράδειγμα να συνεχίσει να έρχεται σε μια ομάδα έργου ή αν θέλει να σταματήσει. Μπορείς να βάλεις, όμως, τους όρους και τα όρια ότι «όποιος, όμως, θέλει να έρχεται θα πρέπει να έρχεται».

Από αυτά που ακούω να λέτε φαίνεται πολύ δύσκολο να βρεθεί ισορροπία μεταξύ του ρόλου που έχετε και της κουλτούρας που κουβαλάτε σε σχέση με την κουλτούρα που κουβαλούν αυτοί. Πώς το δουλεύετε αυτό, πώς βρίσκετε αυτή την ισορροπία και σε σχέση με εσάς και σε σχέση με τους ίδιους;

Προσπαθώ στο κομμάτι του ότι κάτι μπορεί να με θυμώσει, να μου κακοφανεί, να καταλάβω τα δικά μου συναισθήματα πρώτα από όλα και τι τα δημιουργεί. Είναι βασικό αυτό γιατί ακόμη και με Έλληνες όταν δουλεύω και εκεί υπάρχει διαφορετικότητα. Η διαφορετικότητα, δηλαδή, είναι δεδομένο στους ανθρώπους και στις ανθρώπινες σχέσεις. Απλώς μπορεί να φαίνεται πιο ξεκάθαρα σε έναν πρόσφυγα επειδή έχει ένα εντελώς διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον και μπορεί να γίνεται πιο άμεσα ορατή. Οπότε προσπαθώ να καταλαβαίνω τι δημιουργεί σε μένα κάποια συναισθήματα, τι σημαίνει για αυτούς τους ανθρώπους κάτι, ένα γεγονός, μια κατάσταση και προσπαθώ μέσα από αυτή τη διαδικασία να βρω μια ισορροπία και είναι σημαντικό κάθε φορά να δω τι θέλει ο πρόσφυγας, ποιο είναι το αίτημα του, δηλαδή. Αν κάτι παρουσιάζεται από τον πρόσφυγα ως φυσιολογικό θα γίνει αποδεκτό ως τέτοιο, θα περάσει έτσι.

Ο παράγοντας γλώσσα παίζει κάποιο ρόλο στη σχέση που προσπαθείτε να αναπτύξετε; Σε τι γλώσσα μιλάτε συνήθως;

Ο παράγοντας γλώσσα παίζει πολύ μεγάλο ρόλο, γιατί είναι η επικοινωνία. Όταν δεν μιλάει ελληνικά ή αγγλικά, γλώσσες που μιλάω εγώ ας πούμε, θα χρειαστεί μεταφραστής, πράγμα που σημαίνει ότι μειώνονται πολύ οι δυνατότητες άμεσης επικοινωνίας και ακόμη τι θα πει ένας πρόσφυγας. Γιατί, δεν σημαίνει ότι πάντα όταν είναι τρία τα άτομα θα περισσότερα από όταν έχει να κάνει με ένα άτομο.

Οι μεταφραστές αυτοί είναι κάπως εκπαιδευμένοι ή τυχαίνει απλώς να είναι από τις ίδιες χώρες που είναι και οι περισσότεροι πρόσφυγες και να έχουν κάποια εμπειρία από τον χώρο εδώ;

Οι μεταφραστές έχουν κάποια εκπαίδευση σε θέματα παροχής υπηρεσιών από το Κέντρο εδώ και από τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό, από κει και πέρα είναι σε συνεργασία με εμάς και οι ερωτήσεις που θα κάνουν και το τι θα συζητηθεί γίνεται σε συντονισμό από εμένα ή από κάποιον άλλο ειδικό. Είναι από τις χώρες καταγωγής προσφύγων, από Ιράν, Ιράκ, Αφρική.

Από την εμπειρία σας έχετε συναντήσει άτομα με ψυχολογικά ή ψυχιατρικά προβλήματα;

Με ψυχιατρικά προβλήματα όχι. Τουλάχιστον εδώ δεν έχει έρθει κάποιος με ψυχιατρικά προβλήματα, εκτός από μία περίπτωση που ωστόσο δεν είχε έρθει για να ζητήσει τέτοιου τύπου βοήθεια. Κάποιες άλλες δυσκολίες, όμως, που μπορεί να έχουν να κάνουν με την περίοδο ζωής που βρίσκεται κάποιος πρόσφυγας έχουμε δει. Δηλαδή, η κατάθλιψη είναι κλασική πολύ, κλασική περίπτωση. Που κατάθλιψη, δηλαδή, τι σημαίνει. Δεν μπορείς να μείνεις στο σύμπτωμα και να πεις έχει κατάθλιψη και τελείωσε. Σημαίνει ότι ο άνθρωπος αυτός, στη συγκεκριμένη φάση ζωής, έχει δυσκολευτεί, έχει έρθει εδώ προσδοκώντας χ πράγματα, βλέπει ότι δυσκολεύεται, μπορεί να έχει βιώσει χ ματαιώσεις μέσα από αυτές τις δυσκολίες και κάπου δυσκολεύεται πια να προχωρήσει, να βρει την ενέργεια, να δώσει στον εαυτό του την ώθηση να συνεχίσει και να προχωρήσει. Αυτό το κομμάτι μπορείς να το δουλέψεις με τέτοιο τρόπο ώστε να εκφραστεί, να το συνειδητοποιήσει και να αποκτήσει σιγά-σιγά την κινητοποίηση και να αρχίσει να ξαναπαίρνει τη ζωή του πιο ενεργά στα χέρια του. Αντίστοιχα περιστατικά υπάρχουν αρκετά.

Τι συναισθήματα αναφέρουν ότι βιώνουν;

Ανασφάλεια, φόβος, άγχος, απογοήτευση, λύπη, αγωνία, όταν μιλάνε για τα συναισθήματα τα αρνητικά που νιώθουν. Και το πιο θετικό που μπορεί να συ εκφράσουν είναι η ελπίδα, αποφασιστικότητα, πίστη. Αυτά είναι τα θετικά συναισθήματα που πολλές φορές μπορούν να βγουν και μετά από κάποια δουλειά. Δηλαδή, συνήθως ένας πρόσφυγας που έχει έρθει και βιώνει τα πρώτα στάδια ένταξης στην Ελλάδα, όταν θέλει να μείνει εδώ αλλά βλέπει ότι τα πράγματα δεν είναι όπως τα περίμενε, βγαίνουν τα συναισθήματα τα αρνητικά. Σταδιακά, όταν αρχίσει να δουλεύει κάποια πράγματα όχι μόνο εδώ αλλά και σε σχέση με την κατεύθυνση που μπορεί να έχει ως προς το θέμα της δουλειάς, των χαρτιών, κτλ., αυτό αρχίζει να του δίνει μια ελπίδα περισσότερη, ότι τα καταφέρνει κάπως. Όχι ότι έχει λύσει τα προβλήματα, τις δυσκολίες, αλλά βλέπεις αυτή την αλλαγή, την κινητοποίηση.

Πιστεύετε ότι έχουν ιδιαίτερη ανάγκη από ψυχολογική υποστήριξη, συμβουλευτική ή θεραπεία;

Σίγουρα, αλλά όχι σε επίπεδο ότι κάθε πρόσφυγας που θα δεις σημαίνει ότι πρέπει να κάτσει κάτω και να τον αρχίσεις, να προσπαθήσεις να σκαλίσεις τα πράγματα με την πεποίθηση ότι τώρα εγώ κάνω κάτι σε σένα που κάποιος άλλος που δεν είναι πρόσφυγας δεν το χρειάζεται. Αν το κομμάτι της θεραπευτικής παρέμβασης το δεις ότι μπορεί να είναι και ένα κομμάτι σε μια πορεία ζωής ή ότι μια θεραπευτική παρέμβαση μπορεί να είναι το βήμα μιας διαφορετικής σχέσης που μπορεί να έχει μαζί σου, τότε αυτό είναι ένα κομμάτι που μπορεί να βγαίνει πολύ ανθρώπινα. Απλά, σαν ειδικός και με κάποιες γνώσεις που μπορείς να έχεις, μπορείς να εκμεταλλευτείς μέσα από μια ανθρώπινη επαφή τις δυνατότητες που έχεις σαν ειδικός. Έτσι, να τον κατευθύνεις με έναν τρόπο όμως που ο άλλος δεν το βιώνει ότι είναι δυσλειτουργικός, ότι είναι άρρωστος. Δηλαδή, χωρίς να δοθούν ταμπέλες και ρόλοι και κατά τη γνώμη μου, χωρίς να πας να κάνεις μια διαχείριση συμπτωμάτων. Δηλαδή, να πεις αυτός είναι καταθλιπτικός, αυτός είναι ψυχαναγκαστικός, αυτός είναι νευρωσικός, κτλ. Και απλά να μείνεις εσύ με την ικανοποίηση ότι έκανες μια διάγνωση.

Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο θεραπείας;

Ναι, το συστημικό. Είναι μια προσπάθεια κατανόησης κάθε ανθρώπου, όχι μόνο των προσφύγων, μέσα στο πλαίσιο των σχέσεων που έχει, στο χώρο που κινείται, στο πώς είναι οι αλληλεπιδράσεις που έχει με τους άλλους και τι μπορεί να αλλάξει και προς ποια κατεύθυνση. Δηλαδή, δεν βλέπω τον πρόσφυγα σαν μεμονωμένο άτομο, σαν μονάδα ξεκάρφωτη από την οικογένεια, το περιβάλλον, τον πολιτισμό από τον οποίο ήρθε, τον πολιτισμό στον οποίο βρέθηκε και τις διαφορές που βιώνει, αλλά σαν ένα μέρος ενός συνόλου, ενός συστήματος που μπορεί να είναι η οικογένεια ή οι φίλοι, κτλ.

Βλέπετε και ολόκληρη την οικογένεια;

Εδώ όχι. Θα αναφέρω ξανά το θέμα του αιτήματος, γιατί είναι πολύ σημαντικό. Αν δεν υπάρχει αίτημα για να δούμε ολόκληρη την οικογένεια, δεν γίνεται. Έχει τύχει να δω την οικογένεια σε επίπεδο επαφής, να τους γνωρίσω. Αλλά, μέχρι εκεί. Σε επίπεδο θεραπείας, όμως, δεν έχει υπάρξει ούτε αίτημα αλλά ούτε κάποια αιτία σοβαρή που να μας κάνει να πούμε ότι χρειάζεται να δούμε την οικογένεια.

Χρειάζεται, πιστεύετε, κάποια ειδική εκπαίδευση για να δουλέψει κανείς με άτομα με πολιτισμικές διαφορές;

Πιστεύω ότι η εκπαίδευση χρειάζεται γενικότερα άσχετα με το αν έχει να δει Έλληνες, πρόσφυγες ή μετανάστες. Τώρα, αν χρειάζεται ειδική εκπαίδευση πάνω σε πολιτιστικά θέματα, είναι δύσκολο να το απαντήσω από την άποψη ότι σίγουρα είναι θετικό, αλλά όχι στην κατεύθυνση του να μάθει τον πολιτισμό μιας χώρας. Πιστεύω ότι θα ήταν θετικό να έχει κάποια γνώση ο ειδικός πάνω στο θέμα του τι σημαίνει πολιτιστική διαφορά, πώς να την αξιοποιήσει, να αναδείξει τα καλά της πολιτιστικής διαφοράς, να την κατανοήσει και πώς μπορεί να σταθεί και ο ίδιος μέσα σε αυτήν η οποία συνήθως τον κάνει να αισθάνεται ότι δεν είναι συμβατός με κάτι που μπορεί να είναι τελείως διαφορετικός, ήθη, έθιμα, αξίες, κτλ. Ένας ειδικός μπορεί να φοβάται για χ, ψ λόγους δικούς του το ξένο, το διαφορετικό και όταν βρίσκεται μπροστά στον πρόσφυγα μπορεί να φοβάται. Όταν θα δει έναν άνθρωπο που δεν θα είναι ο πλέον καλοντυμένος, η εικόνα που αυτός θα θεωρεί ιδανικό και μπορεί να υπάρχει και ένα υπόβαθρο που αυτός θα έχει μάθει τον ξένο να τον βλέπει με φόβο, αν αυτό δεν έχει δουλευτεί, μπορεί αυτό να βγαίνει στη δουλειά με τον πρόσφυγα, οπότε ο πρόσφυγας να μην βοηθιέται και ο ειδικός να μην μπορεί να κάνει την δουλειά του και κάπου να δυσκολεύεται και ο ίδιος.

Ποια θα θεωρούσατε εσείς ως ιδανική αντιμετώπιση των προσφύγων και των μεταναστών τόσο γενικότερα όσο και ειδικότερα σε θέματα συμβουλευτικής και θεραπείας;

Η συμβουλευτική ή η θεραπευτική παρέμβαση, ή η δυνατότητα ενός πρόσφυγα να βρει κάποιους ειδικούς που μπορούν να τον ακούσουν και να κάνουν να κάτι να τον βοηθήσουν σε κάτι είναι αναγκαία και θεωρώ ότι πρέπει να είναι δεδομένη για τους πρόσφυγες. Τώρα για την κατάσταση γενικότερα, σαφώς πιστεύω ότι στην Ελλάδα η υποδομή θέλει πολλή δουλειά προς δύο κατευθύνσεις. Η μια κατεύθυνση θα πρέπει να είναι αυτό που γίνεται σε κάποια κράτη της Δυτικής Ευρώπης, δηλαδή να δίνονται καταρχήν στον πρόσφυγα κάποια πράγματα σημαντικά για τη ζωή του, αλλά ταυτόχρονα για να γίνει αυτό θα πρέπει η Ελλάδα να οριοθετήσει περισσότερο το ποιοι μένουν, πώς μένουν και γιατί μένουν. Βέβαια, είναι δύσκολη η γεωγραφική θέση της Ελλάδας για να πει βάζω τα όρια μου ή για να φτιάξει την απαραίτητη υποδομή για έναν τόσο μεγάλο αριθμό προσφύγων και μεταναστών.

Εγώ δεν έχω κάποια άλλη ερώτηση. Δεν ξέρω αν εσείς θέλετε να προσθέσετε κάτι;

Τσως το ότι όταν μιλάμε για τη διαφορετικότητα, όταν θα δούμε κάποιον μετανάστη ή πρόσφυγα και έρχεται στο προσκήνιο το θέμα της διαφορετικότητας, πιστεύω ότι έχει να κάνει τελικά με όλους τους ανθρώπους, είναι ένα κομμάτι που αφορά όλους τους ανθρώπους. Μέσα από την δουλειά, οι πρόσφυγες οι οποίοι μπορεί να λέμε είναι από κει, έχουν μάθει αλλιώς, έχουν ζήσει αλλιώς, αλλά όταν ζήσεις κοντά τους βλέπεις και πάρα πολλά κοινά στοιχεία, κάποια πολύ ανθρώπινα πράγματα. Και βλέπεις ότι τελικά η διαφορετικότητα γίνεται και ένας μύθος κάποιες στιγμές. Όσο είμαστε διαφορετικοί όλοι μεταξύ μας άλλο τόσο έχουμε και κάποια κοινά.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 7^η

Από πότε εργάζεστε με πρόσφυγες ή μετανάστες;

Από το 1991, που ήρθα στο Κέντρο.

Τι περιλαμβάνει ο ρόλος σας εδώ;

Περιλαμβάνει διάγνωση, παραπομπές, καθώς και θεραπεία. Με το κομμάτι της θεραπείας, όμως, έχει σημασία αν θέλει ο ίδιος πρόσφυγας να ενταχθεί σε θεραπεία, αν είναι έτοιμος. Δεν είναι πάντοτε κάτι τέτοιο εφικτό, μπορεί να μην θέλει. Για παράδειγμα, αν βρει μια δουλειά αύριο, τυχαία, όπως όλοι οι πρόσφυγες, για παράδειγμα να πάει να μαζέψει πορτοκάλια στην Κρήτη, σταματάει τη θεραπεία και μπορεί να ξαναρχίσει μετά. Αν κάποιος δεν έρχεται στις συνεδρίες με συνέπεια ή σταματήσει να έρχεται για κάποιο διάστημα αναρωτιέται κανείς και κάνει όλες αυτές τις ψυχολογικές ερωτήσεις, γιατί το κάνει, τι μπορεί να σημαίνει αυτό, κλπ. Με τους πρόσφυγες οι απαιτήσεις δεν είναι πάρα πολύ μεγάλες, δεν έχουν δουλειά, δεν έχουν ασφάλιστρα, δεν έχουν σπίτι πολλές φορές, οπότε τι να του πεις «γιατί δεν ήρθες;». Δεν ήρθε, δεν τα κατάφερε. Επίσης, τώρα τελευταία ασχολούμαι εγώ προσωπικά και με το κομμάτι της έρευνας, δηλαδή προσπαθώ να συλλέξω και να αναλύσω κάποια στοιχεία σχετικά με την κίνηση του κέντρου, τα περιστατικά, κλπ.

Ποιες είναι οι βασικές πολιτιστικές διαφορές που συναντάτε σε αυτή την ομάδα;

Θα σας αναφέρω ένα παράδειγμα. Οι γυναίκες πρόσφυγες προτιμούν να κάνουν θεραπεία με γυναίκες θεραπεύτριες παρά με άνδρες. Παλιότερα, βέβαια, που το προσωπικό ήταν λιγότερο δεν είχαν επιλογή και δεν τις ρωτούσαμε για την προτίμησή τους. Έχω παρατηρήσει όμως ότι από τότε που τις ρωτάμε, λένε ότι προτιμούν γυναίκες.

Για ποιους λόγους θεωρείτε ότι συμβαίνει αυτό;

Ίσως είναι θέμα προκατάληψης. Δηλαδή, εγώ που είμαι γυναίκα άσχετα αν είμαι από άλλη χώρα, από το Ιράκ ή από αλλού, μπορώ να μιλήσω σε γυναίκα αλλά όχι σε άντρα. Πολλές φορές που δεν έχουμε γυναίκα ειδικό, έχει αποδειχθεί ότι τα αποτελέσματα και η πορεία της θεραπείας δεν έχουν σημαντική διαφορά. Θα πρέπει, όμως, να λάβουμε υπόψη και έναν άλλο παράγοντα. Όταν σου έρχεται παραπομπή από άλλη ειδικότητα και σου λένε ότι το περιστατικό αυτό να το δει γυναίκα, υπάρχει προκατάληψη και από τη μεριά των επαγγελματιών. Ξέρουν κιόλας, ότι στο γυναικολόγο για παράδειγμα σε κάποιους πολιτισμούς, σε κάποιες χώρες, οι γυναίκες δεν πήγαιναν οι ίδιες στον ειδικό. Ή πάει ο σύζυγος και λέει «η γυναίκα μου υποφέρει από αυτό» ή τις βάζουν και δείχνουν πάνω στην κούκλα ότι «πονάω εδώ» γιατί υπάρχει το πολιτισμικό, δεν μπορεί να πει «πονάω στα γεννητικά μου όργανα» ή κάτι παρόμοιο, ή να τις εξετάσει πολύ μάλλον να τις εξετάσει, έτσι; Υπάρχει λοιπόν, αυτό το σκεπτικό. Εφόσον, δηλαδή, έχω μια γυναίκα ασθενή και πρέπει να δει έναν ψυχοθεραπευτή ή να πάει για ψυχολογική υποστήριξη, να τη στείλουμε σε γυναίκα, γιατί η συγκεκριμένη γυναίκα προέρχεται από αυτόν τον πολιτισμό και μπορεί να αντιδράσει. Οπότε δεν είναι μόνο ο κόσμος, οι γυναίκες που ζητούν να πάνε σε γυναίκα ή σε άνδρα. Έρχεται και έτοιμο το μοντέλο από τους ειδικούς μας στον δικό μας πολιτισμό.

Ποιες άλλες πολιτισμικές διαφορές υπάρχουν;

Υπάρχει και ο θρησκευτικός παράγοντας. Δηλαδή σε άτομα από συγκεκριμένες θρησκείες υπάρχει η αίσθηση ότι κάτι από το οποίο υποφέρουν συμβαίνει γιατί

τιμωρούνται για κάτι που έχουν κάνει τώρα, κάποτε, στην προηγούμενη ζωή... δεν ξέρω... για κάτι που έχουν κάνει κάποτε. Υπάρχει, δηλαδή, η αίσθηση ότι «μου συμβαίνει κάτι με θεϊκή βούληση και πρέπει να το υπομείνω». Ή πέρα από τις πολιτισμικές διαφορές που υπάρχουν λόγω διαφορετικού θρησκευόμενου, υπάρχουν και διαφορές στις κοινωνικές αξίες, στην καθημερινή ζωή. Δηλαδή, αν δέρνω τη γυναίκα μου κάθε μέρα, αυτό για ορισμένους πολιτισμούς είναι πολύ φυσιολογικό, γιατί εγώ είμαι ο άρχοντας, δεν είναι ισοδύναμη με μένα ή ισότιμη με μένα. Είναι πολύ φυσιολογικό να τη χτυπάω. Αυτό το πράγμα, και μάλιστα όταν αυτό το ασπάζεται μια κοινωνία σαν ιδέα, είναι απόλυτα φυσιολογικό. Τώρα έφερα ένα τυχαίο παράδειγμα, δεν ήθελα να το βάλω κατά αποκλειστικότητα. Θέλω να πω ότι σε κάποιες κοινωνίες, σε κάποιους πολιτισμούς ως ένα από τα χειρότερα πράγματα που μπορεί να σου συμβούν, να σου παραβιάζουν τον ιδιωτικό σου χώρο, την ιδιωτική σου ζωή, τον ιδιωτικό σου βίο, όπως για παράδειγμα να σε χτυπούν, να σε κάνουν να υποφέρεις από τον πόνο σωματικά ή ψυχολογικά, αυτοί δεν το σκέφτονται έτσι, με τον ίδιο τρόπο. Και βέβαια αυτές οι αντιλήψεις που υπάρχουν για αυτό το πράγμα, τις βλέπεις και στην παθολογία, στην όποια παθολογία. Είναι πολιτισμικό. Πώς, δηλαδή, μια κοινωνία διαπραγματεύεται αυτές τις έννοιες: οικογένεια, κράτος, ποια είναι η κρατική αρχή. Δηλαδή, κάποιος πιστεύει ότι η κρατική αρχή είναι το υπέρτατο πράγμα, δηλαδή άμα πουν «κόψτε το κεφάλι σας» θα το κόψουν. Υπακούουν, γιατί το είπαν. Κάποιοι άλλοι θα πουν «όχι, δεν είναι έτσι τα πράγματα, υπάρχει η αξία του ανθρώπου, υπάρχουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, δεν θα πρέπει να γίνεται έτσι». Στο πλαίσιο αυτό, πώς δηλαδή λειτουργεί μια κοινωνία, είναι ο γενικός όρος από όπου μπορείς να βγάλεις και τα υπόλοιπα. Γενικά, μπορεί να λένε αυτό και αυτό με τα δικά μας δεδομένα το καταλαβαίνουμε έτσι, ενώ αυτοί να το καταλαβαίνουν διαφορετικά. Υπάρχουν ιδιαιτερότητες, ακόμη και κάποια συμπτώματα εκφράζονται με διαφορετικό τρόπο, για παράδειγμα το περιεχόμενο του παραληρήματος είναι διαφορετικό.

Πώς αντιμετωπίζετε αυτές τις πολιτισμικές διαφορές; Πώς δηλαδή, επιτυγχάνετε την ισορροπία μεταξύ αυτού που εσείς πιστεύετε ως φυσιολογικό και αυτού που πιστεύει εκείνος;

Για παράδειγμα, το θέμα της οικογενειακής βίας μπορεί σε μία περίπτωση να μην εκφράζεται ως πρόβλημα, είναι δεδομένο για αυτόν. Εκεί δεν πας να του το επιβάλλεις, να του πεις «κοίταξε δεν έχεις πρόβλημα με αυτό;». Αλλά μπορεί κάπου να το αντιμετωπίζει και ο ίδιος ως πρόβλημα. Εφόσον, λοιπόν και αν το αντιμετωπίζει έτσι ο ίδιος, τότε μπορείς να το συζητήσεις και να δεις πώς το βλέπει εκείνος, ποια είναι η αιτία, η εξήγηση που μπορεί να δώσει για αυτή την κατάσταση, τι μπορεί να κάνει ο ίδιος πίσω από αυτό. Δεν θα του βρεις εσύ τις λύσεις, θα τον βοηθήσεις να βρει ο ίδιος τις λύσεις.

Τι γίνεται με τον παράγοντα γλώσσα; Χρησιμοποιείτε διερμηνείς;

Ας πούμε, κατ' αρχήν, ότι μιλάμε μια κοινή γλώσσα είτε ελληνικά είτε αγγλικά. Αυτή η γλώσσα δεν θα είναι η μητρική τους. Αυτό αυτόματα επιφέρει δυσκολίες στην επικοινωνία, αφού και στη βιβλιογραφία αν ανατρέξω έχει αποδειχθεί ότι όταν κάποιος μιλάει σε διαφορετική γλώσσα από την μητρική του, δεν εκφράζει αυτό που θέλει να πει με τον ίδιο τρόπο που θα το μετέφερε αν μιλούσε στη δική του γλώσσα. Οπότε, αυτόματα εδώ υπάρχουν διαφορές μεταξύ αυτού που λέει και αυτού που πραγματικά θέλει να πει ή αυτού που εννοεί. Το δεύτερο κομμάτι είναι, δεν μιλάνε την αγγλική ή την ελληνική γλώσσα, βάζεις έναν μεταφραστή στη μέση, ένα τρίτο άτομο στην υπόθεση, για το οποίο η πρώτη σκέψη είναι: «είναι ένας μελάς ακόμα».

Τι θα πω, πώς θα το πει, τι θα πάρω σαν απάντηση, τι θα μου δώσει ως απάντηση. Μερικές φορές σου λένε και κάτι περίεργα, που δεν τα καταλαβαίνεις κιόλας εντελώς. Και αναρωτιέσαι: «τώρα αυτή είναι η απάντηση, ή μήπως είναι η μετάφραση λάθος;» Αυτός ο μεταφραστής, λοιπόν, έχει ήδη τη δομή της γλώσσας και του σχηματοποιεί και τη σκέψη... έχεις έναν σύμμαχο που όταν ακούς κάτι παράξενο του λες «αυτό στην πατρίδα σου, που ήσουν εκεί, τι σημαίνει». Έχει συμβεί πολλές φορές να κατανοήσεις με τη βοήθεια του μεταφραστή κάτι που σου λέει ο πελάτης γιατί είναι έτσι η κατάσταση.

Αυτοί οι μεταφραστές έχουν πάρει κάποιου τύπου εκπαίδευση;

Τους έχουμε πει εμείς κάποια βασικά πράγματα, για παράδειγμα να μην διακόπτουν ή πού να κοιτούν. Αλλά, βέβαια δεν είναι το επάγγελμα τους αυτό, κανενός. Σίγουρα χρειάζεται μία εξοικείωση, κάποιες εξηγήσεις. Για παράδειγμα, αν εγώ κάνω μια ερώτηση την ίδια ακριβώς ερώτηση πρέπει να κάνει και ο μεταφραστής και να μην πάρει την πρωτοβουλία να ρωτήσει κάτι διαφορετικό. Τώρα, βέβαια αυτό είναι και θέμα εμπειρίας. Στην αρχή κάποια πράγματα δεν τα καταλαβαίνεις στην μεταξύ τους επικοινωνία. Μετά από κάποιο καιρό, παρόλο που δεν ξέρεις τη γλώσσα καταλαβαίνεις τον τόνο, τα λόγια, οπότε μπορείς να καταλάβεις καλύτερα τι συμβαίνει σε αυτή τη διαδικασία. Σίγουρα, λοιπόν, δεν μπαίνουν χωρίς καμία προετοιμασία ποτέ. Ένα άλλο όμως που πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη είναι ότι και ο ίδιος ο μεταφραστής είναι άνθρωπος και σαφώς επηρεάζεται κάποιες φορές από αυτά που ακούει, οπότε πολλές φορές χρειάζεται και ο ίδιος κάποια στήριξη.

Εσείς εδώ βλέπετε θύματα βασανιστηρίων. Θέλετε να μου πείτε κάποια πράγματα για τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν αυτά τα άτομα;

Καταρχήν, πρέπει να πούμε ότι δεν μας επηρεάζει ένα και μόνο γεγονός πάντα. Συνήθως, τα γεγονότα που συμβαίνουν στη ζωή μας, τα life-events, είναι μια αλληλουχία πραγμάτων που μας επηρεάζουν στο σύνολο τους. Δηλαδή, υπάρχουν πολλά πράγματα, υπάρχει μια σούμα πραγμάτων που οδηγούν σε ένα αποτέλεσμα και οποία πρέπει να συνυπολογίζονται. Τώρα αν αναλογιστούμε τους πρόσφυγες οι οποίοι έχουν αναγκαστεί να φύγουν από τις χώρες τους γιατί τους κυνηγούν, κινδυνεύουν, υπάρχει πόλεμος, όλα αυτά σημαίνουν μια σειρά από καταστάσεις. Βάλε ότι έρχεσαι στην Ελλάδα, την όποια Ελλάδα, που πρέπει να περάσεις παράνομα κάποια σύνορα από εδώ, κάποια σύνορα από κει, να πληρώσεις κάποιους που κατ' επάγγελμα θα σε φέρουν με βάρκες. Όλα αυτά προστίθενται. Και έρχεσαι εδώ. Και τι κάνεις. Αφού βρεθείς εδώ, αρχίζεις να ψάχνεις πού θα μείνω, πού θα βρω τα λεφτά που χρειάζονται να φάω σήμερα, να φάει η οικογένειά μου σήμερα. Και τα παιδιά μου πώς θα τα στείλω στο σχολείο. Δηλαδή, αυτά είναι μια σειρά πραγμάτων για να φτάσεις να εξετάσεις και το θέμα του ότι είσαι και θύμα βασανιστηρίων. Λοιπόν, τα θύματα βασανιστηρίων σαφώς έχουν επιπροσθέτως όλα αυτά τα προβλήματα. Τα θύματα βασανιστηρίων έχουν υποστεί κάποιες σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σωματική κακομεταχείριση και ψυχολογική και σωματική κατ' επανάληψη. Αν προσθέσεις, λοιπόν, όλα τα υπόλοιπα συν του τι κάνουν στην Ελλάδα, την αβεβαιότητα για το μέλλον τους, για τη δουλειά τους, για το ότι είναι παράνομοι μέχρι να πάρουν μια ταυτότητα και θα μπορούν να λένε «εγώ είμαι νόμιμος, δεν είμαι κλέφτης». Βλέπεις, λοιπόν, ότι οι περισσότεροι έχουν προβλήματα, μπορεί ένα δόντι να τους πονάει και να μην μπορούν να πάνε στο γιατρό, σε αυτά τα προβλήματα λοιπόν αρχίζεις να προσθέτεις και τα αποτελέσματα των βασανιστηρίων. Ή σε άλλους, σε δεύτερο πλάνο, αφού τα πρώτα λυθούν, είναι το πρόβλημα τους αυτό ότι ήταν θύματα βασανιστηρίων. Εκτός από τα σωματικά προβλήματα, ότι, για

παράδειγμα, πονάει η μέση του επειδή τον χτύπαγαν τρία μερόνυχτα. Υπάρχουν και τα ψυχολογικά προβλήματα. Μία γενική κατηγορία που συναντάμε πάρα πολύ συχνά είναι η διαταραχή μετά από τραυματικό στρες. Σκέφτονται όλα αυτά τα άσχημα που τους συνέβησαν, τα σκέφτονται συνεχώς, υποφέρουν βέβαια, και νιώθουν ότι δεν έχουν μέλλον. Δεν έχουν εμπιστοσύνη στους άλλους, μπορεί να λένε «ποιος ξέρω εγώ ποιος είναι αυτός, μπορεί να είναι βαλτός και να με ξαναπιάσουν». Επίσης, σε αυτό συμβάλουν και άλλα πράγματα, αν είναι παράνομοι εδώ για παράδειγμα. Επίσης, δεν μπορούν να κοιμηθούν, έχουν προβλήματα με τον ύπνο τους, κοιμούνται και βλέπουν εφιάλτες σχετικούς με το συγκεκριμένο γεγονός ή με τα συγκεκριμένα γεγονότα. Αυτό είναι το γενικό πλαίσιο αυτών που απευθύνονται εδώ. Οπότε, έχουμε πάρα πολλούς με διαταραχή μετά από τραυματικό στρες, πάρα πολλοί επίσης με κατάθλιψη, ή που συνδυάζουν αυτά τα δύο, διαταραχή προσαρμογής, δεν ξέρουν την γλώσσα, δεν ξέρουν τίποτα. Έτσι, υπάρχει και το θέμα της προσαρμογής.

Στην αρχή είπες ότι δεν είναι πάντα έτοιμοι να μπου σε μια θεραπευτική διαδικασία και από ότι κατάλαβα δεν είναι μόνο το θέμα ότι μπορούν κάποια στιγμή να διακόψουν επειδή θα βρουν κάποια δουλειά.

Η δικιά τους επιθυμία όταν πάνε σε έναν ψυχολόγο ή σε έναν ψυχίατρο, έχουν στο μυαλό τους ότι «εγώ θα πάω εκεί και θα πει κάνε αυτό κάνε το άλλο και θα τελειώσω, θα πάω σπίτι μου». Όταν εγώ του λέω ότι εδώ θα συνεργαστούμε ή θα κάνεις αυτό, δηλαδή να κάνει κάτι, να κρατήσει ένα ημερολόγιο, να σου πει κάτι, να σου διηγηθεί κάτι, οπότε με το που προσπαθείς να τον εμπλέξεις σε μια διαδικασία που πρέπει να βάλει τον εαυτό του ενεργητικά να δουλέψει πάνω στο πρόβλημα, τραβιούνται. Το πώς προσπαθείς, προσπαθείς. Αν καταφέρεις και τους πεις «υπάρχει ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζεις, αλλά εμείς οι δύο κάνουμε συμμαχία απέναντι στο πρόβλημα για να προσπαθήσουμε να το ξεπεράσουμε και εσύ ο ίδιος πρέπει να κάνεις τις δικές σου προσπάθειες για να το ξεπεράσεις». Υπάρχει, επίσης, και το άλλο πρόβλημα. Αυτός ήταν της τάδε πολιτικής παράταξης, εμένα δεν με ενδιαφέρει η πολιτική του παράταξη ή θρησκευτική του πεποίθηση, δεν χρειάζεται να είμαι μουσουλμάνος για να καταλάβω το πρόβλημα του. Αυτός όμως, θα σου τα πει και μάλιστα θα θέλει να δει τι σκέφτεσαι γύρω από αυτό. Το ερώτημα, λοιπόν, είναι: κάνω πως το αγνοώ, πως δεν ξέρω, πως δεν καταλαβαίνω και πάω την κουβέντα σε κάτι άλλο και τι σημαίνει αυτό για τον ίδιο τον άνθρωπο, ότι εσύ δεν ακούς το πρόβλημα του ή ότι δεν ασπάζεσαι τη δική του θρησκεία ή οτιδήποτε, ή μπαίνεις σε μια τέτοιου τύπου κουβέντα, το οποίο είναι πάλι έξω από αυτό που κάνεις. Εμένα, δεν είναι σκοπός μου εδώ πέρα να συζητήσω τα πολιτικά του πιστεύω. Είναι κάποιες λεπτές ισορροπίες. Να το πω και σε αντιπαράθεση: αν έρθει ένας Έλληνας δεν θα χρειάζεται να πείσει τον ψυχολόγο για τις πολιτικές του πεποιθήσεις, θα ασχοληθούμε με το πρόβλημά του. Το χειρίζεσαι, λοιπόν, με ένα τρόπο ώστε να αισθανθεί ο άνθρωπος ότι έχει εμπιστοσύνη, χωρίς όμως να μπαίνεις στη διαδικασία να συζητάς για πολιτικές και άδικα κράτη, κλπ. Πρέπει όμως να του δώσουμε να καταλάβει ότι αν μείνουμε σε αυτά, στο ότι χρειάζεται μια επανάσταση για να λυθούν τα χ, ψ, προβλήματα, ότι δεν πας πουθενά έτσι. Υπάρχει και το άλλο, ότι «εσύ είσαι Έλληνας, ανήκεις στο κράτος αυτό και γι' αυτό δεν με καταλαβαίνεις». Υπάρχει όμως και το αντίθετο, ότι «ναι υπάρχει αυτή η κοινωνική αδικία γενικότερα, όμως καταλαβαίνω ότι μου δίνεις προσοχή και προσπαθούμε να βρούμε κάποιες λύσεις στα προβλήματα μου και σου έχω εμπιστοσύνη». Να πω και το άλλο: το καλοκαίρι που φεύγουν στην επαρχία για να δουλέψουν, μετά εξαφανίζονται. Και εδώ μπαίνει και ο παράγοντας της ματαίωσης για τους επαγγελματίες. Γιατί βλέπεις από τους δέκα, οι δύο να έχουν ολοκληρώσει κάποια διαδικασία και να έχουν κάποια αποτελέσματα, να έχουν λυθεί

κάποια προβλήματα τους, να έχουν μειωθεί τα συμπτώματα, κτλ. Οι άλλοι οχτώ έχουν εξαφανιστεί και αναμφίβολα αναρωτιέσαι το γιατί. Οι προσπάθειες που κάναμε, δεν βλέπαμε το αποτέλεσμα, γιατί ο άνθρωπος είχε μεταναστεύσει ξαφνικά, είχε βρει μια δουλειά σε ένα βουνό στην Κρήτη για παράδειγμα, για δύο χρόνια. Δηλαδή, δεν έβλεπες κάτι να ολοκληρώνεται. Δεν είναι δηλαδή, όπως σε άλλες χώρες που πρώτα βρίσκουν στους πρόσφυγες κάποια δουλειά, κάποιο σπίτι, του μαθαίνουν και τη γλώσσα και μετά τον αναλαμβάνουν οι υπηρεσίες για κάποιο πρόβλημα που μπορεί να έχει. Και βέβαια εδώ εμπεριέχονται και λάθη χειρισμού και λάθη κατανόησης και προκαταλήψεις που μπορεί να έχουμε απέναντι σε κάποιο άτομο. Συμβαίνουν και αυτά.

Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο θεραπείας;

Ναι, το γνωστικό μοντέλο. Πιστεύω ότι κάποια άλλα μοντέλα, όπως είναι η κλασική ψυχανάλυση δεν μπορεί να εφαρμοστεί με τους πρόσφυγες και για πρακτικούς λόγους. Η ψυχανάλυση απαιτεί μεγάλο χρονικό διάστημα, κάποια χρόνια. Πώς μπορεί ένας πρόσφυγας που μετακινείται συνεχώς να μπει σε μια τέτοια διαδικασία; Άλλοι συνάδελφοι, όμως εδώ χρησιμοποιούν άλλα μοντέλα από το γνωστικό.

Για παράδειγμα;

Το ψυχοδυναμικό.

Πιστεύετε ότι οι πρόσφυγες χρειάζονται ψυχολογική υποστήριξη ή θεραπεία, περισσότερο ίσως από κάποιες άλλες ομάδες του πληθυσμού;

Την ίδια ερώτηση θα μπορούσαμε να την κάνουμε και για τους Έλληνες. Με αυτό θέλω να πω ότι αν κάποιος που αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα και απευθυνθεί κάπου για το πρόβλημα αυτό, θα λάβει μια βοήθεια καλή ή κακή με κάποια επαγγελματικά standards που υπάρχουν για όλες τις ειδικότητες τέλος πάντων και θα βοηθηθεί ή δεν θα βοηθηθεί. Το ίδιο συμβαίνει και με μας. Οπότε, δεν βρίσκω νόημα να λέμε ότι πρέπει ντε και καλά και ότι χρειάζεται. Δεν χρειάζεται, άμα θέλουν, άμα το νιώθουν έτσι. Γιατί τι σε κάνει να αισθάνεσαι ότι χρειάζεσαι βοήθεια: τα έντονα προβλήματα, διότι κανένας μας για έναν πονόκοιλο ή για έναν πονοκέφαλο δεν τρέχει στον γιατρό. Το ίδιο συμβαίνει και με τα ψυχολογικά. Γιατί πιστεύουμε ότι για μια κατάσταση άγχους, για παράδειγμα, ντε και καλά πρέπει να πάμε στον ψυχολόγο; Αν γίνουν πάρα πολλά τα προβλήματα ή αν βλέπεις ότι δεν μπορείς να αντεπεξέλθεις στις συνθήκες, τότε πας. Το ότι αυτοί που έρχονται εδώ έχουν πολλά ψυχολογικά προβλήματα, κατάθλιψη, PTSD, και άλλα, δεν σημαίνει ότι το 80% των βασανισμένων έχουν αυτά τα προβλήματα. Κάποιοι που δεν έρχονται μπορεί να μην το κάνουν για διάφορους λόγους. Πρώτον, δεν ξέρουν ότι υπάρχει αυτή η υπηρεσία οπότε δεν απευθύνονται. Δεύτερον, φοβούνται, δεν θέλουν να πάνε. Τρίτον, μπορεί να μην έχουν προβλήματα. Δεν είναι τυχαίο, για παράδειγμα ότι παγκοσμίως τα θύματα βασανιστηρίων υπολογίζονται να είναι της τάξεως του 5% έως 35%. Υπάρχει τεράστια απόσταση. Δεν είναι 16-17% είναι 5-35% και βέβαια υπάρχουν διάφοροι λόγοι που συμβαίνει αυτό. Αυτοί που αναγνωρίζονται ως θύματα βασανιστηρίων τυγχάνουν κάποιων προνομίων, οπότε πολλοί υποστηρίζουν ότι είναι, δείχνουν και κάποιες ουλές ή τραύματα που μπορεί να έχουν όχι όμως απαραίτητα από βασανιστήρια και αυτό ανεβάζει τα ποσοστά. Άλλοι, παρόλο που είναι θύματα βασανιστηρίων φοβούνται να μουν σε μια τέτοια διαδικασία αναγνώρισης ή δεν θέλουν να ξαναθυμηθούν τα όσα πέρασαν, προσπαθούν να τα ξεχάσουν. Οπότε αυτό κατεβάζει τα ποσοστά. Ή μπορεί να θυμηθεί ότι κάποιος έχει πεθάνει, ενώ αυτός ζει, επειδή για παράδειγμα αναγκάστηκε να μαρτυρήσει κάποιους φίλους του για να

ζήσει. Οπότε νιώθει ενοχή ότι δεν βοήθησε όσο έπρεπε ή ότι δεν προσπάθησε να βοηθήσει με αποτέλεσμα να νιώθει τύψεις και ενοχές. Όταν, λοιπόν, αισθάνεσαι έτσι δεν πας να πεις «ξέρετε εμένα με βασάνισαν».

Πιστεύετε ότι χρειάζονται εξειδικευμένες υπηρεσίες για πρόσφυγες και μετανάστες, λόγω των ποικίλων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και λόγω των πολιτισμικών διαφορών που αναφέρατε;

Θα έλεγα ότι αυτό είναι καθαρά θέμα πολιτικής. Αν το κράτος, για διάφορους λόγους θέλει να παρέχει εξειδικευμένες υπηρεσίες για αυτές τις ομάδες ή όχι. Γενικά θα μπορούσα να πω ότι οι εξειδικευμένες υπηρεσίες είναι βοηθητικές λόγω της δημιουργίας και της συσσώρευσης εμπειρίας, αλλά από την άλλη οι εξειδικευμένες υπηρεσίες περιθωριοποιούν και γκετοποιούν, όπως για παράδειγμα έγινε με τους αμερικανούς βετεράνους που είχαν πολεμήσει στο Βιετνάμ. Μπορεί, δηλαδή, κάποιος να μην θέλει να τον δουν να μπαίνει στην πόρτα μιας υπηρεσίας που θα είναι εξειδικευμένη. Θα έλεγα, λοιπόν, ότι θα πρέπει να βρεθεί μια ισορροπία μεταξύ των δύο. Μια λύση θα ήταν να εισαχθούν ειδικά μαθήματα στις πανεπιστημιακές σχολές σχετικά με πολιτιστικά θέματα, διαφορές, κλπ. Πάντως, το βέβαιον είναι ότι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να απευθύνονται και στις γενικές υπηρεσίες, όπως όλοι οι άλλοι.